

SIGRID SCHAUMAN

Veljeni Eugen Schauman

WSOY



Sigrid Schauman: Omakuva

Sigrid Schauman

on syntynyt 1877 Tšugujevissa Venäjällä. Hän on opiskellut Suomen Taideyhdistyksen piirustuskoulussa ja Pariisin Académie La Palettessa sekä tehnyt useita ulkomaanmatkoja. Ensimmäisen kerran hänen teoksiaan oli näytteillä 1901. Hänen töitään on ollut taidenäyttelyissä paitsi kotimaassa monissa Euroopan maissa. Hänen maalauksiaan on mm. Ateneumin taidemuseossa sekä Oslon Nasjonalgallerietissä ja Kööpenhaminan Kunstmuseumissa. Sigrid Schauman aloitti taiteilijanuransa henkilökuvilla, mutta keskittyi myöhemmin maisemamaalaukseen. Hän on toiminut myös taidearvostelijana.

VELJENI
EUGEN SCHAUMAN

SIGRID SCHAUMAN

VELJENI EUGEN SCHAUMAN

PORVOO . HELSINKI

WERNER SÖDERSTRÖM OSAKEYHTIÖ

Ruotsinkielisestä alkuteoksesta
MIN BROR EUGEN

suomentanut
ANTTI NUUTTILA

Painettu Werner Söderström Osakeyhtiön
kirjapainossa Porvoossa 1965

Omistettu

Eugenin sisarusten lapsille

ALKUSANAT

Kun nyt 60 vuotta veljeni Eugenin kuoleman jälkeen olen päättänyt julkisesti palauttaa hänen muistonsa ihmisten mieleen, vetää hänet esille siitä unohduksesta, jota hän ennen muuta osakseen toivoi, minulla on siihen omat syyni. En nimittäin voi olla toivomatta, että tämän päivän Suomen ja Ruotsin nuoret kykenisivät näkemään hänen kehityksensä selkeän johdonmukaisuuden, joka oli seurausta hänen pyrkimyksestään aina puhtaampaan ja aina ylevämpään katsantotapaan ja joka kenties voi antaa heille ajattelemisen aihetta.

Tarkoitukseni ei ole seuraavassa kieltää Bernhard Estlanderin Eugenista vuonna 1924 julkaiseman tutkielman ansioita, mutta silti en halua salata sitä tosiasiaa, ettemme aikoinamme päässeet yksimielisyyteen aiheen oikeasta käsittelytavasta. Rehtori Estlander pani pääpainon yksityisseikkojen virheettömään kuvaamiseen, kun taas minä haluan korostaa tapausten perimmäisiä psykologisia syitä.

Päästyään tutkimuksessaan ja Eugenin ulkoisten olosuhteiden ja satunnaisten vaiheiden kuvaamisessa niin pitkälle, että piti kirjaansa likimain valmiina painettavaksi, Bernhard Estlander kirjoitti minulle: »Kuuntelen vielä kernaasti ehdotuksianne, mutta mitään suurehkoja lisäyksiä ei enää voi tehdä vaarantamatta esityksen, komposition, eheyttä, joka kuitenkin on niin paljon tärkeämpi kuin tuo tai tämä detalji . . . Erikoisen tervetulleena pitäisin jotakin piirrettä, joka osoittaisi hänen halunneen elää silloinkin kun hän hautoi mielessään attentaattia; jotakin piirrettä, joka ilmaisisi hänen tunteneen pelkoa ajatellessaan askelta suureen tuntemattomaan. Lainaus 'Mustasukkaisuuden öistä' ehkä sopisi. Mutta mukana on jo runsaasti intiimejä seikkoja, eikä ainoankaan ihmisen elämää voi kirjallisessa esityksessä tyhjentävästi kuvailla. Ainakaan minä en siihen pysty.»

Tähän minä vastasin: »Olette oikeassa siinä, ettei esitykseen tarvitse lisätä yksityisseikkoja, mutta sen sijaan olisi tärkeätä osoittaa yksityisseikkojen välinen elimellinen yhteys. Tällaisenaan kertomus juuri yksityisseikkojen voimakkaiden värien ansiosta luultavasti viehättää lukijaa, mutta Eugen Schaumanista se ei anna selvää ja elävää kuvaa.» Lopetin kirjeeni kuvailemalla veljestäni saamiani omakohtaisia vaikutelmia, mutta Estlander ei niistä välittänyt. Ne olivat hänen mielestään »pelkkää maalailua», joka ei rajoittunut yksinomaan siihen, mitä mallista varmasti tiesimme. Tässä hän oli kieltämättä oikeassa. Sepustukseni ei kuitenkaan ollut niin perusteeton kuin hän luuli, mutta siitä huolimatta hänen kriitillinen asenteensa oli oikea, sillä minun vaikutelmani eivät kuuluneet hänen esitykseensä.

Olenkin nyt ottanut tehtäväkseni järjestää tunnetut tosiseikat ehjäksi ja kiinteäksi kokonaisuudeksi, joka yksityiskohtia myöten antaisi lukijalle kuvan elävästä ja rikkaasta luonteesta. Tätä tehtävää suorittaessani koetan pitää mielessäni, että jonkin yksityisen luonteenpiirteen liiallinen korostaminen saattaisi vaarantaa koko kuvan eheyden.

Helsingissä marraskuulla 1964

Sigrid Schauman

EUGENIN VANHEMMAT

Eugen syntyi toukokuun 10. päivänä 1875 Harkovassa yleisesikunnan everstiluutnantin Fredrik Waldemar Schaumanin ja tämän pikkuserkun, Porvoon hiippakunnan piispan F. L. Schaumanin tyttären Elin Maria Schaumanin, toisena poikana.

Perheessä tavallisesti äiti luo kodille ominaisen ilmapiirin ja juuri hän pystyy herättämään lapsissa tietoisuuden heidän yksilöllisistä mahdollisuuksistaan. Tämän vuoksi koetankin tässä ensin antaa kuvan Eugenin äidin elämän runsaudelle ja täyteläisyydelle avoimesta mielestä ja vasta sitten kaikessa järjestystä vaativasta isästämme.

Elin Schaumania kuvaavat hänen vanhemmat veljensä hurmaavimmaksi ja viehättävimmäksi kaikista tuntemistaan naisista. Hän tanssi teeskentelemättömästi ja kauniisti ja ratsasti taitavasti, toisinaan hurjasti, veljien katsellessa sydän kurkussa pelottoman ratsastajattaren suorituksia.

Nuoremmat veljet ja näiden toverit ovat kertoneet, että heillä oli aina hauskinta Elinin seurassa, sillä hänen vapauttava huumorinsa sai pienet vastoinkäymisetkin näyttämään pelkästään hauskoilta, minkä lisäksi hän osasi neulalla ja langalla näppärästi piilottaa housuihin ilmestyneet palkeenkielet.

Kukaan ei inhonnut teeskentelyä ja valhetta enemmän kuin Elin Schauman, sanoo hänen sveitsiläinen opettajattarensa,

josta myöhemmin tuli hänen läheinen ystävättärensä. Mutta milloin Elin joutui toista oikaisemaan, hän suoriutui siitä aina loukkaamatta ketään. On vaikea sanoa, oliko hän tavattoman iloluontoinen vai pohjaltaan tavattoman vakava. Hänen vierailujaan odotettiin aina hartaasti, mutta siitä huolimatta ei puuttunut niitäkään, jotka halukkaasti tulkitsivat väärin hänen viehättävän eloisuutensa.

Luonteenlaadultaan vanhempamme olivat perin erilaisia. Isä oli paljon vakavamielisempi ja älyllisempi kuin puolisonsa, mutta siitä huolimatta kannanotoissaan helpommin harhaan osuva. Molemmat pitivät tanssista ja ratsastuksesta, isä hiljaisesta ja leppoisasta, kun äiti sitä vastoin rakasti vauhtia. Isälle ratsastaminen oli niin tärkeätä, että hän saattoi myöhemmin sanoa lapsilleen: »Sitten kun minun on luovuttava ratsuhevosesta, minä varmaankin kuolen.» Äiti ja sisarukset jumaloivat isää. He ihailivat hänen horjumatonta velvollisuudentuntoaan eivätkä uskoneet, että se joskus saattaisi johtaa vääriinkin ratkaisuihin, esim. milloin psykologinen oivallus ei tukenut jotakin kannanottoa. Näin kävi selvimmin hänen jäätyään yksin lastensa kasvattajaksi ja myöhemmin eräänä onnettomana hetkenä myös hänen työssään.

Sotilashenkilöillä ja aatelismiehillä oli oikeus saada pojilleen ilmainen kasvatus Suomen kadettikoulussa. Tästä syystä isäni joutuikin sinne, vaikka hän itse olisi mieluummin valmistunut lääkäriksi. Kadettikoulussa isäni oli koko opiskeluaikansa priimus tai ainakin toinen luokallaan. Hänellä oli epäonnea ranskan kielen kokeessa ja siksi hän jäi päästötutkinnossa toiseksi. Tämäkin sija oikeutti hänet astumaan palvelukseen kaartiin.

Isäni liittyi kuitenkin seitsemänteen tarkk'ampujapataljoonaan säästyäkseen tekemästä velkaa, jolta varaton kaartinupseeri ei olisi voinut välttyä. Tämä vaatimattomuus, joka johtui hänen kunnian- ja vastuuntunnostaan, palkittiin ylimääräisellä ylennyksellä, joten häntä ei merkittykään pataljoonan kirjoihin aliluutnanttina, vaan suoraan luutnanttina. (Nämä samat luonteenpiirteet tapaamme uudelleen hänen pojassaan Eugenissa.) Kapteenina isä sitten kirjoittautui yleisesikunta-akatemiaan, josta hän aikanaan pääsi kolmantena, vaikka joukossa oli useita myöhemmin kuuluisiksi tulleita tovereita, mm. Skobelev. Nyt hänestä tuli yleisesikunnan majuri, joka majurin univormussaan kuuluu näyttäneen valepukuun sonnustautuneelta poikaselta.

Waldemarin isä, Oskar, oli vastoin isänsä tahtoa halunnut seurata suvun perinteitä ja ruveta sotilaaksi. Mutta sotilasuran valitseminen merkitsi suomalaiselle siihen aikaan Venäjän armeijaan astumista; ja tämä ajatus tuntui Oskarin isästä, vanhasta ruotsalaisesta kapteenista Gustaf Schaumanista, varsin vastenmieliseltä. Niin kuitenkin kävi, ja Oskar joutui perheineen elämään enimmäkseen venäläisten keskuudessa niin Suomessa kuin Venäjälläkin asuessaan.Tämän vuoksi Waldemar joutui viettämään lyhyet lomansa useinkin tovereittensa tai sukulaistensa perheissä ja sai täten kirjavia vaikutteita. Oskar kuoli melko nuorena everstiluutnanttina ollessaan rykmentinkomentajana Uralissa.

Onneksi Waldemar vieraili usein piispa Schaumanin kodissa, jossa pidettiin tärkeänä Suomen itsenäistä kehitystä, ts. Suomen tulevaisuutta. Poikasena ja nuorukaisena Waldemar ihaili suuresti piispaa, tulevaa appeaan.

Elin ja Waldemar Schauman kasvoivat varsin erilaisissa ympäristöissä. Elin Schaumanin isä oli tyttärensä syntyessä käytännöllisen jumaluusopin professori. Oman myöhemmän käsityksensä mukaan hän tosin olisi sopinut paremmin lakimieheksi kuin papiksi, mutta tiedossani ei ole, ajateltiinko näin yleisemminkin. Työteliään elämänsä aikana hän muuten sai tilaisuuden osoittaa juridisiakin avujaan kirkkolakikomitean puheenjohtajana. Tunnustukseksi tästä toiminnastaan hänet myöhemmin vihittiin Lundin yliopiston lakitieteen kunniatohtoriksi. Aleksanteri II:n noustua valtaistuimelle hänen elämänsä muodostui toisenlaiseksi kuin hän oli kuvitellut ja sai selvän poliittisen leiman.

Perintöruhtinaana ollessaan Aleksanteri oli toiminut yliopistomme kanslerina ja tällöin tullut tuntemaan meidän katsantotapamme ja toiveemme. Käydessään maassamme vuonna 1856, pian isänsä kuoleman jälkeen, tällä kertaa uutena suuriruhtinaanamme, hän antoi senaatin tehtäväksi laatia suunnitelman Suomen yleisen sivistystason kohottamiseksi. Korkeampien oppilaitosten samoin kuin kansakoulujenkin lukumäärää oli lisättävä ja liikenneyhteyksiä maanteitä, rautateitä ja kanavia rakentamalla parannettava. Tämä suuriruhtinaan aloite herätti toiveita siitä, että nyt saisimme enemmän itsenäisyyttä kuin hänen edeltäjiensä aikana. Mutta pian saatiin nähdä, että senaatti tunsi itsensä neuvottomaksi ja epävarmaksi koettaessaan suorittaa uusia tehtäviä, jotka eivät olleet ainoastaan laajoja, vaan myös pulmallisia. Yliopistossa keisarin kruunauksen johdosta toimeenpannuissa juhlallisuuksissa Eugenin äidinisä, professori Schauman, esitti pyynnön, että valtiopäivät kutsuttaisiin koolle. Mutta keisari, joka ei aiko-

nut mennä suopeudessaan niin pitkälle, närkästyi Schaumanin rohkeasta esityksestä. Teoksessaan *Elva årtionden ur Finlands historia* Bernhard Estlander kiittää puhetta »viisaasti muotoilluksi» ja sanoo sitä »täydelliseksi maamme tulevaisuuden suunnitelmaksi». Puhetta levitettiin painettuna koko maahan ja se saavutti kaikkialla vastakaikua. Tosin oli vieläkin niitä, jotka halusivat takaisin Ruotsin yhteyteen, mutta vähitellen kuitenkin keräännyttiin Schaumanin suunnitelman ympärille. Olihan meillä tukenamme keisarin valallaan vahvistama lupaus jo vuoden 1809 valtiopäiviltä. Ei ollut helppoa ymmärtää valtiosihteerinvirastomme ja eräiden senaattorien asennoitumista valtiopäivien koolle kutsumista koskevaan kysymykseen. Toimintaa heikensi luultavasti Venäjän reaktion pelko, mutta v. 1863, siis seitsemän vuotta myöhemmin, saimme kuin saimmekin vanhat säätyvaltiopäivämme. On itsestään selvää, että valtiopäiviä odotettaessa tunnettiin suurta kiinnostusta politiikkaan ja että juuri Schaumanin kotiin kokoonnuttiin vaihtamaan ajatuksia asiasta. Omien maanmiestemme lisäksi eräät Ruotsinkin yliopistomiehet löysivät sinne tiensä, heidän joukossaan tunnettu lääkäri ja filosofi Israel Hwasser, josta — kuten minulle on kerrottu — tuli perheen ystävä.

Vuonna 1865 professori Schauman nimitettiin Porvoon hiippakunnan piispaksi, ja niin joutui perhe muuttamaan tuohon Runebergin kaupunkiin. Elin Schaumanin sikäläiset elämykset ovat tuskin vähemmän merkityksellisiä kuin aikaisemmat. Hän ystävystyi pian runoilijan nuorempien poikien kanssa ja oli usein vieraana heidän kodissaan, jossa hänen iloisuutensa saattoi hetkeksi virkistää sairaan runoilijankin

mieltä. Viimeisen kerran Elin kävi talossa hyvästelemässä runoilijaa ennen kuin lähti vieraalle maalle. Niinpä hän saattoikin viedä mukanaan rikkaat muistot Venäjälle ja Puolaan. Kun hän myöhemmin kertoi niistä lapsilleen, ne olivat vielä niin eläviä ja tuoreita, että Eugen säilytti niitä koko elämänsä ajan kalleimpana perintönään.

Elin ja Waldemar Schaumanin häät vietettiin Porvoossa syksyllä 1872. Waldemar oli silloin yleisesikunnan everstiluutnantti ja Elin juhlittu nuori nainen. Kumpikin oli jo ehtinyt ihastumaan yhteen ja toiseen tuttavapiiriin kuuluvaan, mutta lopulta he tunsivat olonsa hyväksi vain toistensa seurassa. Waldemar oli vähän ennen häitä täyttänyt 28 vuotta ja hänen katsottiin kohonneen urallaan nopeasti. Menestyksestään hän sai epäilemättä kiittää ennen kaikkea uutteruuttaan, horjumatonta velvollisuudentuntoaan ja terävää arvostelukykyään. Hän ei halunnut heti häiden jälkeen viedä nuorikkoaan outoihin oloihin ja onnistuikin saamaan vuoden kestävän komennuksen Suomeen. Täällä hän aluksi joutui saamansa tehtävän vuoksi asettumaan Turkuun, jossa hänen äitinsä, syntyisin Hästesko af Målagård, leskeksi jäätyään kahden tyttärensä kanssa asui ja jossa Elinin äidinisä, Vaxholmin linnoituksen insinööriluutnantti Pehr Johan Gülich siihen aikaan oli kaupunginarkkitehtina. Tämä aika ei liene ollut täysin onnellista, sillä Elin ei ollut tottunut sellaiseen sidonnaisuuteen, johon hänen anoppinsa oli kotonaan Monnoisten kartanossa kasvatettu, eikä toisaalta Waldemar valitettavasti sellaiseen ruotsalaiseen kosmopoliittisuuteen, joka antoi leimansa luutnantti Gülichin perheelle. Tämän perheen pää-

asialliset harrastukset suuntautuivat taiteeseen ja kirjallisuuteen. Eräs talon tyttäristä lahjoitti Turun taidemuseon pesämunan, E. J. Löfgrenin maalauksen 'Pyhä Cecilia'. Toinen oli erään lausannelaisen sanomalehden kirjeenvaihtaja. Kirjeistä päätellen perheen kotikielenä oli ranska. Porvoossa naimisissa olevalle tyttärelleen isä kirjoitti ruotsin ja ranskan sekoitusta. Tämä äidinäitimme piti kuitenkin itseään ruotsalaisena ja perehdytti meidät lastenlapset varsinkin oman aikamme Ruotsin historiaan.

Mutta omiin vanhempiini ja heidän avioliittonsa alkuvuosiin palatakseni — Turussa oleskelu jäi lyhyeksi. Isämme siirrettiin sieltä Hämeenlinnaan, jossa vanhin veljeni Rafael syntyi. Nuoren aviovaimon toisinaan Venäjälle matkustamaan joutuneelle miehelleen sekä Porvoossa asuville vanhemmilleen lähettämät kirjeet osoittavat, että hän tunsi syvästi äitiyden mukanaan tuoman vastuun ja että äidiksi tuleminen oli liittänyt hänet entistä läheisemmin puolisoon.

VENÄJÄLLÄ

Vanhemmillani oli onnea. Venäjällä ja Puolassa viettämänsä monivuotisen kiertelevän elämän alkajaisiksi he pääsivät asettumaan Harkovaan. Keisarikunnan jokaisen nuoren upseerin täytyi, mikäli hänellä oli riittävästi kunnianhimoa pyrkiäkseen menestymään ammatissaan, alistua joksikin aikaa yhtenään siirtymään rykmentistä toiseen ja olla valmis mitä erilaisimpiin tehtäviin. Isämme palveli aluksi Harkovan sotilaspiirin esikunnassa ja määrättiin muutaman vuoden kuluttua erikoistehtäviin piiripäällikön käyttöön. Harkovassa hän tapasi uudelleen useita tovereitaan yleisesikunta-akatemian ajoilta ja saattoi näin ollen viedä vaimonsa miellyttäviin, sivistyneisiin ja ystävällisesti suhtautuviin piireihin. Itse kaupunki, joka oli myös samannimisen kuvernementin pääkaupunki, vaikutti viihtyisältä lehtevine puistoineen ja hyvin varustettuine liikkeineen. Siellä tarjoutui myös tilaisuus suorittaa huviajeluja kaupungin kauniiseen ympäristöön. Huvielämä oli vilkasta, ja suomalaiset tulokkaat kävivätkin usein konserteissa ja teattereissa. Jokavuotisia aatelistanssiaisia he eivät myöskään laiminlyöneet. Niin loisteliaita juhlapukuja ja niin kalliita koruja nuori everstinrouva ei ollut koskaan aikaisemmin nähnyt, ja niinpä hän kuvaileekin niitä varsin seikkaperäisesti äidilleen Porvooseen lähettämissään kirjeissä. Erään kirjeensä jälkikirjoituksessa hän kertoo saaneensa tanssiaisissa kukkia nuo-

rilta upseereilta, ja voinemme jokseenkin varmasti otaksua, etteivät kukat olleet hänen tanssiaispukunsa, vaan hänen tanssinsa kepeyden ja viehkeyden ansiota.

On luonnollista, että suomalaiset perheet, jotka Venäjällä sattuivat joutumaan samalle paikkakunnalle asumaan, seurustelivat läheisesti keskenään. Kotimaahan lähetetyissä kirjeissä esiintyvät nimet Bergenheim ja von Knorring. Vähän myöhemmin Elin mainitsee ihastuneena von Schoultzin perheen. Sen seurassa oli vietetty syntymäpäiviä ja kerran suomalaista joulua, joskin upseeriperheissä venäläinen joulu muodostui tärkeämmäksi, koska perheenisät silloin saattoivat olla kotona.

Harkovassa syntyi perheeseemme toinen poika, Eugen. Muistan kuulleeni hänen saaneen nimensä erään kummina olleen von Knorringin mukaan. Pian lapsen syntymän jälkeen isä äidin vanhemmille kirjoittamassaan kirjeessä sanoo Eugenia terveeksi ja reippaaksi pojaksi. Mutta iloa ei kestänyt kauan, sillä äidiltä ei riittänyt pojalle tarpeeksi maitoa, minkä vuoksi oli pakko turvautua Nestlén vauvanravintoon. Tämä ruokavalio ei kuitenkaan ollut lapselle hyväksi, vaan hän alkoi nopeasti laihtua. Varsin pian lääkäri katsoi hänen tilansa niin huolestuttavaksi, että oli hankittava imettäjä. Aluksi se ei näyttänyt niinkään helpolta, mutta sitten äskettäin äidiksi tullut seurapiirinainen tarjoutui antamaan maitoaan myös pikku muukalaiselle. Nainen kuului tunnettuun ja arvossa pidettyyn kasakkaperheeseen ja oli naimisissa suurtilanomistajan kanssa, jolla oli kaupunkiasunto juuri siinä talossa, jossa Eugenin vanhemmatkin asuivat. Oli helppoa viedä Eugen joka päivä useita kertoja naapurin puolelle. Tämän avuliaan naisen ansiosta Eugenin voimat palasivatkin muutamassa

päivässä, mikä ei kuitenkaan merkinnyt perheiden läheisen seurustelun päättymistä. Suureen kartanoon tehdyt vierailut johdattivat vanhempani Venäjän ylempiin seurapiireihin ja auttoivat heitä tutustumaan niissä vallitseviin tapoihin ja katsomuksiin. Varmaankin ne samalla merkitsivät tervetullutta vaihtelua suomalaisten arkipäivän yksitoikkoisuuteen. Kuka olisi voinut aavistaa, että Eugen, jonka hengen ylhäinen kasakkanainen näin oli pelastanut, kerran saisi tuntea nagaikan sivalluksia selässään ja itse iskisi puukollaan maahan yhden tuon samaisen naisen maanmiehistä — ottelussa, jossa molemmat osapuolet halveksivat toisiaan rajattomasti.

Noin vuoden kuluttua Eugenin syntymästä isä, joka siihen aikaan toimi Harkovan kuvernementin piiriesikunnan päällikön alaisena, sai komennuksen junkkarikoulun rehtoriksi ja opettajaksi Tšugujeviin. Kuten tunnettua junkkarikoulut valmistivat upseereita linjapataljooniin. Kurssi kesti kaksi tai kaksi ja puoli vuotta. Äitini kotiväelleen Porvooseen lähettämistä kirjeistä olen nähnyt, että sekä opettajat että oppilaat työskentelivät tuon ajan kovan paineen alaisina. Äiti valittaa, että hänen miehensä on liikarasittunut, saa tilaisuuden vain muutaman tunnin uneen joka yö ja joutuu usein jäämään pois aterialta. Mutta ihmekö se, sillä kouluun lähetettiin usein vanhempia upseereita toimittamaan tarkastuksia, ja jonkun Pietarin yleisesikunta-akatemian opettajista tiedettiin saapuvan päästötutkintoon. Junkkarikoulun opettajille kurssi merkitsi myös osaa heidän omasta jatkokoulutuksestaan ja oli samalla jonkinlainen kertauskurssi. Sen vuoksi oli tärkeätä, että koulun loppututkinto osoittaisi opettajien kyenneen saavuttamaan hyviä tuloksia.

Vaikka tieteellinen koulutus Euroopan sivistysmaissa tuona aikana oli varsin korkealla, Venäjällä taso oli päinvastoin sangen alhainen. Mutta tämä ei koske lainkaan sotilaskoulutusta. Suvorovin ohjeita seurattiin siihen aikaan vielä tarkoin, ja ne olikin annettu erikoisesti venäläisiä varten ja juuri heidän avujaan silmällä pitäen. Mielikuvitusta ja nopeata aloitekykyä pyrittiin kehittämään tavallisten sotamiestenkin koulutuksessa. Usein kuuli venäläisen upseerin laskevan leikkiä saksalaisten uskosta joukkojen massavaikutuksen sotilaalliseen merkitykseen. Isämme väitteli jonkin aikaa kenraali Synnerbergin kanssa näistä kysymyksistä; tällöin oli puhe suomalaisen sotilaan kasvatuksesta ja harjoittamisesta. Aihe kiinnosti myöhemmin suuresti Eugenia, joka esitti isälle lukemattomia asiaa koskevia kysymyksiä. Isämme huomautti lisäksi, että myös ranskalaiset olivat omaksuneet Suvorovin taktiikan, joka sopikin heidän luonteelleen. Kun Hruštšev tuonnottain sanoi, että ruotsalaiset ovat opettaneet venäläiset tappelemaan, otaksun hänen erehtyneen, sillä ruotsalaiset eivät ole viekkaita; kenties he ovat pikemminkin jonkin kerran opettaneet venäläisiä »kulkemaan vihollinen silmäinsä edessä kuin peloton soturi ainakin», sillä se oli ruotsalaista, mutta ei varsinaisesti venäläistä.

Suomen tultua irrotetuksi Ruotsista monet suomalaiset sotilashenkilöt menivät Venäjän palvelukseen. Siellä he kunnostautuivat usein rohkeutensa, tietojensa, selväjärkisyytensä ja vastuuntuntonsa ansiosta. Nimiä voisi mainita useitakin, mutta tyydyn tässä mainitsemaan vain yhden, miehen, joka teki minuun voimakkaimman vaikutuksen: kenraaliluutnantti Karl Robert Sederholmin, linnoitusten rakentajan.

— Olin kävelyllä isäni kanssa, kun tapasimme hänet, kumaraisena, kuluneeseen sinelliin pukeutuneena, väsymys kasvoillaan. Tämä tapahtui parisen vuotta meidän Suomeen muuttomme jälkeen. Isä näytti ilostuvan vanhuksen näkemisestä ja lähestyi tätä kunnioittavasti. He aloittivat keskustelunsa venäjäksi, mutta siirtyivät Sederholmin toivomuksesta pian puhumaan ruotsia. Iäkäs kenraali osoitti kädenliikkeellä olkaimiaan, jotta huomaisimme, että hän nyttemmin oli eläkkeellä. Isä oli utelias kuulemaan, mitä hän nykyisin puuhaili. Mitäkö puuhaili! Niin, hän leikkasi puuhun etupäässä itämaiden, mutta niiden ohella myös Suomen ja Ruotsin tunnettuja linnoituksia, linnoja ja kirkkoja. Hän kutsui isäni katsomaan töitään. Kenraali kertoi venäläisen puolisonsa hiljattain kuoltua viettävänsä nyt vielä kouluikäisten poikiensa kanssa varsin vaatimatonta elämää. — Osan seuraavasta olen isältäni kuullut, osan ammentanut Suomen kadettikunnan matrikkelista.

Sederholm oli, kuten edellä jo mainitsin, insinööriupseeri ja ottanut alikapteenina osaa turkkilaisia vastaan vv. 1854—1855 käytyyn sotaan. Komppanian päällikkönä hänen tehtävänään oli kerran osallistua miehineen Kinburnin linnoituksen puolustamiseen. Komendantti ja sotaneuvosto päättivät luovuttaa linnoituksen viholliselle, ennen kuin taistelu oli kunnolla alkanutkaan, mutta nuori suomalaisemme oli eri mieltä ja tuumi, että oli sentään kestettävä vähintään kolme vihollisen rynnäkköä. Hän oli paljastanut miekkansa ja oli nyt yksin muita upseereja vastaan, jotka hekin olivat vetäneet miekkansa esille. Silloin komendantti huusi: »Suu kiinni, subalterni», minkä jälkeen Sederholm pidätettiin ja luovutet-

tiin miehineen sotavankina turkkilaisille. Rauhan tultua hän joutui sotaoikeuteen, mutta vapautettiin syytteestä ja sai urhoollisuusmitalin sekä 800 ruplaa. Myöhemmin hänelle uskottiin suuriakin sotilaallisia rakennustöitä. Kertšin linnoitus, jonka hän rakensi kokonaan omien suunnitelmiensa mukaan, herätti asiantuntijoissa suurta ihastusta. Hän kirjoitti lyhyen tutkielman pysyvästä linnoitusjärjestelmästä ja sai siitä keisarin kiitoskirjeen. V. 1877 tapahtuneeseen Sevastopolin jälleenrakentamiseen hän lienee myös osallistunut. Mutta kiinnostavasta työstään huolimatta hän palasi Suomeen jo v. 1882 pannakseen lapsensa täällä ruotsalaiseen kouluun. Mutta hän ei vain leikannut puuhun idässä näkemiään linnoituksia ja kirkkoja, vaan kirjoitti myös uskonnonfilosofisia teoksia ja sanomalehtiartikkeleita. Tämä sai papit käymään hänen kimppuunsa. Isäni, joka ihaili suuresti kenraalia, mutta ei itse ollut lainkaan filosofi, pahoitteli kovasti, että tämä antautui sellaisiin ikävyyksiin. Mutta kenraali oli persoonallisuus, ehkäpä suorastaan nero, joka antoi parastaan, kun kerran oli tehtävän suorittaakseen ottanut. Hän halusi saattaa toisetkin osallisiksi niistä arvoista, jotka hän itse elämässään oli tutkimustensa ja kokemustensa pohjalta omaksunut. Kenraali Sederholm oli suorittanut myös arkeologisia ja geologisia tutkimuksia. Tänään tuo mies, tyypillinen suomenruotsalainen, rohkea, kelpo soturi ja mielikuvituksekas linnoitustenrakentaja, on jo täysin unohdettu. Ne ajat, jolloin suomalaiset olivat tavallaan neuvonantajan asemassa Venäjällä, ovat ohi. Heidän Venäjän maaperään kylvämänsä siemenen on halla vienyt.

Olen näin harhautunut kauas varsinaisesta aiheestani,

perheemme Tšugujevissa viettämästä elämästä, mutta palatkaamme nyt siihen.

Junkkarikoulun päästötutkinto sujui tietysti mainiosti, ja isää odotti pian jälleen siirto. Mutta lukijaa ehkä kiinnostaa äitini kirjeisiin perustuva kuvaus siitä, miten perheemme eli tuossa Donetsin lisäjoen varrella, siis mustanmullan vyöhykkeellä, sijaitsevassa pienessä kasakkakaupungissa. Sateisena vuodenaikana maa oli niin pehmeätä, että kaduillakin liikkuminen oli vaikeata. Eräänä päivänä isällä kotiin tullessaan oli jalassa vain yksi kalossi. Hän lähetti heti sotilaspalvelijansa etsimään toista kadunkulmasta, jossa otaksui sen menettäneensä. Sotamies palasi mukanaan yksitoista kalossia, joista mikään ei ollut oikea. Mutta keväällä aro kukoisti ja sää oli ihana.

»Molemmista pojista», äiti kirjoittaa Porvooseen, »on tullut oikeita ratsastajia. Tallissamme on nimittäin yksitoista hevosta ja neljä kasakkaa niitä hoitamassa. Kasakat ovat tavattoman ihastuneita poikiin ja antavat heidän aina ratsastaa. Vain poikia huvittaakseen kasakat saattavat tuoda hevoset tallista monta kertaa päivässä. Ratsastaessaan joelle juottamaan hevosia he ottavat melkein aina Rafaelin mukaansa. Äiti kulta, et voi kuvitellakaan, kuinka kilttejä ja ystävällisiä he ovat lapsille. Jos on paraati, johon heidän itse ei tarvitse ottaa osaa, he tulevat pyytämään poikia mukaansa katsomaan sitä. Usein he ovat saaneet kantaa pojat kotiin, kun nämä eivät ole jaksaneet enää itse kävellä. Pojat puolestaan ovat niin ihastuneita kasakoihin, etteivät tiedä mitään sen hauskempaa kuin istua näiden sylissä ja leikkiä heidän kanssaan. Tarjoan aika usein kasakoillemme teetä ja pullaa.» Nuori äiti tosin

uumoilee, että tämä puutarhassa tarjoiltu pieni ylimääräinen välipala osaltaan lisää kasakoitten hänen poikiaan kohtaan tuntemaa kiinnostusta, mutta pitää sitä luonnollisena ja kestitsee sen vuoksi enemmän kuin mielellään näitä sotilaita.

Toisessa kirjeessään äiti kuvailee seudun ilmastoa ja luonnon rehevyyttä. »Nyt meillä on täällä jo täysi kesä ja sellainen helle, ettei tahdo jaksaa tehdä yhtään mitään. Syreenit ja kaikki hedelmäpuut ovat täydessä kukassa. Käkeä ja satakieltä olemme saaneet kuunnella jo joitakin viikkoja. Tämä on ihanaa aikaa. Meillä on hyvin kaunis ja varjoisa puutarha, jossa nautimme kaikki ateriamme ja vietämme muutenkin kaiket päivät. Pojat ovat ihastuksissaan saadessaan olla ulkona aamusta iltaan. Puutarhassa istuskellessani ajattelen usein Otto-setää [Bos Schaumania]. Kuinka hän nauttisikaan tästä ihanasta ilmasta ja lintujen laulusta. Eilen illansuussa kävin Waldemarin kanssa puutarhurin luona ostamassa kukansiemeniä ja taimia omaan puutarhaamme. Matka oli aika pitkä, ja väsyimmekin perin pohjin. Toissa päivänä olimme soutelemassa erään Waldemarin harkovalaisen toverin seurassa . . . Olemme lainanneet hänelle teenkeittimen ja kaikkea muutakin, mitä teentarjoilussa tarvitaan. Jonakin iltana menemme hänen luokseen teelle.»

Tšugujevissa Elin Schauman sai tilaisuuden myös ratsastamiseen. Hän sai mieheltään oman hevosen ja kauniin koruompelein somistetun satulan. Yhdessä puolisot sitten tekivät pitkiä ratsastusmatkoja arolle.

LASTEN USKONNOLLINEN KASVATUS

Elin opetti jo varhain kahta pientä poikaansa uskomaan myös näkymättömän olemassaoloon, ts. Jumalaan. Jumala oli kaikkialla taivaassa ja maan päällä, hän oli aina lähellä, vaikkeivät lapset häntä nähneetkään, ja hän rakasti kaikkia, poikia itseäänkin jopa enemmän kuin näiden vanhemmat kykenivät rakastamaan. Jos pojat vain pyytäisivät, Jumala auttaisi heitä, vaikkeivät vanhemmat siihen pystyisi. Tämä tietoisuus antoi pojille täydellisen turvallisuuden tunteen. He kuvittelivat Jumalan suunnattoman suureksi vanhempiensa projektioksi. Tällä tavoin nousi vanhempienkin arvo, joskaan ei yhtä suureksi kuin Jumalan. Poikien tuli siis totella ja kunnioittaa häntä yli kaiken, eivätkä he saisi koskaan valehdella, sillä siitä hän ei pitänyt . . . Kodin sopusointuisuuden ansiosta äidin opetukset koettiin niin totuudellisiksi, ettei Eugen unohtanut niitä koskaan, vaan sai niistä tukea elämänsä loppuun asti. — Tunnen houkutusta verrata poikien ja lähinnä Eugenin käsityskykyä hänen synnyinseutunsa maaperään, hedelmälliseen mustaanmultaan. Siihen kylvetty siemen kehittyi omin päin, voimistui ja kantoi hedelmää. Mutta äidin yksinkertainen selvitys Jumalan olemuksesta merkitsi myös sitä, ettei Eugenia karsinoitu vain jonkin tietyn yhteisön uskoon, vaan usko sai yleispätevyyden leiman. Me lapset emme tosin kos-

kaan käyneet ortodoksisessa kirkossa, mutta tämä johtui yksinomaan siitä, että otaksuimme sitä vain sotilashenkilöille tarkoitetuksi. Isä kävi kyllä siellä upseeritoveriensa ja muiden sotilaiden seurassa. Myöhemmin Puolaan muutettuamme kävimme mielellämme hoitajattariemme kanssa roomalaiskatolisissa kirkoissa. Siellä polvistuimme kuten kaikki muut, saimme päällemme vihkivettä kuten muut ja muiden tavoin suutelimme pitkänäperjantaina ristiinnaulitun jalkaa. Pyhän ruumiin juhlapäivänä kävelimme mekin innokkaina kulkueessa, joskin muutamina vuosina istuimme äidin seurassa parvekkeella katselemassa. Silloin osoitimme hänelle kulkueessa marssivia ystäviämme. — Myöhemmin Helsingissä koulua käydessään Eugen tietysti nautti tavallista uskonnonopetusta, ja äidinäidin luona vieraillessamme tämä joka aamu ja ilta luki muille ääneen Lutherin pitkäveteisiä tutkisteluja. Jouluna ja pääsiäisenä isä luki meille saarnan, toisinaan varsin pitkän, äidinisän aikoinaan kirjoittaman. Niistä emme paljoakaan ymmärtäneet. Myöhemmin Eugen oli sangen kiinnostunut rippikoulustaan, mutta parin vuoden kuluttua hän joutui kuohuksiin opettajansa heikon poliittisen ymmärryksen vuoksi. Tämä sattui olemaan yksi niistä papeistamme, jotka kehottivat nuorisoa alistumaan asevelvollisuuskutsuntoihin. Toverit pitivät Eugenia uskonnollisena. Uskonnollinen hän todella olikin, toverit vain eivät tietäneet, että hänen käsityksensä yliaistillisesta maailmasta pohjautui perimmältään äidin opetuksiin, joita hänen myös oli kiittäminen luonteensa lujuudesta ja vaatimattomuudesta.

LUBLINISSA

Tšugujevin junkkarikoulun kurssin päätyttyä isämme ylennettiin everstiksi. Hän muutti perheineen Harkovaan, mutta vain lyhyeksi aikaa, sillä pian hänet siirrettiin divisioonan esikuntapäälliköksi Lubliniin Puolaan.

Siihen aikaan matka Harkovasta Lubliniin oli pitkä. Siitä kirjoittaa Eugenin äiti omalle äidilleen — isoisä oli jo kuollut —: »Lähdimme Harkovasta lauantaina kello 6 aamulla, ja perillä Lublinissa olimme tiistaiaamuna kello 10. Pienessä ensimmäisen luokan vaunussa, joka vielä oli jaettu eri osastoiksi, matka sujui mainiosti. Lapset olivat kilttejä. Lublinissa oli olomme aluksi kaikkea muuta kuin viihtyisää, sillä meillä ei ollut sen paremmin palvelusväkeä kuin huonekalujakaan. Vain yksi huone oli kalustettu. Tyhjänä suuri huoneistomme näytti suorastaan pelottavalta. Kun sanoin, ettei meillä ollut lainkaan palveluskuntaa, en oikeastaan puhunut aivan totta, sillä olihan sitä kuusi henkeä, mutta kun kaikki olivat uusia ja tottumattomia (lukuun ottamatta imettäjää, joka oli tullut meille neljä päivää ennen lähtöämme ja jota en voi kyllin kiittää) ja kun en osannut puhua heidän kanssaan, voi sanoa meidän olleen melkein ilman palvelijoita, varsinkin kun he kaikki olivat miehiä eikä joukossa ollut kokkia. — —

Kun puhun hirvittävän huonosti venäjää (ystäviemme kanssa puhumme yksinomaan ranskaa), joudun usein vai-

keuksiin. Venäläisten kanssa tulen vielä joten kuten toimeen, mutta meillä on myös yksi puolalainen ja yksi saksalainen palvelija, ja heidän kanssaan minulla on vaikeuksia. He puhuvat tosin hekin venäjää, mutta minun on vaikea ymmärtää heidän venäjäänsä. Pojat ovat nyt alkaneet puhua venäjää, ja on hauska kuulla Eugenin riitelevän venäjäksi . . . Eugen on ollut sairaana melkein koko ajan. Hänellä oli suuri ajos korvan takana, ja se oli hirvittävän kipeä. Alun toista viikkoa sitten ajos puhkesi, ja siitä tuli suunnattomat määrät märkää ja verta. Ajos on nyt paljon parempi, mutta vieläkin se vuotaa eikä ole läheskään täysin parantunut. Lapsille tämä paikka on mitä parhain, sillä talomme rajoittuu suureen ja kauniiseen puistoon, jossa he kuluttavat aikansa aamusta iltaan. Pihaltamme johtaa portti suoraan puistoon. Sunnuntaisin siellä soittaa rykmentin soittokunta. Minäkin käyn useita kertoja joka päivä puistossa, jossa juuri nyt on erikoisen ihanaa ja kaunista. Syreenit ja tuomet ovat kukassa, käki kukkuu ja satakielet laulavat yötä päivää. Oma pihamme on myös sangen hauska. Siinä kasvaa suuria puita ja sekin on täynnä satakieliä.» Kirje on päivätty toukokuun 11:ntenä 1878. Edellisenä päivänä Eugen oli täyttänyt kolme vuotta.

Seuraelämä oli Lublinissakin vilkasta. Kutsuissa käytiin ja niitä pidettiin kotona. Nuori suomalainen rouva, joka halusi oppia tuntemaan erilaisia ihmistyyppejä ja luonteita, iloitsi kutsuista, mutta tunsi silti itsensä usein yksinäiseksi, sillä hänen miehellään oli äärettömän paljon työtä. »Hän on työssä varhaisesta aamusta iltamyöhään», kirjoitti rouva kotiinsa.

Mutta perheenäidin omatkin huolet olivat lisääntyneet. Vähän ennen Tšugujevista muuttoa hän oli saanut tyttären.

Perhe ei myöskään säästynyt vakavilta sairauksilta. Eugenin kuulo oli huonontunut, ja vaellus lääkäristä lääkäriin alkoi. Suurimpana huolen aiheena oli kuitenkin vanhemman pojan, Rafaelin, terveydentila. Kuume ja päänsärky, jotka olivat kiusanneet häntä jo Tšugujevissa, hävisivät tosin joksikin aikaa, mutta palasivat pian, ja lääkäri totesi sairauden tuberkuloottiseksi aivokalvontulehdukseksi. Poika yritti maata vuoteessaan hiljaa öisin ollakseen häiritsemättä äitiään, mutta tämä saattoi siitä huolimatta kuulla hänen hiljaa rukoilevan: »Hyvä Jumala, tee Rara jälleen terveeksi.» Seuraavana keväänä Rafael kuoli.

Veljensä kuoltua Eugen ei voinut syödä eikä nukkua. Vanhemmat alkoivat pelätä hänen sairastavan samaa tautia ja kutsuivat lääkärin, jonka mielestä oireet eivät kuitenkaan johtuneet mistään sairaudesta, vaan ikävästä. Äiti kirjoittaa Eugenista: »Ei kulu päivääkään hänen puhumatta veljestään. Tuonnottain hän sanoi: 'Äiti, pyydä Jumalaa lähettämään Rara takaisin luoksemme. Hän on ollut jo niin kauan kuolleena ja minun on ikävä.'» Luultavasti Eugen oli jo monesti itse esittänyt saman pyynnön, mutta kun se ei ollut auttanut, hän varmaankin toivoi, että äiti osaisi esittää asian Jumalalle paremmin. Parasta, mitä hän saattoi saada, oli jokin veljelle kuulunut esine, ja sitten hän kertoi kaikille Raran lähettäneen sen hänelle taivaasta. Taivas ja maa olivat lapsen mielikuvituksessa samaa ulottuvuutta, Jumalalle oli olemassa vain yksi kokonaisuus. Tässä Eugen epäilemättä olikin oikeassa. Äidin ja pojan yhteinen suru Raran menettämisestä teki heidän keskinäisen suhteensa aivan erikoisen läheiseksi. Muistan, kuinka he vielä monia vuosia myöhemmin istuivat

yhdessä ja puhuivat kuiskaillen. Kun kuulin Raran nimen, pyysin minäkin saada liittyä heidän seuraansa kuullakseni hänestä jotakin. »Ei, ei», Eugen vastasi heti, »sinä olit Raran kuollessa niin pieni, et sinä häntä tuntenut.» Äiti näytti olevan samaa mieltä, sillä hän ei vastausta oikaissut. Molemmat tunsivat varmaan tarvetta varjella muistojaan, tuota vain heille kahdelle yhteisesti kuuluvaa omaisuutta.

Lublinissa emme asuneet kauan, sillä jo runsaan vuoden kuluttua meidän oli taas muutettava. Eversti Schauman siirrettiin esikuntapäälliköksi Radomiin. Lublinista lähtö tuntui aviopuolisoista raskaalta, sillä olihan heidän pakko jättää hauta tuohon vieraaseen kaupunkiin. Äiti odotti jälleen lasta. Hän oli toivonut saavansa korvauksen menettämästään pojasta, eikä lääkäri hänen lohduttoman surunsa nähdessään ollut halunnut sitä kieltää. Uusi lapsi saattaisi ehkä palauttaa rauhan äidin mieleen. Michael (Mischa) syntyi Radomissa. Lublinilaisen lääkärin isälle tämän onnellisen tapahtuman johdosta lähettämästä kirjeestä kannattaa lainata pari lausetta. Tuo ranskankielinen kirje ei nimittäin ole ainoastaan osoitus siitä ystävyydestä ja arvonannosta, joka tuli vanhempiemme osaksi Venäjällä ja Puolassa, vaan myös maanmiestemme siellä yleisesti nauttimasta luottamuksesta:

»Vilpittömänä ystävänänne lausun toivomuksen, että Teidän pieni rakas poikanne kasvaisi ja kehittyisi hyvin . . . ja että hän perisi kelpo vanhempiensa kaikki hyvät ominaisuudet, sen mielenjalouden ja sydämenhyvyyden, joka erottaa Teidät kaikista muista, joka avaa kaikkialla ihmisten sydämet ja herättää jokaisessa syvää kunnioitusta koko sitä kansakuntaa kohtaan, jonka jäseniä Te olette.»

RADOMISSA

Radomiin muuttoa valmisteltiin huolellisesti, ja tuota pikaa perheemme oli asettunut uuteen verrattain pieneen asuntoonsa. Meillä oli oma puutarha, kukkia ja talli hevosia varten. Tallissa oli tilaa myös pienemmille eläimille, ja pian Eugen saikin ensin lampaan ja vähän myöhemmin koiran (rakkaan Karonsa). Lisäksi siellä oli kanoja, hanhia ja pari kalkkunaa. En tiedä, kenen tuo siipikarja oli, mutta sen parissa me lapset emme askarrelleetkaan. Meille riitti puuhaa seuraillessamme kotona kanarialintujen elämää ja odotellessamme, että ruukussa kasvavaan appelsiinipuuhun ilmestyisi pian hedelmiä. Äiti ei antanut lapsilleen koskaan tavallisia leikkikaluja, vaan yksinomaan elollisia olentoja. Jouluksi tosin saimme ruotsalaisia ja ranskalaisia kuvakirjoja, mutta äiti ei osoittanut niihin erikoisempaa kiinnostusta. Näyttää siltä, että vain elävät olennot kykenivät hänen mielestään kehittämään lasten itsenäistä käsityskykyä ja mielikuvitusta. Hän oli kyllin taiteellinen oivaltakseen, että kuvakirjojen valmiiksi piirretyt tilanteet tekivät väkivaltaa lasten ajatusmaailmalle.

Pienestä talostamme muutimme pian suurempaan, mutta kasvoihan perhekin, sillä Mischan lisäksi syntyi siellä Paul ja myöhemmin vielä Carl, joka kuitenkin eli vain puoli vuotta. Uuden kotimme ympärillä oli entistä suurempi puutarha.

Sen vieritse virtasi puro, jonka yli porras johti kurkkumaalle. Saimme syödä kurkkuja niin paljon kuin halusimme, sillä ne eivät olleet kalliita. Tosin äiti kerran kirjoitti mummulle, että oli tullut katovuosi. Aikaisemmin oli kurkkuja saanut sata kappaletta kahdella kopeekalla, mutta nyt ne maksoivatkin neljä kopeekkaa. Se ei meitä lapsia kuitenkaan huolestuttanut. Puutarhassa oli suuri saksanpähkinäpuu, ja kun hedelmät syksyllä alkoivat kypsyä, oli aamuisin herättävä varhain jos mieli ehtiä ensimmäisenä poimimaan maahan pudonneet pähkinät. Genja voitti tavallisesti tämän kilpailun. Mutta sinä vuonna jouduimme kokemaan myös sangen huolestuttavia tapahtumia. Talonmiehen sisarentytär Nina, joka asui enimmäkseen enonsa luona, sanoi aina olevansa onneton ja uhkaili heittäytyä puroon, koska tahtoi kuolla. Sen vuoksi menimmekin joka aamu purolle katsomaan, makaisiko hän ehkä hengettömänä vedessä, mutta onneksi niin ei koskaan käynyt. Pidimme hänestä paljon. Eräänä päivänä saimme sitten kuulla, että hän oli matkustanut isoäitinsä luo maalle, mikä tietysti oli hieman ikävää, sillä olihan hän ollut niin jännittävä.

Vielä täysikasvuisiksi tultuammekin olimme sitä mieltä, että varsinainen kotimme oli ollut tuossa pienessä ja arkipäiväisessä Radomin kaupungissa. Olimme sieltä lähdettyämme asuneet monissa kauniissa ja vähemmän kauniissa paikoissa missä pitemmän, missä lyhyemmän ajan, mutta missään emme niin kauan kuin Radomissa. Emmekä missään olleet odottaneet tulevaisuudelta niin paljon kuin siellä.

Äitimme oli sitä mieltä, että ilma ja valo olivat pääasia ja että jokaisesta tarpeettomasta huonekalusta oli luovuttava.

Tapeteilla, jotka olivat mahdollisimman hillittyä harmaata, vihreätä, keltaista jne., hän loihti kotiin eloisuutta ja sopusointuisuutta. Hän rakasti wieniläistuolia sen joustavien viivojen vuoksi. Wieniläistuolin koko kauneutta ei nykyaikana enää ymmärretä. Mutta menneen ajan kirkasväriset naisten puvut päästivät tuon kauneuden täysin oikeuksiinsa. Turnyyrit ja hiharöyhelöt, jotka toisinaan pistivät esiin tuolin viehättävästi taipuvien puuosien välistä korostivat niiden todellista kauneutta. Muistan vielä, kuinka lumoutuneeksi tunsin itseni, kun oven raosta näin elegantit naiset päivällispöydän ääressä. Pöytä oli kuin kukkaseppeleen ympäröimä. Upseerien tummat univormut näyttivät joukossa erinomaisen kauniilta. Äiti oli huolehtinut siitä, ettei pöydällä ollut muuta kuin hopeaa ja kristallia, sillä ne eivät häirinneet vaikutelmaa. Lautaset olivat valkoisia ja niitä somisti kapea kellanpunertava reunus. — Puhuakseni vielä huoneiden kalustuksesta äidin huoneessa oli tietysti kukikas ja isän huoneessa vihreä sahviaaninahkainen sohva. Pari pientä mattoakin oli, mutta ei tupsuja tai muita koristeita niin kuin tuttaviemme kodeissa. Mutta puutarhuri ymmärsi mielestämme melkein yhtä hyvin kuin äiti, mikä merkitys väreillä oli eri yhteyksissä. Olimme onnellisia saadessamme jonakin kasteenraikkaana aamuna kulkea hänen kintereillään hänen sitoessaan kukkavihkojaan puutarhassa. Hän kulki ympäri puutarhaa ja katsoi tarkoin, että jokainen kukka sopi kimpun värisävyihin, ennen kuin katkaisi sen. »Ota tuo tuolta, se on niin kaunis», me saatoimme huudahtaa, mutta useimmiten hän vastasi: »Ettekö huomaa, ettei se sovi väriin.» Voi, tuumin usein itsekseni, jospa minäkin oppisin ymmärtämään, mikä väri sopii, mikä ei. Jospa



Kaksivuotias Eugen äitinsä kanssa, joka ensimmäisenä on luonnehtinut poikaa: »Kaunis hän ei varsinaisesti ole mutta oikein pulska ja lihava. Hänen kuulee harvoin itkevän.»

minäkin suureksi tultuani pystyisin arvioimaan värejä yhtä hyvin kuin äiti ja puutarhuri.

Yhtä jännittävää oli päästä Antoninan mukana kävelylle rappeutuneen luostarin pihalle, jossa istutukset olivat jääneet rikkaruohojen peittoon, mutta josta saattoi sentään löytää mitä kauneimpia värillisiä lasinsirpaleita. Ne olivat peräisin rikkinäisistä luostarikirkon ikkunoista. Kun sellaisen lasinpalan läpi katseli ympärilleen, koko luonto näytti muuttuneen satumaaksi. Mielemme teki noita lasinpalasia, ehkä etupäässä sen vuoksi, että hoitajattaremme kielsi niin ankarasti ottamasta niitä. Ne olivat pyhiä, ne olivat kirkon pyhää omaisuutta. Ei, tietenkään emme ottaisi yhtään lasinsirpaletta mukaamme, mutta aina teki mielemme luostarin pihalle leikkimään niillä. — En ole varma siitä, että nuo lasinpalat viehättivät Genjaa kauankaan. Luultavasti eivät, sillä pian hän kieltäytyi kokonaan lähtemästä niitä katsomaan. Hän meni mieluummin kaupungin suureen puistoon. Siellä hän tapasi poikia, tappeli heidän kanssaan ja useimmiten voitti. Mutta tuon uuden leikin takana oli vakavampi haave, haave, jonka Vänrikki Stoolin tarinat olivat hänessä herättäneet.

Nyttemmin äiti ei ollut koskaan täysin terve. Kutsuilla hän kärsi tupakansavusta, kauniilla ilmalla hän istui mielellään avoimen ikkunan ääressä ompelemassa tai lepäsi läheisessä kaupunginpuistossa.

Eräänä kesänä koko perheemme matkusti kylpemään osittain äidin, osittain Genjan vuoksi. Lääkäri sanoi Genjan potevan risatautia ja tarvitsevan lisää voimia. Korvillekin kylpeminen tekisi hyvää. Eräänä toisena kesänä isä ja äiti matkustivat kahdestaan ja kerran vain isä vanhimman poi-

kansa kanssa. Perheemme terveydentila ei ollut suinkaan moitteeton. Meitä nuorempia pidettiin silti kutakuinkin terveinä. Pääasia oli, että pysyttelimme niin paljon kuin mahdollista erossa äidistä. Ja äiti, joka ei koskaan aikaisemmin ollut sen paremmin kirjeissään kuin puheissaankaan ilmaissut viihtyvänsä huonosti Venäjällä, ajatteli nyt aina vain Suomea.

Muistan vielä selvästi tapauksen, joka sattui vuonna 1882, vaikka olin silloin vasta nelivuotias. Eräänä kauniina mutta koleana kevätpäivänä istuin ikkunan luona ja katselin aurinkoiselle, kylmän siniselle taivaalle. Äkkiä näin isän puolijuoksua kiirehtivän kotiin. Hän näytti kiihtyneeltä. Jo eteisestä hän huusi jotakin olohuoneessa puuhailevalle äidille, mutta ei jäänyt keskustelemaan, vaan meni suoraa päätä omaan pukeutumishuoneeseensa, riisui sortuuttinsa ja otti esille paraatiunivormunsa ja kiiltävät saappaansa. Hetkistä myöhemmin äiti meni hänen luokseen aivan kalpeana neula, lankaa ja musta nauha kädessään, kumartui isän puoleen ja ompeli nauhan hänen hihaansa. Molemmat olivat vaiteliaita ja vaihtoivat vain muutaman sanan eteisessä isän lähtiessä. Äiti palasi omaan huoneeseensa ja istuutui kukikkaalle sohvalleen. En tietänyt, mitä oli tapahtunut, mutta menin äidin luo ja kiipesin tuolille istumaan, sillä ajattelin, että kun äiti nyt oli niin surullinen, hän varmaan mielellään näki jonkun lapsistaan luonaan. Mutta tällä hetkellä hän nähtävästi halusi olla aivan yksin ja minun läsnäoloni päinvastoin häiritsi häntä, koskapa hän kutsui Antoninan ja pyysi tätä viemään kaikki lapset ulos kävelylle. »Menemme ulos katsomaan paraatia», Antonina huusi meille iloisesti. Pukeuduimme ja lähdimme

ulos. Mitään paraatia ei ollut, vaikka Antonina oli niin sanonut, mutta näimme sotilaiden tulevan totisina kirkosta, jossa oli pidetty *panihida*, sielumessu, Aleksanteri II:n muistoksi.

Äiti oli nähnyt Aleksanteri II:n tämän käydessä Suomessa, mutta enemmän hänelle merkitsivät ne toiveet, jotka keisarin hallitustapaan oli kiinnitetty ja jotka tämä oli myös täyttänyt. Äiti oli selvillä kansansa keisaria kohtaan tuntemasta kiitollisuudesta ja oli itsekin sen vallassa. Epäilemättä hän nyt mietti, mitä tämän jälkeen tapahtuisi kotimaassa. Hän oli tosin usein kertonut lapsilleen Suomesta, lukenut Vänrikki Stoolin tarinoita Eugenille, mutta mahtoiko hän nyt päättää, että tästä lähtien tekisi kaiken tuon määrätietoisemmin kuin ennen? En usko. Ei olisi ollut hänen tapaistaan tehdä sellaista päätöstä. Mutta on hyvinkin mahdollista, että hän tunsi tarvetta tehdä. Ja tuollainen tarve saattoi johtua hänen heikentyneestä terveydentilastaan. Hänen täytyi antaa lapsilleen kaikki mitä voi, eikä hänellä ollut muuta kuin muistonsa, käsityksensä elämän tärkeydestä ja siitä, että itsetunto oli vapauden lahja.

Äiti ei jaksanut enää ratsastaa. Hänen hevosensa myytiin. Mutta hän oli jo ehtinyt ratsastella näilläkin seuduilla, tällä aaltoilevalla tasangolla, jossa siellä täällä kohosi korkeampikin kumpu ja jonka notkelmissa purot keväisin kuohuivat. Hän tunsi kaikki kaupungeista eri tahoille johtavat tiet ja oli luultavasti silloin tällöin ollut näkevinään maisemassa piirteitä, jotka toivat mieleen Suomen. Kauniit kesät oli käytettävä hyödyllisesti, äiti tuumi, ja kun retket nyt tehtiin vaunuilla, pääsimme me lapsetkin mukaan ajeluille, joilla hän toimi oppaana. Sunnuntaisin oli myös isä toisinaan mukana.

Muistan ajeluretken, jonka teimme pelkkiä mäntyjä kasvavalle kukkulalle. Kaupungista oli sinne matkaa useita virstoja. Äiti oli valinnut sen leiriytymispaikaksemme, koska se muistutti häntä Suomesta. Siellä lapset saisivat jonkinlaisen käsityksen omasta maastaan. Meillä oli teenkeitin ja tarpeellinen astiasto mukanamme. Palvelija kattoi pöydän, ja kuski teki lasson Eugenille, joka halusi pyydystää jäniksiä. Innoissaan ja onnellisena hän juoksi ristiin rastiin metsikössä, jossa varmasti oli jäniksiä, koska kuski kertoi nähneensä niitä, mutta sillä kertaa jäimme ilman saalista. Minä istuin liikkumattomana pienen kukkulamme reunalla, sillä pelkäsin paljaita puunrunkoja. Niitä oli niin paljon, että otaksuin varmasti lyöväni pääni niihin, jos uskaltautuisin juoksemaan niiden joukkoon. Mutta emme nähneet missään merta, emme vettä, jota äiti oli kertonut olevan Suomessa. Näimme vain reheviä vihreitä kurkkumaita. Omasta puolestani olin vakuuttunut siitä, että kurkkumaat olivat hauskempia kuin vesi. — Erään toisen kerran ajelulla ollessamme pysähdyimme matkamiesten tavalliseen ruokailupaikkaan, jonka korkeiden kuusien alle sijoitetulle valkoiseksi hangatulle pöydälle katettiin viiliä ja hyvää hapanta leipää. Äiti etsi nykyisin Suomea Puolasta.

Vänrikki Stoolin tarinat kuuluivat joka ilta ohjelmaan, joka aina suoritettiin isän työhuoneessa. Isä työskenteli suuren kirjoituspöytänsä ääressä, ja äiti oli istuutunut vihreälle sahviaanisohvalle ollakseen hänen lähellään. Eugen istui lähinnä äitiä ja siirtyi koko ajan lähemmäksi ja lähemmäksi voidakseen kuulla selvästi jokaisen sanan äidin matalalla äänellä lukiessa runoja. Muistan vieläkin Eugenin hehkuvat posket ja hartaan katseen. Mischa kellistyi ensimmäisenä ja Antonina

kantoi hänet vuoteeseen, kun sitä vastoin minä pakottauduin väsyneenä ja unisena kestämään yhtä kauan kuin Genja. Ohjelman päätteeksi Eugen alkoi aina kysellä Runebergista ja suomalaisista. Lopuksi isän oli tultava vapauttamaan äiti tästä pinteestä, mutta usein hänkin pani ensin toimeen kuulustelun nähdäkseen, mitä Eugen oli oppinut.

Eugenin opittua Vänrikki Stoolin tarinat niin hyvin, että hän varmaan olisi osannut ne jo vaikka takaperin, saimme kuulla Kaarle XII:sta ja Ruotsi-Suomen historian vapaussankareista. Vänrikki Stoolin tarinat oli muuten aina myöhemminkin osattava isäni kodissa. Kun hän oli muuttanut lopullisesti takaisin Suomeen ja saanut kolme lasta toisesta avioliitostaan, näiden »pikkusisarustenkin» oli läpäistävä tämän aineen kuulustelut. Me »isot» kuuntelimme mielellämme noita kuulusteluja, ja Paul, nuorin meistä, huvitteli toisinaan kuiskaamalla pienokaisille oikeat vastaukset isän kysymyksiin. Hän oli aina ylpeä heidän menestyksestään.

Venäjällä ja Puolassa asuessamme Helsingfors Dagblad oli toisena yhdyssiteenä kotimaahan. Lehden avulla Eugen vähitellen perehtyi niihin yleisluonteisiin kysymyksiin, jotka askarruttivat hänen maanmiehiään. Tämän kotimaan ajankohtaisiin tapahtumiin saamansa kosketuksen ansiosta hän tunsi kuuluvansa lujemmin omaan kansaansa. Lehdestä hän eräänä päivänä sai tiedon rahankeräyksestä, joka pantiin toimeen muistomerkin pystyttämiseksi Juuttaan taistelukentälle. Kirjeen, jonka oheen hän liitti keräykseen tarkoitetun ruplan, isä saneli hänelle, mutta Eugen kirjoitti sen moneen kertaan, ennen kuin piti sitä kyllin hyvänä. Muistan vieläkin koko kirjoituspöydän ääressä näytellyn kohtauksen: lopulta isä otti

taskustaan 20 kopeekkaa pyöristääkseen kokonaiseksi ruplaksi Eugenin omat säästöt.

Eugenilla oli tietysti useita opettajia jo Puolassa. Äiti oli ensimmäinen. Opetustyön alkuaikoina lähettämässään kirjeessä hän sanoo oppilastaan laiskaksi, mutta myöhemmin hän kirjoittaa, että poika tuli täsmällisesti ja mielellään kirjoineen hänen luokseen. Varsin pian Eugen oppikin lukemaan ruotsia. Mutta pojan oli pakko oppia lukemaan ja kirjoittamaan myös venäjää. Sen opettamisen sai tehtäväkseen äskettäin Radomiin siirretty nuori suomalainen upseeri, joka samalla antoi Eugenille lisäopetusta ruotsin oikeinkirjoituksessa. Äitimme mainitsi ylimalkaan vain Suomen poikien tulevaksi koulunkäyntipaikaksi, mutta isä puhui nimenomaan Suomen kadettikoulusta. Eugenin kuulo antoi kuitenkin jatkuvasti aihetta huoleen, ja isä alkoi vähitellen pelätä, ettei hänen vanhimmasta pojastaan ollut sotilasuralle. Eräässä kirjeessään isä mainitsee, että Eugen yhä oli heikko ja sairaalloinen ja että sen vuoksi ehkä oli parasta pitää hänet toistaiseksi kotona. Hän toivoi, ettei hänen Venäjälle saamansa komennus kestäisi kovin kauan ja että hänelle tarjoutuisi tilaisuus palata Suomeen. Tuntuu siltä, että Eugenin opetuksessa pääpaino pantiin milloin toiselle, milloin toiselle kielelle riippuen siitä, mihin isä kulloinkin otaksui joutuvansa seuraavan kerran muuttamaan. Olihan hänet vain muutaman vuoden kuluessa siirretty Harkovasta Tšugujeviin, sieltä takaisin Harkovaan, sitten Lubliniin ja vihdoin Radomiin, jossa olimme asuneet jo lähes seitsemän vuotta. Mutta nyt puhuttiin yhtenään siirrosta, joskin toiveet kerran toisensa jälkeen pettivät. Kerran puhuttiin, että isä siirrettäisiin Bulgariaan kenraali Ehrn-

roothin alaiseksi, kerran taas valmisteltiin isän sotaan lähtöä. Äiti brodeerasi puuvillakankaisia paidankauluksia ja hihansuita, sillä sodassa eivät pellavapaidat olisi kelvanneet. Puuvilla on lämpöisempää. Samaiset brodeeratut kaulukset ja hihansuut, joita isä ei sitten koskaan tarvinnut, koristivat myöhemmin Eugenin yöpaitoja, myös sitä, jossa hänet laskettiin arkkuun. Äidin käsityö seurasi häntä hänen viimeisellä matkallaankin.

Mutta ruotsin ja venäjän lisäksi oli Eugenin samoin kuin hänen nuorempien sisarustensa osattava myös ranskaa, joka oli Venäjän sivistyneiden piirien keskustelukieli. Opettajattaremme ei asunut meillä kotona, vaan kaupungilla yhdessä sisarensa kanssa, joka antoi opetusta pitemmälle ehtineille oppilaille. Eugen oli niin kiintynyt nuoreen ranskattareen, että tähyili aina ikkunasta voidakseen rientää naista vastaan heti, kun tämä ilmestyi näkyviin torin vastakkaisella laidalla. Heillä oli paljon keskusteltavaa. Vuosien 1870—1871 sota oli kiinnostavin puheenaihe. Saksalaisten Elsass-Lothringenissa harjoittama sorto kuohutti Eugenia, joka pahoitteli, ettei ollut kyllin vanha rientääkseen ranskalaisten avuksi. Mutta nuori opettajattaremme antoi meille monia käytännöllisiäkin neuvoja: emme saaneet unohtaa appelsiinipuun kastelemista, kanarialinnulle oli välttämättömästi annettava vaihtelevaa ravintoa, koira, Karo, ei saanut juoksennella kaupungilla omin valloin, sillä rankkuri saattaisi napata sen kiinni ja tappaa.

Ranskalaista opettajatartaan Eugen ei unohtanut milloinkaan. Kun hän myöhemmin Nya svenska lärovärketin yläluokilla ollessaan kerran luki minulle ääneen läksynä olevan Alphonse Daudet'n kertomuksen 'La derniere classe', hänen

silmänsä kyyneltyivät. Hänen opettajattarensa oli jo Radomissa selittänyt hänelle kertomuksen syvällisen merkityksen, eikä Eugen ollut unohtanut sorretun kansan kärsimyksiä.

Nuori ranskatar oli Radomissa ollessaan todellakin opettanut meidät katselemaan maailmaa laajemmasta näkökulmasta, mutta valitettavasti hän varsin pian muutti sisarineen Varsovaan. Äiti, joka juuri hänen ansiostaan oli voinut jossain määrin eristäytyä vilkkaista ja vallattomista lapsistaan, oli hänen lähdöstään yhtä murheissaan kuin me. Äiti oli käynyt heikommaksi ja vähemmän iloiseksi kuin ennen. Kylpylähoidosta hän ei enää saanut apua. Mutta sen paremmin lääkäri kuin isäkään eivät ymmärtäneet hänen sairautensa vakavuutta, minkä vuoksi hänen oli pakko edelleen ottaa vastaan vieraita ja käydä vuorostaan itse kutsuilla, jotka eivät häntä edes enää kiinnostaneet. Seurustelu ei Radomissa ollut yhtä vaihtelevaa kuin Venäjällä, sillä puolalaiset seurapiirit eristäytyivät kokonaan omiin oloihinsa ja venäläiset upseeriperheet eivät koskaan päässeet varsinaisesti vakiintumaan. Upseerit tulivat Radomiin yleensä vain lyhyeksi ajaksi ja saivat pian siirron jonnekin muualle. Äiti sai yleensä helposti ystäviä; hän sai niitä Radomissakin, mutta nykyisin hän oli usein väsynyt ja olisi mieluiten pysynyt kotona. Taitavia lääkäreitä tuossa pikkukaupungissa ei ollut, parhaat saatavissa olevat tutkivat tietysti äitiä ja lopulta kävi varsovalainenkin lääkäri, joka puhui naistentaudista. Nuorin poika Paul oli jo lähes kolmivuotias. Lääkäri arveli, että äidin olisi varmaan hyvä saada vielä yksi lapsi lisää, sillä olihan hän vasta 33 vuotta vanha.

Sitä mukaa kuin äidin terveys kävi yhä horjuvammaksi,

hänen intonsa kasvattaa lapsensa tietoisiksi suomalaisiksi kasvoi. Päähuomionsa hän kiinnitti Eugeniin, me muut saimme parhaan kykymme mukaan koettaa ymmärtää hänen kertomuksiaan ja opetuksiaan. Edlundin kustantamana oli Helsingissä vuonna 1882 ilmestynyt muutamiin Vänrikki Stoolin tarinain runoihin liittyvä kuvasarja. Se oli tarkoitettu esitettäväksi liikkuvina varjokuvina ns. varjonäytelmissä. Vanhempamme otaksuivat, että näiden kuvien avulla Suomen sota voitaisiin esittää melko havainnollisesti, minkä vuoksi he päättivät hankkia ne Eugenille joululahjaksi. Tällainen varjonäytelmä, niin he ajattelivat, opettaisi pojan ymmärtämään sotajoukon uhrimieltä ja siten oivaltamaan, mikä arvo vapaudella on kansalle. Isä kirjoittikin kustantajalle ja tilasi jo ilmestyneet kuvat. Koko sarja ei nimittäin vielä ollut valmis. Lähetys saapuikin vuoden 1883 jouluksi, joka jäi äidin viimeiseksi. Eräs sotamies pingotti isän pyynnöstä puiseen kehykseen vahatun musliinikaihtimen; tälle isä aikoi heijastaa kuvat, jotka esittivät tuon onnettoman sodan kohtauksia. Aattoiltana Eugen avasi kääronsä ja halusi tietysti heti nähdä sotanäytelmän. Isä otti esille piiloon pannun kehyksen, äiti asettui kuusen eteen, jottei se olisi häirinnyt näytelmän odotettua vaikutusta, Eugen, Mischa, Paul ja minä kyyristyimme hänen ympärilleen ja odotimme esitystä. Mutta epäkäytännöllisiä kun olivat, kumpikaan vanhemmistamme ei ollut täysin ymmärtänyt kuvien oheen liitettyä selostusta siitä, miten varjokuvat saadaan aikaan. Niinpä emme nähneetkään mitään muuta kuin isän kädet kaihtimen takaa. Lopulta hänen oli luovuttava yrityksestä, sillä eihän koko iltaa voitu käyttää siihen. Olihan meidän muidenkin saatava lahjamme. Eugen ei tällä kertaa

saanut nähdä sotaa, joka hänen varman käsityksensä mukaan kerran oli sodittu juuri niin kuin kuvat esittivät. Äiti riiputti kauniita kapeita käsiään väsyneesti tuolin käsinojilta ja näytti pahoin pettyneeltä, mutta lohdutti poikaansa sillä, että käyttöohjeet luetaan uudelleen tarkemmin ja sotanäytelmä esitetään kenties jo seuraavana päivänä paremmalla onnella. Sitä ei kuitenkaan ikinä esitetty, mutta Eugenin sotaa kohtaan tuntema kiinnostus silti vain kasvoi entisestään.

Ajan oloon me nuoremmat jouduimme kokonaan Antoninan hoiviin. Eugen tosin tarrautui vain äitiinsä, mutta meidät muut Antonina johdatti yhä syvemmälle katoliseen mielikuvamaailmaan. Kun olimme tottelemattomia, jouduimme jokainen omaan nurkkaamme ja saimme messukirjan käteemme. En tiedä, oppiko Antonina itse koskaan lukemaan, mutta tuon kirjan tekstin ymmärtämiseksi se ei ollut tarpeenkaan, sillä teos oli täynnä koreita puupiirroksia, jotka selittivät katsojalle uskonkappaleet ja kaiken, mitä alttarin ääressä toimitettiin. Me, siis Mischa ja minä, saimme aina katseltavaksemme helvettiä esittävän kuvan, jossa tottelemattomia keitettiin kovalla tulella padassa pienten mustien pirujen tanssiessa ympärillä. Kuvia emme juuri pelänneet, mutta kiinnostuneita niihin kieltämättä olimme. Jos messukirja työnnettiin Eugenin käteen, hän ojensi sen sanaakaan sanomatta ja ylimielisesti hymyillen heti takaisin ja meni äidin luo. Kaikista nuhteista ja rangaistuksista huolimatta rakastimme Antoninaa ja hänen harmaansekaista kiharaa tukkaansa ja olimme iloisia ja pirteitä, kun hän aamuisin vastasilitetyt vaatteemme käsivarrellaan herätti meidät.

Eugen oli nyt lopullisesti varmistanut asemansa äidin ääni-

torvena ja hänestä tuli meidän johtajamme. On kuitenkin sanottava, että hän varsin usein ylitti valtuutensa. Kun Antonina vei meidät ulos, Eugen ei suostunut tulemaan hylätyn luostarin puutarhaan, vaan vaati meitä suuntaamaan kulkumme kaupunginpuistoon. Siellä hän heti katosi hoitajattarensa ja sisarustensa näkyvistä liittyäkseen seuraamme vasta myöhemmin illalla usein likaisena ja repaleisena. Mummulle lähettämissään kirjeissä isä mainitsee, että kun äiti ei enää jaksa huolehtia vaatteistamme yhtä tarmokkaasti kuin ennen, ne olivat huonossa kunnossa. Todellisuudessa tämä koski vain Eugenin vaatteita, sillä hän oli ottanut tavakseen etsiä käsiinsä venäläisen poikasakin vain tapellakseen sen kanssa. Tämä oli luultavasti seurausta hänen joululahjaksi saamistaan sotakuvista. Ehkä hän piti velvollisuutenaan harjoitella tappelemaan venäläisiä vastaan, sillä muuten hänet kuvataan herkäksi ja taipuisaksi pojaksi, jolle tappelupukarin otteet eivät voineet olla mitenkään luonnollisia. Äiti tietysti neuvoi häntä jättämään tappelemiset sikseen, mikä ei estänyt häntä teroittamasta pojan mieleen, että jokainen oli velvollinen puolustamaan maataan ja kansaansa sortoa vastaan.

Alkukesällä isä vei Eugenin erääseen kylpypaikkaan, sillä poika oli heikko eikä hänen kuulonsa ottanut parantuakseen. Juuri tämän matkansa aikana hän sai elämänsä ainoan kirjeen äidiltään. Sitä hän säilytti suurimpana kalleutenaan kuolemaansa saakka. Äiti kirjoittaa: »Kiltti Genjani. Kiitos, kiltti poikani, kirjeestä, jonka lähetit äidillesi. Tulin siitä hirveän iloiseksi. Sigrid oli siihen niin ihastunut, että minun täytyi lukea se hänelle moneen kertaan. Sigrid sanoi: 'Isän kirje on kyllä aika kaunis, mutta Genjan on kauniimpi.' Kysyt, kuinka

Karo jaksaa. Tiedätkö, se on taas kerran juossut tiehensä eikä ole palannut. Rouva Kusminski sanoo, että niin tekevät kaikki uskolliset koirat tuntiessaan kuoleman lähestyvän. Toissa päivänä vein Sigridin, Mischan ja Paulin metsään ajelulle. Otimme teenkeittimen mukaamme. Siskollasi ja veljilläsi oli hauskaa. Muistelimme sinuakin ja kuvittelimme, kuinka hauskaa sinulla olisi ollut, jos olisit saanut olla mukana. Heti kun palaat kotiin teemme uuden samanlaisen retken. Tiedätkö, Genja, hoitajattarenne menee naimisiin. Häät ovat kolmen viikon kuluttua. Siihen mennessä palaat jo varmasti kotiin, ja sitten pääset sisarustesi kanssa kirkkoon katsomaan. Olin Sigridin ja Mischan kanssa Pustovskin parvekkeella katselemassa suurta kulkuetta ja kauniita alttareita. *Panna* Karolina kantoi suurta lippua ja oli tavattoman hienosti pukeutunut. Sigrid lähettää paljon terveisiä ja pyytää sanomaan, että hän tulisi iloiseksi, jos lähettäisit hänelle pienen kirjeen. — Nyt minun on lopetettava ehtiäkseni kirjoittamaan vielä isälle. Hyvästi, rakas Genja. Toivon tasan kahden viikon kuluttua saavani sulkea sinut syliini. Äitisi.»

ÄIDIN KUOLEMA

Heinäkuun 16. päivänä 1884 äiti synnytti kuudennen lapsensa, tällä kertaa pojan. Sen jälkeen hän ei enää noussut vuoteeltaan paitsi muutamiksi harvoiksi päiviksi synnytyksen jälkeen. Tauti oli iskenyt keuhkoihin. Kahden ja puolen kuukauden kuluttua hän kuoli. Jottei potilas häiriintyisi, meidän lasten oli oleskeltava enimmäkseen ulkosalla. Kuten jo olen maininnut, leikimme läheisessä suuressa kaupunginpuistossa. Äidin viimeisenä elinpäivänä tulimme tavalliseen tapaan kotiin päivälliselle, söimme hätäisesti — tällä kertaa lastenkamarissa — ja lähdimme heti takaisin puistoon, sillä äiti oli kovin väsynyt. Sinä päivänä emme ennen uloslähtöämme päässeet edes sanomaan hyvästejä äidille. Odottaessamme portailla hoitajatarta tuli isä kuitenkin noutamaan Eugenin äidin luo. Tämä oli sitä itse pyytänyt. Hetken kuluttua Genja palasi, mutta kiirehti nopein askelin sanaakaan sanomatta ohitsemme. En tiedä, tekikö hän niin saadakseen olla yksin vai oliko hänellä omia kiireitään. Ehdittyämme tavalliselle leikkipaikallemme hän joka tapauksessa oli jo mennyt menojaan. Antonina oli epätoivoissaan, sillä hänen oli nimenomaan käsketty pitää meidät koossa sinä päivänä. Näytin hänelle pensasaidassa olevaa rakoa, josta Eugenin oli tapana kadota, ja tyttö tunkeutuikin siitä läpi, mutta ei nähnyt Eugenista jälkeäkään eikä liioin saanut vastausta huutoihinsa. Vähän ajan kuluttua

palvelija tuli juoksujalkaa noutamaan meitä kotiin, sillä nyt äiti halusi nähdä meidät kaikki heti luonaan. Genja oli kuitenkin tietymättömissä. Palvelija juoksi etsimään häntä, mutta kesti kauan, ennen kuin hän palasi poika mukanaan. Nyt olimme vihdoin kaikki koolla ja lähdimme kiireesti kotiin.

Isä odotti meitä eteisessä. Olimme myöhästyneet; äiti oli vastikään kuollut. Meidät vietiin suureen saliin, jossa äidin vuode hänen sairautensa viimeisinä aikoina oli ollut. Suutelimme hänen huuliaan, jotka eivät vielä olleet kylmenneet, mutta joiden elottomuus oli pelottavaa. Eugen meni suoraa päätä lastenkamariin. Mischa purskahti hillittömään itkuun ja heittäytyi lattialle. Minä, joka aina seurasin mieluimmin Genjan esimerkkiä, menin hänen perässään lastenkamariin. Hän istui huoneen pimeimmässä nurkassa jakkaralla. Veri oli paennut hänen kasvoistaan, hienot, kaunismuotoiset luut erottuivat kireälle pingottuneen ihon alta ja kyynel toisensa jälkeen vierähti hänen marmorinvalkoisille poskilleen. Mutta hän itki äänettömästi eikä näyttänyt olevan tietoinen ympäristöstään. En rohjennut lähestyä häntä, mutta ajattelin: Genjasta on tullut täysikasvuinen. Yhä uudelleen koetin astua häntä kohti, mutta joka kerta minut valtasi sellainen kunnioituksen tunne, että minun oli pakko perääntyä. Pian tuli isän adjutantti kysymään, voisiko hän ehkä olla jollakin tavoin isälle avuksi. Sitten tuli äidin lähimpiä ystäviä; he toivat meille lapsille hedelmiä, jotka Mischa vihaisena viskoi pitkin lattiaa. Jokainen omalla tavallamme tunsimme jo olevamme hylättyjä, yksinäisiä. Antonina oli ainoa, jota kohtaan tunsimme luottamusta, ja hän tulikin pian panemaan meidät vuoteeseen.

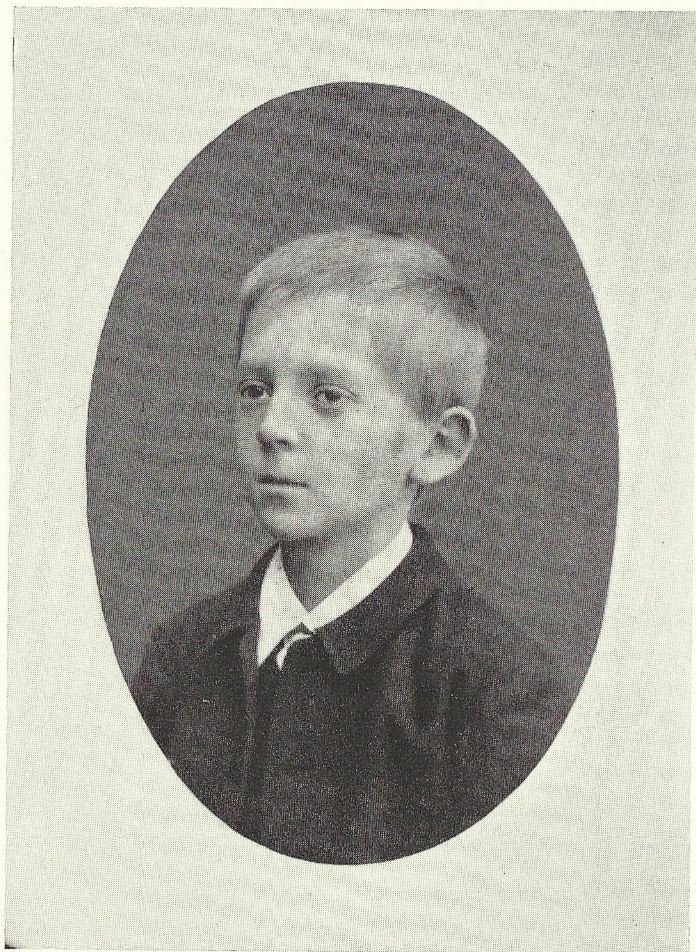
Seuraavana aamuna meitä lapsia ei päästetty saliin. Meidän oli mentävä puutarhaan ja pysyttävä siellä hiljaa. Eugenin olivat äidin ystävät vieneet jo aikaisemmin kaupungille, sillä häntä varustettiin matkalle. Antoninalta saimme kuulla, että Eugen pääsisi isän kanssa Suomeen, jonne äiti haudattaisiin. Antonina tiesi lisäksi, että Eugen jäisi Suomeen käymään koulua. Nämä uutiset kuulostivat niin kauheilta, ettemme voineet niitä ymmärtää emmekä halunneet edes ajatella niitä. Genja tosin palasi pian kaupungilta, mutta ei puhunut meille mitään. Emmekä me rohjenneet kysyä häneltä, oliko Antonina puhunut totta. Päivä oli hirveä.

Seuraavana aamuna isä pyysi meidät mukaansa saliin rukoilemaan äidin puolesta. Äiti ei enää ollut vuoteessaan, vaan hänet oli laskettu kauniiseen kultauksin koristeltuun hopea-arkkuun (sinkkiä) puettuna valkoiseen ja orvokinsiniseen silkkipukuunsa. Arkku oli nostettu korkealle mustalle katafalkille, isä pani meidät ikäjärjestykseen sen ympärille ja käski meidän ristiä kätemme. Itse hän asettui arkun pääpuoleen, mutta ei luultavastikaan voinut pitää ajatuksiaan koossa ja oli niin onneton, ettei kyennytkään lukemaan rukousta. Katsoin Eugeniin toivoen hänen tulevan avuksi, mutta hän näytti olevan niin syvälle ajatuksiinsa vaipunut, etten nytkään rohjennut häntä häiritä. Me kolme muuta seisoimme kädet ristissä ja mitään ajattelematta, kunnes isä antoi merkin, että saimme palata Antoninan luo ja pysytellä poissa, sillä pian tulisivat kaikki tuttavat lausumaan äidille viimeiset jäähyväisensä. Tunsimme pettäneemme äidin ja ryntäsimme ulos etsimään kukin omaa piilopaikkaamme. Mischa meni talliin katsomaan hevosia ja kilttejä tallimiehiä, Paul hakeutui ulla-

kolle, jossa silittäjä puuhasi pyykkimme parissa, ja minä puutarhaan puron reunalle. Siellä istuskelin mitään ajattelematta ja kuuntelin veden rauhoittavaa solinaa.

Mutta Antonina oli pitänyt meitä silmällä kaiken aikaa ja kokosi meidät pian yhteen, sillä isä halusi meidän vielä kerran näkevän äitimme. Sali oli niin täynnä väkeä, että isän täytyi kantaa meidät kolme pienintä vuorotellen katafalkin ääreen suutelemaan äidin käsiä. Omin neuvoin emme olisi päässeet ihmismuurin läpi. Perheemme ystävien lisäksi oli joukossa henkilöitä, jotka olivat vain joskus sattuneet palvelemaan häntä liikkeessään tai ehkä vain nähneet hänen hymyilevän kadulla. (Tällainen hyvästeleminen oli Venäjällä tavallista.) Kauniille kapeille käsille painamaani suudelmaa en unohda koskaan. Käsien kylmyys teki vasta nyt minulle täysin selväksi, ettei äitiä enää ollut, ettemme enää milloinkaan saisi häntä takaisin. Itkimme hillittömästi, muut paitsi Eugen, joka oli jälleen vaipunut omiin ajatuksiinsa. Mutta viisas Antonina järjesti meille hieman syötävää ja pani meidät vuoteeseen.

Isonveljen Suomeen lähdön aattopäivä oli yhtä levoton kuin edellisetkin. Hän oli enimmäkseen kaupungilla isän tai joidenkin äidin ystävien seurassa ja tuli päivälliselle kalpeana ja väsyneenä puhumatta meille sisaruksilleen sanaakaan. Isä ilmoitti nyt, että meidät hänen matkansa ajaksi jaettaisiin kahden tuttavaperheen kesken. Toinen ottaisi hoiviinsa pikku Carlin ja Paulin, toinen Mischan ja minut. Emme täysin tajunneet, mitä tämä oikeastaan tarkoitti, ja odotimme Genjan selittävän asian meille tarkemmin, mutta odotuksemme oli turhaa. Hänen sänkynsä laidalla riippui hänen uusi karkea



Eugen kymmenvuotiaana. Hänellä on yllään puku, joka teetettiin Radomissa äidin kuoltua. Valokuva on otettu heti sen jälkeen kun isä solmi toisen avioliittonsa. Poika oli tuolloin viettänyt vajaan vuoden Suomessa. Hänen kasvoistaan heijastuu selvästi yksinäisyys ja vieraus, jota hän tunsi äidin monesti kuvailemassa isänmaassa. Mutta itsehillintä on terästymässä ja piirteet näyttävät jo saavan sitä klassillista lujuutta, joka oli hänelle luonteenomainen.

matka- ja koulupukunsa. Kiinnittääkseni hänen huomiotaan itseeni pyysin saada katsoa sitä tarkemmin, mutta hän torjui pyyntöni ärtyisästi. Hän varmaan huomasi, että säälin häntä noiden vaatteiden vuoksi, jotka olivat niin raskaat ja kokonaan toisenlaiset kuin äidin aikana. Jonkin ajan kuluttua saimme kuulla, että meitä nyt oli tultu noutamaan ja että ero Genjasta siis oli aivan lähellä. Rukoilimme saada jäädä kotiin yöksi ja päästä aamulla saattamaan Genjaa asemalle, mutta ei, nyt oli lähdettävä. Lastenkamarin ikkunan alle kuitenkin pysähdyimme ja itkimme ääneen. Emme halunneet lähteä. Silloin isä kehotti Eugenia vilkuttamaan meille hyvästiksi. Hän tottelikin, mutta tuntui tuskin tietävän mitä teki. Hän näytti poissaolevalta ja oli luultavasti myös sangen väsynyt.

Koko seuraava talvi tuntui matelevan etanan vauhdilla. Aurinko pysytteli piilossa. Vanhat ystävämme kävivät vain harvoin meitä tapaamassa, pikku Carl sairastui ja kuoli, isällä oli paljon työtä, emmekä edes nähneet häntä muulloin kuin päivällisellä. Eugenin kirjeissä ei ollut sanaakaan meille lapsille. Ne oli kirjoitettu yksinomaan isälle ja kertoivat enimmäkseen poikaa koulussa kohdanneista vaikeuksista, jotka muuten ilmenivät hänen todistuksistaankin. Isä näytti olevan niistä levoton ja huolestunut. Itse hän oli aikoinaan ollut luokkansa paras, mutta hänen poikansa oli epäilemättä tyhmä. Hän ei näyttänyt huomaavan, kuinka eri tavoin heidät oli kouluun valmennettu. Ajatus, että poika oli tyhmä ja että hänen kaikki muutkin lapsensa olivat tyhmiä, muuttui hänessä vakaumukseksi. Tätä valitusvirttä saimme sitten kuunnella koko kouluaikamme ja vielä kauan sen jälkeenkin. —

Luullakseni meidän koko elämänkäsityksemme oli toinen kuin Suomessa yleensä. Joko meidän tai meidän maanmiestemme ajatuksissa pääasia ja sivuasia olivat vaihtaneet paikkaa. Meidän olikin sen vuoksi vain jotenkuten läpäistävä koulumme voidaksemme sitten käydä käsiksi elämän tärkeisiin asioihin. Emme voineet muuttaa muuksi näkemystämme olemassaolosta, mutta isän auttamaton pessimismi teki meidät epävarmoiksi, onnettomiksi ja yhtä toivottomiksi tulevaisuutemme suhteen kuin hänkin oli. Koskaan emme voineet olla täysin oma itsemme. Vain muistojemme parissa, ajatellessamme Radomia, äitiä ja hänen opetuksiaan, tallissa asustaneita ystäviämme ja lastenkamariin majoitettuja pikku lemmikeitämme, saattoi elämänusko palata. Eugen piti huolen siitä, ettemme päässeet unohtamaan, mitä äiti oli opettanut meille elämän tärkeimmistä arvoista. Mischa saattoi vielä vanhoilla päivilläänkin sanoa: »En ole suomalainen, olen puolalainen.» Kuitenkin hän olisi ilomielin vuodattanut viimeisen veripisaransa Suomen puolesta ja oli suorastaan onneton, kun häntä ei korkean ikänsä vuoksi enää kelpuutettu talvisotaan. Mutta isänmaa merkinnee loppujen lopuksi enemmän kuin synnyinmaa.

Jättäkäämme kuitenkin tällaiset pohdinnat ja palatkaamme itse aiheeseemme, kertomukseen Eugenin kouluvuosista ja nuoruudesta. Hänen isäänsä, sisaruksiaan ja ystäviään emme tällöin voi kokonaan sivuuttaa.

JÄLLEENNÄKEMINEN SUOMESSA

Isä määräsi meidät lapset viettämään äidin kuoleman jälkeisen kesän isoäidin luona Porvoossa. Olimme siitä iloisia. Saisimmehan me nuoremmat siis nyt nähdä Genjan, johtajamme, ja hän puolestaan saisi tuntuman entiseen lapsuudenkotiinsa.

Pitkän ja uuvuttavan junamatkan jälkeen saavuimme eräänä varhaisena kesäkuun aamuna Helsinkiin. Eugen seisoi iloisen odotuksen vallassa asemasillalla, riensi syleilemään isää ja liittyi sitten meidän seuraamme. Hän kumarsi meille kohteliaasti ja ojensi sitten meille kullekin käyntikorttinsa, jotka hän poimi pienestä kotelosta. Käyntikortit hän oli itse painanut August Schaumanin kirjapainossa, ja tämän tytär Ebba oli antanut Eugenille kotelon. Näiden vastaanottojuhlallisuuksien jälkeen alkoivat kysymykset ja vastaukset risteillä. Tiesimme jo ennestään, että Genja oli asunut koko talven äitimme sedän August Schaumanin perheessä, jonka vanhin tytär oli Eugenin ikäinen ja nimeltään Ebba. Nuo kaksi olivat varsin hyviä ystäviä, mikä ei estänyt heitä alinomaa kiusoittelemasta toisiaan. Siitä annamme kuitenkin Ebban itsensä kertoa vähän myöhemmin tässä luvussa. Ensin on syytä kuvailla tätä neljän sisaruksen tapaamista.

Eugen oli innokas näyttämään sisaruksilleen yhtä ja toista näiden omasta isänmaasta. Sen vuoksi hän saattoi meidät

Kämpin hotelliin, jossa isämme kanssa yövyimme ennen Porvooseen lähtöämme. Isä oli tosin sitä mieltä, että tekisi meille hyvää nukkua pari tuntia hotellissa ennen kuin tutustuisimme kaupunkiin, mutta sellaisesta emme tahtoneet kuulla puhuttavankaan, kun kerran saimme olla Genjan seurassa. Tämä olisi halunnut viedä meidät heti kävelylle Kaivopuistoon, mutta huomasi pian, että olimme siihen aivan liian väsyneitä. Meri oli tietysti tehnyt häneen, arojen poikaan, voimakkaimman vaikutuksen, minkä vuoksi hän olisi halunnut näyttää ennen kaikkea juuri merta sisaruksilleenkin. Nyt meidän oli kuitenkin pakko tyytyä Eteläsatamaan. Hän osoitti merta: »Katsokaapa, eikö tuo ole suuri tuo vesi?» Emme vastanneet siihen mitään, sillä muistimme omasta ikkunastamme Radomissa avautuvan näköalan. »Siihen voi vaikka hukkua», hän jatkoi, »tiedättekö, se on niin suuri, että se ulottuu Amerikkaan saakka.» »Mikä se sellainen Amerikka on?» »Kun palaamme hotelliin, niin juoksen noutamassa koulukartastoni, niin näette.» Genja paloi halusta opettaa tietämättömille sisaruksilleen kaiken, mitä itse oli tällä välin oppinut. — »Mutta missä on aurinko?» halusi Mischa tietää. »Ettekö sitten näe, että taivas on aivan kirkas», vastasi Eugen ja osoitti Katajanokan kallioita. »Olkoon vain, mutta minä palelen», Mischa valitti, ja minä yhdyin häneen. — Suomesta saamamme ensivaikutelma ei ollut täysin myönteinen, ja halusimme palata hotelliin. Vietyään meidät sinne Eugen juoksi heti noutamaan karttakirjaansa ja tuli takaisin muutamassa minuutissa. Kokoonnuimme ikkunakomeroon, jossa oli valoisaa, ja Eugen näytti meille kartasta Eteläsataman ja miten vesi sieltä kiemurtelee avoimelle merelle ja jatkuu sitten aina Amerikkaan

asti. Pian hän kuitenkin huomasi, ettemme me olleet kiinnostuneita sen paremmin merestä kuin Amerikastakaan, minkä vuoksi hän alkoi kertoa meille Kolumbuksesta ja intiaaneista ja kaikesta siitä vääryydestä, jota nämä joutuvat kärsimään. Silloin me olimme heti asiassa mukana.

Nukkumaanmenoaika oli useimmiten Eugenin ja Ebban pikku kinastelujen syynä. Jos August Schaumanin perheellä oli vieraita, Ebba sai valvoa hiukan pitempään kuin Eugen. Tätä Eugen ei voinut sulattaa. »Ebbahan on vain pari kuukautta minua vanhempi», hän sanoi, »tämän perusteella hän ei voi ansaita suurempia vapauksia kuin minä.» Tällaisen järjestelyn todellisena syynä oli tietysti se, että Eugenin, joka kaiken kokemansa jälkeen oli hermostunut ja heikko, katsottiin tarvitsevan enemmän unta. Ei ollut myöskään harvinaista, että Eugen palasi koulusta likaisena, repaleisena ja ilman kirjojaan. Hän oli kotimatkalla joutunut tappeluun tovereittensa kanssa ja heittänyt kirjansa syrjään voidakseen liikkua vapaammin. Kahakan jälkeen hän useinkin oli niin pyörällä päästään, että unohti ottaa kirjansa maasta. Kun Maria-täti, August Schaumanin puoliso, kysyi kirjoja, Eugen kertoi, missä niiden pitäisi olla, ja pyysi tätiä lähettämään palvelijan noutamaan niitä. Kirjoja ei tietenkään koskaan löytynyt, mutta Ebbaa huvitti kovasti, kun Eugen aina käytti sanaa 'betjänt'.[1] Itse asiassa tämä johtui vain siitä, että äiti Suomen oloista kertoessaan oli tullut sanoneeksi, että palvelijat siellä käyttävät hametta. Eugen ei tuntenut tämän vuoksi lainkaan sanaa 'husa' (sisäkkö), vaan luuli, että 'betjänt' tarkoittaa myös palvelustyttöä. Kysymyksessä oli siis vain pelkkä erehdys, mutta

[1] Sana tarkoittaa oikeastaan miespalvelijaa. *Suom. huom.*

loppujen lopuksi tätiä suututtikin asiassa enemmän se, että hän joutui alinomaa hankkimaan pojalle uudet oppikirjat. Eugen ei suostunut kertomaan, mistä tappelu oli syntynyt, mutta todellisuudessa aiheena oli ollut se, että toverit olivat sanoneet häntä »ryssäksi».

Hauskinta Eugenista lienee ollut pujahtaa latomon puolelle ja opetella latomaan. Hän oli tottunut sotamiesten iloiseen jutteluun ja hälinään, eivätkä latojat nähtävästikään jääneet heistä paljon jälkeen. Mutta Eugen palasi latomosta aina niin likaisena, että näistä vierailuista tehtiin pikainen loppu.

Läksyjen lukeminen ei Eugenia huvittanut. Ebbasta tuntui hullunkuriselta, kun Eugen avasi koulukartastonsa Suomen kohdalta, heittäytyi syleilemään sitä ja huudahti vahvasti venäjäksi murtaen: »Rakastettu isänmaani.» Silloin Ebba aina purskahti hillittömään nauruun. Tämä suututti Eugenia, mutta Ebba ei voinut naurulleen mitään. Tulee ajatelleeksi, että Eugen saikin vain kartalla kosketuksen isänmaahansa, sillä muuten se luultavasti merkitsi vain muistoa äidin kertomuksista. Pikku kahnauksista huolimatta toisaalta Ebban ja toisaalta Eugenin ja hänen sisarustensa välillä vallitsi aina lämmin ystävyys.

Kun Ebba vuosia myöhemmin meni naimisiin (jolloin hänestä tuli Järnefelt) ja koko perheemme piti olla läsnä kirkossa, huomasin äkkiä, ettei Eugenia näkynytkään missään. Mutta vähän ennen kuin morsian astui sisään veljensä Georgin käsipuolessa, Eugen ilmestyi viereeni. »Missä sinä viivyit? Pelkäsin sinun menneen väärään kirkkoon», kuiskasin hänen korvaansa. »Halusin tavata Ebban morsiamena omassa ko-

dissaan ja antaa hänelle siellä pikku lahjani.» Oli niin Eugenin tapaista haluta nähdä Ebba vielä niissä samoissa huoneissa, joissa he olivat kaikessa ystävyydessä kinastelleet ja härnäilleet toisiaan, ennen kuin tyttö kenties muuttuisi aivan toiseksi jossakin toisessa kodissa.

MUUTAMME ISOÄIDIN LUO PORVOOSEEN

Seuraavana päivänä sen jälkeen kun olimme tavanneet Eugenin Helsingin asemalaiturilla, katselleet hänen seurassaan satamaa ja sinistä taivasta ja palelleet kylmässä säässä, olimme jälleen koolla asemalla, tällä kertaa jatkaaksemme matkaa isoäidin luo Porvooseen. Koko matkan ajan Eugen kertoi, kuinka isoäiti ilostuisi nähdessään meidät. Hän puhui myös kahdesta enostamme, Mikaelista ja Eliaksesta, jotka asuivat isoäidin luona, sekä talon vanhoista palvelijattarista. »Mikael-eno on suuri keikari, mutta tavattoman kiltti. Ja Elias kertoo jännittäviä satuja», hän sanoi. »Mitä merkitsee keikari?» halusimme me tietää, mutta Eugen ei osannut asiaa kunnolla selittää, vaan tyytyi vastaamaan: »Sittenpähän saatte nähdä.» Porvooseen saavuttuamme näimme Mikael-enon asemalla kädessään keppi, joka oli hoikka kuin ruukkuun pistetty kukan tukikeppi. »Mitä hän sillä tekee», me hämmästelimme, »siihen hän ei voi ainakaan nojata.» »Juuri sen vuoksi hän onkin keikari», sanoi Genja. »Hänellä on keppi, vaikkei hän sitä tarvitse.» Tällä kertaa eno kuitenkin todella käytti keppiään, sillä hän heilutti sillä meille. Hän näytti perin kiltiltä, häntä meidän siis ei tarvinnut pelätä. Koko elämänsä ajan hän sitten valoikin meihin lämmintä turvallisuuden tunnetta. — Isoäidin hallussa oli sama talo, jossa Aleksanteri II oli asunut

käydessään avaamassa Porvoon valtiopäivät. Asunto oli kaunis ja enemmän kuin kyllin tilava meille kaikille. Oli kiihottavaa ajatella, että keisari oli sitä käyttänyt. Isoäiti syleili meitä ja vuodatti runsaasti kyyneleitä. Ehkäpä hän oli toivonut meidän olevan enemmän äitimme näköisiä. Aamiainen oli niin runsas, ettemme jaksaneet syödä paljon mitään, ja sen päätyttyä kiertelimme talossa Mimmin ja Maisun perässä ja katselimme kauniita esineitä, joita oli joka puolella, pöydillä ja peilipöydillä sekä riippumassa seinillä. Koti oli kuin oikea aarrekätkö, perin erilainen kuin meidän kotimme Radomissa, mutta ei oikeastaan sen kauniimpi. Iltasella meidät pantiin pehmoisiin vuoteisiin silkkipeitteen alle, mutta tunsimme kaipaavamme kovia vuoteitamme ja huopiamme. Niin, Genjahan oli tietysti jo ehtinyt tottua tällaiseen, arvelimme me nuoremmat keskenämme.

Oli sovittu, että Eugen seuraavana päivänä veisi meidät äidin haudalle. Edessämme oli jälleen raskas elämys. Mikaeleno oli antanut Eugenille lantin, jotta hän voisi tarjota meille jotakin Johanssonin konditoriassa Näsinmäeltä palattuamme. Mutta isoäiti työnsi käteeni kauniin kukkavihkon haudalle laskettavaksi. En vieläkään käsitä, kuinka ajatukseni sekaantuivat. Käsitin hyvin, mikä hauta on, sillä olimmehan käyneet Carlin haudalla ennen Radomista lähtöämme, mutta kukkavihkohan oli tietysti annettava jollekulle. En kuitenkaan nähnyt muuta kuin hiekkakummun. Luultavasti odotin, että äiti astuisi esiin tuosta kummusta, ottaisi kukkani ja puhuisi meille. Mutta kun häntä ei kuulunut, jouduin hämmennyksen valtaan ja aloin hillittömästi itkeä. Mischa oli epäilemättä ajatellut samoin kuin minä, sillä hänkin itki ääneen. Eugenilla

ei ollut muuta neuvoa kuin ottaa minulta kukkavihko, laskea se haudalle ja viedä meidät pois paikalta. Tunsimme itsemme onnettomiksi aina siihen saakka, kun pääsimme takaisin kaupunkiin ja Johanssonin konditoriaan. Sisään astuttuamme huomasimme nimittäin seinällä riippuvan Kaarle XII:n kuvan. »Mutta hänethän me tunnemme», huudahdimme iloisina, ja mielialamme alkoi heti kohota. Kun sitten Genjan muistin tukemina olimme lausuneet Tegnérin runon, rauhoituimme kokonaan. Luultavasti tunsimme olevamme jälleen kotona Radomissa.

Vielä päivä ja me muutimme Sikosaareen, josta isoäiti oli vuokrannut kesämökin. Meitä pelotti lähteä sinne soutuveneellä. Vene keikahtikin hieman meidän astuessamme siihen ja siirtyessämme määrätyille paikoillemme. Mikael-setä ja Maisu soutivat, Mischa ja minä istuimme vierekkäin samalla penkillä ja Genja takanamme. Näytimme luultavasti hyvinkin pelästyneiltä kuullessamme laineiden loiskivan veneen kylkiä vasten, sillä hän kuiskasi: »Teidän ei tarvitse pelätä, tämä ei ole vaarallista.» Heti kun aallot nousivat vähänkin suuremmiksi, hän koetti rauhoittaa meitä. Muistan hyvin, etten uskaltanut edes katsettani kääntää tai kieltäni liikauttaa, koska pelkäsin veneen menettävän tasapainonsa ja meidän kaikkien joutuvan tuon vaarallisen veden varaan. Koko ajan Eugen koetti rauhoittaa ja rohkaista meitä vakuuttelemalla, ettei mikään vaara uhannut. Vihdoin viimein laskimme pitkään ja honteloon laituriin, josta matkamme jatkui epätasaisen luonnonniityn yli metsänreunaa seurailevalle tielle. Metsä ehkä lopultakin oli kaikkein pelottavin seikka, ja perille päästyämme menin heti ikkunaan voidakseni katsella metsää lä-

hemmin. Se ei muistuttanut vähääkään sitä männikköistä kukkulaa, jolle Puolassa olimme tehneet ajeluretkiämme. Täällä kuusien oksat ulottuivat maahan asti, ja koko tienoo oli tiheikön, pensaikon ja kivien peitossa. Sinne en koskaan menisi. Genja tuli luokseni ja kysyi, enkö pitänyt metsästä, ja minä selitin, miltä minusta tuntui. »Mutta katsohan nyt. Minä menen sinne ja pääsen takaisin myös. Ei ole olemassa pienintäkään vaaraa.» Hän tunkeutui metsään, tuli pian taas näkyviin ja viittoi minulle iloisena. Sitten hän jatkoi tätä piiloleikkiä kerran toisensa jälkeen, kunnes otaksui minun saaneen takaisin mielenrauhani.

Näissä pikku muistoissani olen itse ollut esillä enemmän kuin veljeni, mutta tämä johtuu siitä, että olen halunnut osoittaa, kuinka hän piti meistä nuoremmista huolta, tunsi meistä vastuuta ja tahtoi opettaa meitä ymmärtämään Suomen luontoa ja tuntemaan olevamme täällä kotonamme. Hän oli vastikään täyttänyt kymmenen vuotta, ja rohkenen otaksua, että pojat siinä iässä vain harvoin huolehtivat yhtä tunnollisesti nuoremmista sisaruksistaan. Hän pyrki olemaan kaitsijamme vielä myöhemminkin, mikäli sen sallimme, aina kuolemaansa saakka. Lukija tulee myöhemmin tässä kertomuksessani saamaan siitä useitakin todisteita.

EUGEN KOULUSSA

Isoäidin luona viettämämme kesä, jonka kuluessa opimme olemaan pelkäämättä vettä, meni pian ohi.

Ikävintä oli, että nyt jouduimme eroamaan Eugenista, jonka oli mentävä Helsinkiin jatkamaan koulunkäyntiään. Ensimmäisen kerran elämässään hän nyt joutui asumaan ventovieraiden ihmisten luo, ja näyttää siltä, että yksinäisyyden tunne alkoi taas häntä painaa. Rouva Lova Neovius, jonka kodissa hän asui vuoden, on Bernhard Estlanderille kuvannut hänet hyväksi, hellän ohjauksen tarpeessa olevaksi lapseksi. Kun hän toisinaan pääsi mukaan rouvan mennessä ostoksille tai muille asioilleen kaupungille, hän saattoi sujauttaa kätensä tuon naisen käteen, joka äidin asemesta nyt käveli hänen rinnallaan. Porvoon Näsinmäen multiin kätketyn unohtumattoman äidin muisto oli jättänyt hänen lapsensieluunsa haavan, joka ei koskaan umpeutunut.

Eugenin koulutoveri ja ystävä Erik Krohn, josta myöhemmin tuli lääkäri, on kuvaillut luokkatovereitaan:

»Mutta tuolla istuu yksinäinen vaaleatukkainen poika, joka ei näytä ottavan osaa toisten hälinään. Hänellä on hienot soikeat kasvot ja tarmokas profiili. Ilme on totinen, melkeinpä juro, otsa rypyssä, alahuuli pitkällä, katse raskas, välinpitämätön. Niin, toveri, mikä lie sinun osasi maailmassa? Hänenkin tiensä oli ennakolta viitoitettu, hänenkin kohtalonsa täh-

tiin kirjoitettu. Me vain emme osanneet merkkejä selittää. — Hän oli Eugen Schauman. Hän oli luokan hiljaisimpia, yksi niistä, jotka eivät sen paremmin vallattomuutensa kuin lahjakkuutensakaan ansiosta erottaudu muista. Hän ei ollut luokan kaikkein terävimpiä oppilaita ja toverit tekivät hänestä toisinaan hyväntahtoista pilaa. Liian pitkälle ei kuitenkaan ollut viisasta mennä, sillä Schaumanilla oli lujat nyrkit ja hän saattoi kiivastua, jopa suorastaan raivostua. Silloin oli parasta pysytellä loitolla ... Opettajat pitivät häntä sävyisänä, joskin toisinaan kärsivällisyyttä kysyvänä oppilaana. Läksynsä hän jotenkuten osasi. Vastaukset tulivat verkkaiseen, epäröivään tapaan, mutta jos hän niissä epäonnistui, oli sillä kertaa enää mahdotonta saada hänestä irti sanaakaan. Hän ei koskaan pyrkinyt selittelemään tai muuttamaan muuksi sitä tosiasiaa, ettei osannut läksyään, eikä hän myöskään koettanut arvata oikeata vastausta ... Pahempia ristiriitoja sattui opettajien kanssa harvoin. Eugen ei kuulunut siihen takapenkkiläisten joukkoon, joka niin helposti syyllistyi milloin mihinkin vallattomuuteen, ja olen aivan varma siitä, ettei hän koskaan luntannut. Schauman oli itse rehellisyys.»

Sitten Krohn kirjoittaa Eugenin huonokuuloisuudesta, josta tällä oli paljon haittaa ja joka »osaltaan oli syynä siihen, että hänestä tuli yksinäinen ihminen, joka rakensi itselleen oman sisäisen maailmansa ja yksin loi unelmansa ja muodosti ajatuksensa. Siitä osaltaan johtui hänen omalaatuisuutensa, jota hän ei mitenkään tavoitellut. — Hänellä ei ollut suuria ajatuksia omista lahjoistaan, ja elämänuran valinta askarrutti hänen mieltään kovasti. Siitä huolimatta hän ei ollut suinkaan huonosti varustautunut olemassaolotaisteluun. Hän ei

tosin ollut erikoisen nopeälyinen, mutta hänellä oli selvä ja kirkas ajatuksenjuoksu.»

Tämä Erik Krohnin kirjoitus, joka sisältyy Nya svenska läroverketin 25-vuotispäivän johdosta vuonna 1907 ilmestyneeseen juhlajulkaisuun, on valitettavasti aivan liian vähän tunnettu. Kirjoitus osoittaa syvällistä ymmärtämystä, joka on ollut mahdollista vain lahjakkaalle hermolääkärille, hienolle ihmiselle ja ystävälle, minkä vuoksi otankin vapauden lainata siitä vielä moniaita kohtia. Ikävä kyllä, ystävyksillä oli tilaisuus säännöllisesti tavata toisiaan vain verrattain lyhyen aikaa, sillä yliopistossa he jatkoivat lukujaan eri suunnilla. Silti he eivät koskaan menettäneet kokonaan kosketusta toisiinsa.

Parhaat edellytykset Eugenin ymmärtämiseen oli kuitenkin hänen läheisimmällä ja uskollisimmalla ystävällään Einar Boreniuksella, Kreikan kirjallisuuden tuntijalla, joka aikoinaan kirjoitti suuresti arvostetun väitöskirjansa latinaksi. Hän oli myöhemmin lähetystösihteerinä Suomen Tukholman-lähetystössä, mutta hänen oli pakko erota virastaan, kun hänen kummastakin pojastaan oli tullut Ruotsin armeijan upseeri.

Einar Boreniuksen isänisä oli Porvoon tuomiorovasti, Eugenin äidinisä taas saman hiippakunnan piispa. Eugenin äiti ja Einarin isä olivat ikätovereita ja sangen hyviä ystävyksiä, minkä vuoksi viimeksi mainittu toivoikin poikien jatkavan tätä perheiden välistä ystävyyttä. Pojat tapasivat toisensa ensimmäisen kerran Boreniuksen isän omistamassa Pietilän kartanossa lähellä Viipuria. Eugen oli silloin 11-vuotias ja Einar parisen vuotta nuorempi. Eniten viehättivät poikia sotaleikit, joihin muutkin sisarukset ottivat osaa. Näissä leikeissä oli oikeastaan kolmekin sotapäällikköä, sillä Hakon Wigert-Lund-

ström, myöhempi Göteborgs Morgonpostin päätoimittaja, oli kolmantena. Me nuoremmat kuuluimme itse kukin ikänsä mukaan joko armeijaan tai kuormastoon. Mutta nuo kolme suurta kertoilivat toisinaan menneistä sodista, ja milloin käsittelyn alaisena oli esim. Kreikan vapaussota, olivat sotamiehet ja kuormarengit innokkaita kuulijoita.

»Eugen», Borenius kertoo, »oli kiinnostunut sekä luonnosta että opettavaisista keskusteluista. Hän oli suuri postimerkkien keräilijä, iloinen ja veikeä toveri sekä aimo tappelija. Hän puolusti kuin leijona nuorempia sisaruksiaan, jos luuli jonkun haluavan tehdä heille pahaa. Kiipeilimme rohkeasti seudun monilla suurilla kallionjärkäleillä, vaelsimme ristiin rastiin metsissä ja vainioilla, leikimme monet leikit itse pystyttämissämme risumajoissa — tällaiset hauskat ajanvietteet täyttivät Eugenin toisen kesän hänen kotimaahan muuttonsa jälkeen.» »Onnellinen vastakohta kouluelämän ohdakkeiselle polulle», Estlander lisää puolestaan.

Kaksikymmentä vuotta Eugenin kuoleman jälkeen Einar Borenius kirjoittaa Bernhard Estlanderille: »Vielä nytkin näen hänet ilmi elävänä silmieni edessä sellaisena, miksi hän elämänsä viimeisinä vuosina oli kehittynyt. Perhonen oli lentänyt kotelostaan, ja tunnettu schaumanilainen charmi säteili hänestä minne hän menikin, nyttemmin ymmärtäväisten ystävien suuresti arvostamana.» (Tähän minun on pakko huomauttaa, että tuo »schaumanilainen charmi» rajoittui yksinomaan Eugenin äitiin, josta Einar oli kuullut isältään.) Mutta pitää paikkansa, että Eugen kypsyi nopeasti, joskin melko myöhään. Hän saavutti kuitenkin ajatuksen kirkkauden ja tunteen rikkauden syvemmässä mielessä kuin meillä on taval-

lista. Hänen monet omakohtaiset kokemuksensa antoivat laajentuneelle tietopiirille elävän, hedelmällisen sisällön.

Joku ehkä kysyy, miksi Einar Borenius, joka tunsi Eugenin paremmin kuin kukaan muu, ei koskaan julkaissut ajatuksiaan hänestä. Borenius luultavasti oli sitä mieltä, että Eugenin viimeinen teko oli puhuvampi kuin mitkään sanat. Näin asia ehkä onkin, mutta paljonko lopultakaan on niitä, jotka ymmärtävät, ettei kypsää tekoa edellä ainoastaan hyvä suunnitelma, vaan ennen kaikkea raskas taistelu luonteen jalouden ja täydellisen tasapainon saavuttamiseksi. Eugenin kypsyminen riippui suureksi osaksi seikasta, josta hän itse on sanonut: »Sen vähäisen hyvän, mitä minussa on, ovat isäni ja äitini minulle antaneet.» Hän tarkoittaa taipumuksia, esikuvia ja kasvatusta. Jos ihminen on kehityksessään päässyt niin pitkälle kuin hän, mikä tahansa lähimmäisten tai oman kansan puolesta tehty uhraus on aivan luonnollinen asia eikä mikään sankariteko. Eugenia on siis tuskin oikein ihailla sankarina, pikemminkin onnellisemman yhteiskunnan tiennäyttäjänä.

PIETARISSA

Porvoosta Eugen siis matkusti Helsinkiin kouluun, mutta me nuoremmat jäimme isoäidin hoiviin ja aloitimme koulunkäyntimme neiti Armfeltin oppilaina. Hän oli erinomainen opettaja ja psykologi, joka sai meidät viihtymään koulussa ja myös oppimaan koko lailla. Mutta vähän ennen joulua saimme tiedon, että isä oli muuttanut Pietariin ja että hänet toisena joulupäivänä vihittäisiin avioliittoon neiti Charlotte Ramsayn kanssa. Tämän vuoksi meidän oli matkustettava morsiamen kodissa Helsingissä pidettäviin häihin. Näin tapahtuikin, ja vihkimisen ja päivällisten jälkeen jatkoimme matkaamme vastanaineiden seurassa uuteen kotiimme. Eugen, jolla vielä oli jäljellä kaksi viikkoa joululomaa, oli mukanamme, mikä tuntui turvalliselta. Kotimme oli suuri ja sijaitsi avoimella ja kauniilla paikalla parin kadunkulman päässä Nevasta. Talon edessä oli oma pieni puutarha. Mutta uusi kotimme ei ollut viihtyisä. Suuri sali kiiltävine silkillä verhoiltuine huonekaluineen teki kaikkea muuta kuin kodikkaan vaikutuksen. Kaikki osoitti mielikuvituksen puutetta. Isä ei todellakaan näyttänyt olevan mikään taiteilija, mutta monet hänen toimenpiteensä osoittivat sen sijaan suurta huomaavaisuutta. Niinpä tehtäväänsä kouliintunut harmaahapsinen palvelijamme Ivan, joka oli aikaisemmin ollut erään kenraali Ramsayn palveluksessa, osasi joitakin sanoja ruotsia ja saattoi siis sillä kielellä toivot-

taa uuden emäntänsä tervetulleeksi. Meidän lasten kanssa Ivan tietysti puhui venäjää, ja varsin usein jouduimmekin sitten toimimaan tulkkeina äitipuolemme ja hänen palvelijansa keskustellessa, mikä oli meistä kovin hauskaa.

Äitipuolemme luonteenlaatu poikkesi suuresti oman äitimme luonteesta. Äiti oli isänsä tavoin ollut realisti, jonka toiminnassa ilmeni mielikuvituksekasta idealismia, kun sitä vastoin äitipuoli oli romantikko, jolla oli varsin materialistinen maailmankatsomus. Meidän lasten oli sen vuoksi vaikea ymmärtää häntä, samoin kuin hänenkin meitä. Todella läheistä suhdetta meidän välillemme ei näin ollen voinut syntyä, mutta mehän tarvitsimme toisiamme, mikä aina riittää yhteenkuuluvuuden tunteen perustaksi. Seurauksena oli kuitenkin viileämpi ilmapiiri kuin se, johon me olimme tottuneet, minkä vuoksi me sisarukset liityimmekin entistä lujemmin toisiimme. Tunsimme yhä voimistuvaa tarvetta muistaa äitiämme. Kotona ollessaan Eugen aina muistutti meitä hänestä, opetti meitä ymmärtämään hänen elämänasennettaan ja mahdollisuuksien mukaan omaksumaankin sitä. Mutta Eugenin poissa ollessa meistä tuntui vaikealta löytää tietämme eri elämänkatsomusten viidakossa. Riitelimme tosin usein Eugenin kanssa, mutta vain kaikessa ystävyydessä, sillä hän oli joka tapauksessa meidän tukemme, tarvitsimme häntä ja luotimme häneen enemmän kuin ainoaankaan toiseen ihmiseen.

Isä viihtyi hyvin työssään: hänen tehtävänsä oli esitellä Suomen sotilasasiat sotaministeri Vannovskille, ja ministeri puolestaan luotti isän arvostelukykyyn, mutta siitä huolimatta perheemme oleskeli kaupungissa vain kolme vuotta. Ilmasto ei ollut terveellistä, ja äitipuolemme oli usein sairaana, viimeksi

vaikeassa lavantaudissa. Isän varoituksista huolimatta hän oli juonut Nevajoen keittämätöntä vettä. Pitkän sairautensa aikana hän alkoi kaivata takaisin Suomeen ja sanoi aina, ettei missään muualla kuin hänen kotonaan Kemiön Taalintehtaalla ollut vettä, joka parantaisi hänet. Isän onnistuikin hankkia hänelle tuota vettä.

On vaikeata kuvitella mielessään epämiellyttävämpää kaupunkia kuin Pietari. Talvella ei voinut mennä ulkoilmaan sonnustautumatta toppatakkiin, villahousuihin ja damaskeihin, paslikkaan ja moniin kaulahuiveihin. Itkimme joka kerta, kun meitä puettiin ulosmenoa varten. Talossamme asui myös kenraali Gripenberg, sama mies, joka sittemmin oli armeijakunnan komentajana Japanin sodassa. Tapasimme puutarhassamme hänen lapsiaan, mutta nämä olivat hieman meitä vanhempia ja liikkuivat sirosti luistimillaan varta vasten jäädytetyillä puutarhakäytävillä, kun taas meidän, jotka emme aiemmin olleet edes nähneet jäätä, oli tyydyttävä keinotekoiseen kelkkamäkeen. Isämme ja äitipuolemme eivät varsinaisesti osallistuneet seuraelämään. Vuodenvaihteessa isä sai aina yksin kutsun keisarin suurille illallisille. Ellemme ota lukuun kenraali Scharnhorstia, joka oli isän akatemiatoveri ja naimisissa äitipuolemme sukulaisen, neiti von Ammondtin, kanssa, supistui vanhempiemme seurapiiri yksinomaan valtiosihteerinviraston virkamiesten perheisiin. Heitä olivat von Haartmanit, Cederholmit, Gripenbergit (Bertel Gripenbergin vanhemmat) ja jotkut muut. Meidät lapset kutsuttiin pari kertaa Gripenbergien luo ja nämä vuorostaan meille. Gripenbergin lapset olivat yhtä vallattomia kuin me, joten sovimme hyvin yhteen. Kerran olimme vieraisilla myös konsuli Wigert-Lund-

strömin kodissa, enkä koskaan unohda äidillistä ja lempeätä talon rouvaa. Hänestä pidin paljon, mutta vanhempamme eivät valitettavasti seurustelleet heidän kanssaan. Ensimmäisenä vuonna me lapset tunsimme itsemme perin hylätyiksi ja kaipasimme pois. Kaikki pienet lanttini annoin puutarha-aidan takana odottaville kerjäläisille. Yritin näin lahjoa Jumalaa, jotta hän lähettäisi äidin noutamaan meitä mukaansa taivaaseen.

Seuraavana syksynä Mischa ja minut pantiin venäläiseen kouluun. Minun koulussani luettiin myös ranskaa, mutta Mischan opetus tapahtui yksinomaan venäjän kielellä. Viihdyin koulussa hyvin ja opinkin yhtä ja toista, mutta huonommin kävi, kun silloin tällöin iltaisin jouduimme lukemaan ruotsia vaativan isämme opastuksella. Hän nimittäin suuttui aina, kun me painotimme väärin, nimittäin venäläisittäin, jonkin oppimamme uuden ruotsalaisen sanan. Mischa oli nähtävästi minua paljon älykkäämpi oppilas, koskapa isä jo seuraavana syksynä katsoi voivansa lähettää hänet Helsinkiin kouluun. Minun taas oli opittava nyt myös saksaa, sillä Pietarihan oli melkoisessa määrin saksankielinen kaupunki. Sen vuoksi minun oli syksyllä aloitettava opiskeluni hienossa internaatissa, johon otettiin ulko-oppilaitakin. Isä näytti otaksuvan, että niin pian kuin minä vain kuulen ympärilläni puhuttavan saksaa, puhun sitä heti itsekin, mutta aivan niin helppoa se ei ollut. Jonkin ajan kuluttua en enää voinut sietää koko kieltä. Pidin historiasta ja matematiikasta, joita iloiset ja elämänmyönteiset opettajattaret opettivat venäjäksi, ranska oli tietysti yhtä hauskaa, mutta ainekirjoitus, uskonto ja maantieto, joita opetettiin saksaksi, tuntuivat vastenmielisiltä. Meidän oli pakko

viikolla puhua keskenämme vuoron perään kutakin mainituista kolmesta kielestä, saimme rangaistuksen, jos erehdyimme keskustelussamme käyttämään kieltä, jota ei ollut juuri siksi päiväksi määrätty. Parhaat ystävättäreni sain venäläisten tyttöjen joukosta. He olivat vilkkaampia kuin saksalaiset ja heillä oli aina paljon enemmän kerrottavaa.

Slavofiilien päätös toteuttaa ehdotus, jonka mukaan Suomen sotaväki oli liitettävä Venäjän armeijaan, syntyi luultavasti vähän ennen keisariparin — kuten sanottiin — yliluonnollista pelastumista Borkin[1] junaonnettomuudesta, sillä muistan vielä hyvin, kuinka isä eräänä päivänä Vannovskin luota tavanmukaisesta esittelystä palatessaan kertoi vaimolleen, että hänen nyt oli onnistuttava osoittamaan suunnitelman laittomuus. Hän työskenteli uutterasti ja lähetti sitten paperit sotaministerille.

Kotona ei Borkin onnettomuudesta tiedetty vielä mitään, eikä edes Ivan, joka aina saattoi minut kouluun, ollut siitä kuullut, ennen kuin koulun eteisessä tapasimme järkyttyneet opettajattaret. Heille oli ilmoitettu, että kouluille oli viralliselta taholta määrätty kolmen päivän loma. Mutta ennen kuin pääsimme lähtemään, kouluun ryntäsi joukko eri uskontokuntien pappeja, joista jokainen oli ottanut tehtäväkseen vahvistaa oppilaitten uskoa Jumalan armolliseen kaitselmukseen. Minä jouduin saksalaisten ryhmään. Mutta myöhemmin hankin korvauksen. Heti loman päätyttyä etsin käsiini venäläisiä tovereitani, joiden vanhemmat joko itse kuu-

[1] Borkissa, 43 km Harkovasta etelään, keisarillinen juna lokakuun 29. päivänä 1888 suistui kiskoilta, jolloin 21 henkilöä sai surmansa, mutta keisarillinen perhe säilyi vahingoittumattomana.

luivat hoviin tai olivat läheisissä suhteissa joihinkin hoviin kuuluviin. He tiesivät kertoa, että keisarillinen perhe oli eristäytynyt omiin huoneisiinsa ja viettänyt siellä yhtämittaisissa rukouksissa koko viikon, jonka aikana vain muutamilla harvoilla palveluskuntaan kuuluvilla oli ollut tilaisuus nähdä heidät. Mutta junaonnettomuuden hovissa synnyttämistä mielialoista olin minä tällä keinoin aina tietoinen jo ennen kuin isäni.

Sotaministerin seuraavan kerran tavatessaan isä luultavasti sai tiedon, että hänen Suomen sotaväkeä koskevaa selvitystään oli pidetty harkitsemisen arvoisena ja että asia ainakin toistaiseksi saisi jäädä lepäämään. Tarvitsee tuskin sanoa, että isä kotiin palatessaan näytti helpottuneelta. Mutta pian hän alkoi myös aavistella, mikä oli todellisena syynä siihen, että Suomen sotaväkeä koskevat muutokset, joita hän Vannovskilta aikaisemmin saamiensa tietojen perusteella jo oli pitänyt väistämättöminä, nyt näyttivät jäävän toteutumatta. Keisari ja keisarinna olivat rukousviikkonsa aikana päättäneet monissa kohdin luopua siitä ankarammasta politiikasta, jota Aleksanteri II:n kuoleman jälkeen oli aiottu soveltaa. Yleensä otaksuttiin, että keisarinna Dagmar tällöin oli erikoisesti ajanut Suomen asiaa. Ja jokainenhan tietää, että suuri joukko Siperiaan karkotettuja vankeja tässä yhteydessä vapautettiin. — Niin, Pleven ja Kuropatkinin oli näissä olosuhteissa pakko odottaa joitakin vuosia, ennen kuin yrittivät murskata Suomen. Mutta kuten tunnettua, sotilaalliset kysymykset otettiin uudelleen esille Aleksanteri III:n kuoltua, ja nyt Dandevillen komiteassa.

Kuten jo ennen olen maininnut, äitipuolemme sairaalloi-

suus oli yksi niistä syistä, joiden vuoksi isä päätti luopua virastaan ja tyytyä huomattavasti vaatimattomampaan asemaan Suomen sotaväen esikuntapäällikkönä. Osaltaan tähän isän päätökseen vaikutti tosin myös se, että kun Mischakin nyt oli lähetetty Helsinkiin kouluun, lasten täysihoidon aiheuttamat kustannukset näyttivät kohoavan taloudellisesti liian raskaaksi taakaksi. Imartelevaa isälle oli, että sotaministeri Vannovski kehotti häntä harkitsemaan asiaa vielä kerran, pyysipä suorastaan isää jäämään Pietariin. Kun ottaa huomioon, kuinka suuresti isä oli kiintynyt ammattiinsa, arvaa, että hänen ei varmaankaan ollut helppo yksinomaan perheensä vuoksi tehdä tätä uhrausta. Mutta me lapset olimme tietysti iloisia saadessamme taas olla kaikki yhdessä ja päästessämme lähtemään tuosta vastenmielisestä Pietarista. Kun muistaa, että olin vähitellen tulossa neitoikään, mutta en koskaan saanut tuossa suurkaupungissa mennä kadulle yksin, vaan aina vain palvelijan seurassa, ymmärtää hyvin, kuinka vartioiduksi itseni siellä tunsin.

JÄLLEEN SUOMESSA

Talvella 1889 muutimme siis Helsinkiin, jossa saimme melko epämukavan asunnon Aleksanterinkadulta. Heti saavuttuamme Eugen ryhtyi jälleen kasvatustehtäväänsä. Hän oli päättänyt tehdä sisaruksistaan oikeita suomalaisia, niin kuin äiti oli toivonutkin. Maassa oli vielä runsaasti lunta, ja niinpä meidän oli heti paikalla opeteltava hiihtämään. Tapanamme ei ollut pyytää isältä mitään, ja kun Eugen otti tehtäväkseen pyytää häneltä rahaa ostaakseen meille kaikille kolmelle nuoremmalle kullekin parin suksia ja lisäksi jokaiselle yhden suksisauvan, se oli mielestämme hienosti tehty. Sukset maksoivat Rautatientorilla kolme markkaa parilta ja sauvat yhteensä puolitoista markkaa. Kun tarkoitukseen oli uhrattu näin paljon rahaa, ymmärsimme hyvin, että meidän nyt oli pakko opetella tuo vaikea ja vaarallinen hiihtämisen taito. Mutta Eugen ei ollut vielä itsekään mikään suksien tuntija, ja niinpä jotkut suksista olivat karsaita ja niillä oli vaikea hiihtää. Joka päivä kello kolmen jälkeen hän tuli juoksujalkaa koulusta viedäkseen meidät Kaisaniemeen harjoittelemaan. Kaatuilimme mäissä ja rehkimme tasaisilla mailla. Lopulta olimmekin sitä mieltä, että Mischalla oli ollut onnea katkaistessaan toisen suksensa, sillä ei sentään tullut kysymykseen pyytää rahaa uuden suksiparin ostamiseen. Pian tuli kuitenkin kevät, joka vapautti meidät enemmästä hiihtämisestä.

Samalta vuodelta on muistissani säilynyt toinenkin tapaus, jota voi pitää huomattavasti tärkeämpänä kuin Eugenin yritystä tehdä sisaruksistaan oikeita suomalaisia. Isällä oli tapana kerran viikossa käydä venäläisessä klubissa pelaamassa täkäläisten venäläisten upseerien kanssa taktillista sotapeliä. Kerran hän palasi klubista kovin varhain ja kiihtyneessä mielentilassa. Me lapset leikimme eteisessä, sillä kuten jo olen maininnut, huoneistomme oli aivan liian pieni suurelle perheellemme. Äitipuolemme oli äskettäin saanut toisen lapsensa, Fredrikin. Isän ilmeen nähtyämme emme voineet olla kysymättä, oliko tapahtunut jotakin ikävää. Palvelijan auttaessa häntä vapautumaan päällystakistaan hän vastasi, että venäläiset upseerit olivat puhuneet tavattoman halveksivasti suomalaisista virkaveljistään, minkä vuoksi hän, isä, ei enää koskaan menisi koko klubille. Tämän sanottuaan hän meni vaimonsa luo, emmekä me saaneet koskaan kuulla sen enempää tuosta tapauksesta, mutta Eugen näytti miettiväiseltä, sillä hän muisti, kuinka arvossa pidettyjä suomalaiset olivat olleet Venäjällä. Tulee mieleen, että Aleksanteri III:n — suuren slavofiilin — ajatukset jo olivat saaneet jalansijaa armeijassa, joskin keisarinna Dagmarin suojeleva käsi vielä siihen aikaan kykeni estämään pahemmat hyökkäykset. Useampi kuin yksi isän aikaisemmista akatemiatovereista toimi vuosien kuluessa täkäläisen venäläisen esikunnan päällikkönä, joten hänellä oli yllin kyllin mahdollisuuksia seurustella korkeiden venäläisten upseerien kanssa ja siten tilaisuus pysyä ammatissaan tapahtuvan kehityksen tasalla. Kaiken lisäksi hän useaan otteeseen toimi heidän viransijaisenaan, toisinaan melko pitkiäkin aikoja.

En ole koskaan päässyt selville siitä, minkä vuoksi Eugen heti meidän Helsinkiin saavuttuamme koetti saada meidät kiinnostumaan suomalaisesta urheilusta. Se ei varmaankaan johtunut pelkästä päähänpistosta, sillä aivan turhan takia hän ei olisi ollut valmis tuhlaamaan niin paljon aikaa. Ehkä hän halusi saattaa meidät yhteyteen täkäläisten ikätoveriemme kanssa, kenties vain lähentää meitä Suomen luontoon. Tämä onkin todennäköisintä. Eugenilta on arveltu kokonaan puuttuneen luonnonkauneuden tajua, mutta sellainen näkemys ei tee hänelle oikeutta. Edellä lainaamani Einar Boreniuksen Eugenista antama lausunto on mielestäni täysin oikeaan osunut. Yhtä varaukseton ei ole Erik Krohn: »Reippaan ulkoilmaelämän ystävänä hän vaelteli mielellään luonnossa, talvisin suksilla, kesällä purjeveneessä. Mikään haaveksiva luonnonihailija sanan tavallisessa merkityksessä hän ei silti ollut. Sentimentaalinen mystiikka oli hänelle vierasta, ja mikäli luonnon näkymien herättämät tunteet yleensä tunkeutuivat hänen tietoisuuteensa, ne jäivät joka tapauksessa kätköön hänen sydämensä syvyyteen. Tätä ei voinut olla pitämättä puutteena, ehkä silmäänpistävimpänä hänen mahdollisista puutteistaan. Tekee mieli asettaa se yhteyteen hänen heikosti kehittyneen taideaistinsa kanssa.»

On ilmeistä, että Erik Krohn epäröi esittäessään tuon arvioinnin Eugenin luonnontajusta, kun sitä vastoin Einar Borenius ennen mainitsemassani kuvauksessaan 11-vuotiaasta Pietilän kartanossa kesää viettävästä Eugenista pitää tätä luontoon syvästi kiintyneenä. Muistan, kuinka Eugen opetti meitä kypsentämään perunoita paistamalla niitä kuumien kivien välissä. »Ken tietää», hän sanoi, »ehkäpä vielä joskus

olemme iloisia osatessamme valmistaa tällaisen aterian.» Eugen ei nauttinut luonnosta samalla tavoin kuin lapsi kauniista kuvakirjasta. Jo pienenä poikana hän mielellään nukkui yön metsässä, ja hän nukkui levollisesti ja hyvin myös veneen pohjalla ulkona merellä. Tämä voi tuntua kummalliselta kun muistaa, että äiti oli totuttanut meidät palvelijoihin, hienoihin vaatteisiin ja helposti sulavaan ruokaan. Epäilemättä Eugen toisinaan kaipasikin tuota ylellisyyttä, josta hän äidin ylitsevuotavan rakkauden ansiosta kerran oli saanut nauttia, mutta juuri luonnonelämä korvasi hänelle sen. Hänen huonokuuloisuutensa ei estänyt häntä hyvinkin herkästi erottamasta luonnon kuiskauksia, jotka paljastavat meille ihmisille elämän perustotuuksia, jos olemme onnistuneet säilyttämään kuudennen aistimme turmeltumattomana.

Selvittääkseni Eugenin suhdetta luontoon kerron nyt, miltä veljeni näytti metsässä nuorena ylioppilaana, siis hieman myöhempänä ajankohtana kuin se, jota hänen ystäviensä kertomukset koskevat. Hän oli ostanut hopeisen pyypillin ja halusi ampua ainakin yhden pyyn isälle päivälliseksi. Hän herätti minut sangen varhain aamulla, koska minun oli toimittava hänen korvanaan. Koko luonto oli vielä sumun peitossa, ja maata peitti runsas kaste. Genja liikkui kevyesti ja notkeasti mättäiden ja pudonneiden oksien joukossa. Näki selvästi, että hän suorastaan nautti tuntiessaan maan epätasaisuudet jalkojensa alla, hengittäessään heräävän luonnon raikkaita tuoksuja ja vaistotessaan oman sydämensä sykkeen mukautuvan sen rytmiin. Minä liikuin tietysti kömpelösti ja pelottelin hänen suureksi mielipahakseen linnut tiehensä. Mutta opin häneltä näkemään, mikä maisemassa oli olennaista, ennen kaik-

kea tajuamaan sen rytmin. Valitettavasti maalaritaitoni ei myöhemminkään riittänyt vangitsemaan sitä kankaalle. — Veljeni pitivät minua hyvänä soutajana, minkä vuoksi Eugen otti minut mukaansa sorsajahtiin, mutta en usko,että kukaan pystyy liikkumaan veneessä yhtä kevyesti kuin hän itse.

Isällämme oli täysin päinvastainen, tosin siihen aikaan yleisesti käytetty tapa opettaa meitä rakastamaan kotimaamme luontoa. Kesät vietimme aina eri puolilla maata oppiaksemme tuntemaan sen mahdollisimman monelta taholta. Heinäkuun viidettä päivää ei koskaan unohdettu, olimmepa missä tahansa. Sinä päivänä lähti koko perhe suurimmasta pienimpään isän opastamana jollekin läheiselle näköalapaikalle ihailemaan maisemia ja kuuntelemaan, kuinka hän lausui Runebergin runon 'Heinäkuun viides päivä'. Isänmaallista tunnelmaa vielä enemmän kohottaakseen hän usein esitti Sylvian lauluja. Kotimatkalla löysin kerran värillisen pullonsirpaleen, tarkastelin ympäröivää maisemaa sen läpi ja sanoin isälle: »Värillisten lasinpalojen läpi katseltuina Radomin maisemat näyttivät paljon kauniimmilta kuin ne todellisuudessa olivat.» Isä, joka periaatteesta ei koskaan katsonut taaksepäin, vaan aina eteenpäin, ymmärsi nyt suureksi mielipahakseen, että hänen isojen lastensa ajatukset taas olivat liikkuneet heidän entisessä kotimaassaan, ja päivä oli hänen osaltaan piloilla. Tämä kesäinen juhlapäivä merkitsikin meille aina tyhjiä seremonioita, jotka oli jaksettava kestää. Vain Eugen suhtautui niihin toisin. Hän rakasti isäänsä liian paljon ollakseen suomatta tälle tilaisuutta ilmaista isänmaallisia tunteita juuri siinä muodossa, joka oli hänelle luonnollisin. Sen vuoksi Eugen myös otti mielellään näihin menoihin osaa.

Useimmat Eugenin tovereista erehtyivät pahasti myös otaksuessaan, ettei hän muka ymmärtänyt kirjallisuutta ja taidetta. Einar Borenius mainitsee, että Eugenia kiinnostivat opettavaiset keskustelut. Mutta samaa arvonmittaa hän käytti kirjallisuuteenkin ja teki eron sisällöltään pysyvästi arvokkaan ja ajan mukana arvonsa menettävän välillä. Intiaanikirjojen ja historiallisten romaanien kauden mentyä ohi hän syventyi perusteellisesti Ruotsi-Suomen historiaan. Eivät vain Engelbrekt, Sturet ja Kaarle XII vaan heidän ohellaan myös Kaarle XI, »Harmaatakki», oli hänelle hyvin rakas. Häntä miellytti erikoisesti kuninkaan myönteinen suhtautuminen varsinaiseen kansaan, rahvaaseen, sillä niin aito aristokraatti kuin hän olikin, hänen ihanteenaan oli demokratia. Myöhemmin hän etsi kaikesta lukemastaan persoonallista ja syvää todellisuuden elämystä. Muistan, kuinka hän lainasi minulta Gösta Berlingin tarun, mutta palautti kirjan parin päivän kuluttua sanoen: »Luin kolmekymmentä sivua, mutta ymmärsin sitten, ettei kirja voi kiinnostaa minua.» Mutta minulla oli myös vaillinainen ruotsinkielinen Homeros, jonka olin ottanut isoäidin kirjakaapista, ja sen Eugen luki mielellään, samoin Ibseniä. Frödingin runoja (pikku vihkoja) sain usein syntymäpäivälahjakseni jouluaattoaamuna, ja niitäkin Eugen luki. Niissä oli sitä persoonallista ja väkevää elämäntunnetta, joka veti Eugenia puoleensa.

EUGEN TÄYTTÄÄ VIISITOISTA VUOTTA

Helsingistä aluksi saamastamme liian ahtaasta asunnosta muutimme vielä samana keväänä hieman suurempaan huoneistoon, joka sijaitsi vastapäätä Ritarihuonetta. Varsin pian muuttomme jälkeen Eugen joutui puistikossa tappeluun kahden ison pojan kanssa puolustaakseen sisarustensa kunniaa. Meitä nuorempia oli nimittäin nyt vuorostamme sanottu »ryssiksi». Tilanne näytti vaaralliselta ja vapisimme pelosta, että Genja menettäisi tappelussa henkensä. Emme voineet mennä apuun, sillä tappelijat kieriskelivät maassa yhdessä mylläkässä, joten olisimme ehkä käyneet kiinni väärään jalkaan, jos olisimme puuttuneet peliin. Mutta Eugen selviytyi ilman meidän apuammekin. Tämän jälkeen me »ryssät» saimme olla rauhassa, joskaan se ei liene ollut Eugenin ansio, vaan ansio on sveitsiläisen opettajattaremme, jonka tehtävänä oli pitää vireillä vanhempien lasten ranskan kielen taitoa ja opettaa sitä nuoremmille sisaruksillemme. Häntä ahdistajamme pelkäsivät.

Tänä samana keväänä Eugen täytti 15 vuotta. Vaikka isä oli ollut tyytymätön häneen ja hänen koulutodistuksiinsa samoin kuin meihin muihinkin heikkolahjaisiin, hän ei kuitenkaan unohtanut vanhimman poikansa juhlapäivää. Isä onnitteli poikaansa muutamin sanoin ja ilmoitti sitten ostaneensa hä-

nelle purjeveneen. Vene kellui jo Pohjoissataman laiturissa, ja isä ehdotti, että he menisivät yhdessä sitä katsomaan. Vene ei ollut suuri, vain 18 jalan mittainen, ja tarkoituksena oli, että Eugen saisi sen kokonaan omiin hoiviinsa. Hänen tuli itse pitää huolta veneestään ja omista säästörahoistaan maksaa sen vuotuiset kustannukset. Muistan vielä hyvin Eugenin ujon kiitollisen katseen, jonka näin hänen kuunnellessaan lyhyttä puhetta, jossa isä selitti, mihin hän lahjallaan pyrki. Hän oli tahtonut tarjota Eugenille mahdollisuuden tutustua saaristoomme ja auttaa myös sisaruksiaan tottumaan mereen. Vastuu veneestä opettaisi Eugenin huolehtimaan tavaroistaan sekä siitä, että hänen tulonsa (viisi markkaa kuukaudessa palkkiona Paulin lukujen ohjaamisesta) riittäisivät menoihin.

Seuraavat kesät Genja ja me muutkin vietimme etupäässä merellä. Hän opetti meille joka köyden ja knaapin nimen, ja opimme myös, kuinka kireälle isopurje ja fokka oli kulloinkin vedettävä, jotta vene parhaiten kulkisi. Saimme myös kiivetä mastoon, jos siellä oli jotakin tehtävää. Minulle tällainen tilaisuus kuitenkin ilmaantui vain perin harvoin, sillä Eugen pelkäsi hameistani olevan kiipeämisessä haittaa. Vaikka yleensä tulen verrattain helposti merisairaaksi, ei sellaista sattunut koskaan näillä purjehdusmatkoillamme. Kapteenimme käskyjen täyttäminen ja muu puuhailu näytti tekevän minulle hyvää. Useimpien lasten tavoin olimme vaarasta välittämättä merellä mieluimmin juuri kovalla tuulella, ja juuri sellaisissa tilanteissa ihailimme kapteenia eniten. Silloin hän oli valppaimmillaan ja hänen harkitut liikkeensä antoivat meille turvallisuuden tunteen. Hän uskalsi paljon, mutta ei

koskaan liian paljon. Kun isä kotiin palattuamme nuhteli Genjaa tämän uhkarohkeudesta, meitä suututti, kun hän ei ymmärtänyt, ettei Genja koskaan yliarvioisi omia kykyjään ja antautuisi liian suureen vaaraan meidän veneessä ollessamme. Merellä saa kenties parhaiten käsityksen miehen hermoista ja hänen mahdollisuuksistaan itse arvioida niiden kestävyyttä. Eugenilla oli tuollaista arvostelukykyä, minkä vuoksi me tunsimmekin olomme joka tilanteessa turvalliseksi. Meitä ihmetytti, että isä tunsi häntä niin vähän, mikä epäilemättä johtui siitä, että he olivat niin erilaisia.

Sääli isää, jonka tehtäväksi oli jäänyt huolehtia meistä neljästä, sillä meitä ei voinut käsitellä kaikkia samalla tavoin, emme olleet läheskään samanlaisia. Keskinäisiä kahnauksia ei puuttunut, mutta jos joku meistä joutui ulkopuolisen hyökkäyksen kohteeksi, puolustauduimme yksimielisesti siinäkin tapauksessa, että hyökkääjä olisi ollut oma isämme. Genja tosin silloin aina tyynnytti meitä sanomalla vakavasti: »Hän on oikeassa. Älkää unohtako, että äiti rakasti häntä ja luotti häneen.» Loppujen lopuksi me kolme nuorempaa sisarusta luotimme kuitenkin aina eniten Eugeniin. Vain hän pystyi herättämään meissä turvallisuuden tunteen, minkä vuoksi hän yksin kykeni meitä ohjaamaankin.

Seuraavanakin keväänä muutimme asuntoa, tällä kertaa Donnerin taloon Pohjoisrantaan. Uusi huoneistomme oli taas hieman tilavampi kuin edellinen. Veljeni saivat nyt oman huoneensa ja minä omani. Kun näihin huoneisiin pääsi suoraan eteisestä, tunsimme, että olimme miellyttävästi omissa oloissamme, ja pojat voivat silloin tällöin kutsua vieraakseen jonkun tovereistaan häiritsemättä silti koko perhettä. Satei-



Isän koko lapsikatras. Valokuva otettiin kun hänen oli yksinään matkustettava Vaasaan; hän tahtoi mukaansa kuvan, jossa hänen kaikki lapsensa esiintyisivät.

sina päivinä, jolloin emme voineet olla ulkona, oli tinasotamiehillä leikkiminen jännittävää askartelua. Tähän sotaleikkiin osallistui usein myös Gustaf Estlander, myöhempi arkkitehti ja veneensuunnittelija. Kokonaiset armeijat tinasotamiehiä pantiin taistelujärjestykseen lattialle, ja ammuksina käytettiin herneitä, joita puhallettiin pitkillä lasiputkilla. Mutta lukutaidottomista ei näihin leikkeihin olisi ollut, sillä ne edellyttivät sanomalehtiuutisten tuntemusta. Eugen oli jo kauan ollut innokas lehtien lukija. Häntä kiinnostivat muun ohella Englannin siirtomaissa tapahtuneet kahakat, ja minusta tuntuu, ettei hänen myötätuntonsa läheskään aina ollut englantilaisten puolella. Minun on kuitenkin myönnettävä, etten käsittänyt paljoakaan siitä, mitä noissa kaukaisissa maissa oikeastaan tapahtui, minkä vuoksi en liioin osaa tehdä selkoa siitä, miten hän asennoitui suurvaltojen poliittisiin pyrkimyksiin. Minun osuuteni supistui näissä sodissa siihen, että poimin herneet lattialta ja vein ne keskinäiseen selkkaukseen joutuneiden valtojen sotapäälliköille. Hauskempaa oli seuraavana päivänä päivällisen jälkeen mennä Eugenin seurassa isän huoneeseen ja pyytää tätä kertomaan niistä merkitykseltään vähäisistä sotatapahtumista, joissa hän itse oli ollut mukana tai jotka hän lähemmin tunsi. Vaikka tiesimmekin, ettei isä venäläisenä upseerina ollut tehnyt mitään mainittavaa Puolan kapinan kukistamiseksi vuonna 1863, meistä oli kiusallista ajatella, että hän joka tapauksessa oli ollut silloin mukana. Venäjän sotavoimathan olivat päässeet voitolle, toisin sanoen kukistaneet kapinan, ja jokainen nuori ihminen, poika tai tyttö, haluaisi epäilemättä aina kuvitella maailmaa onnelliseksi, pelkästään vapaista kansakunnista

rakentuvaksi kokonaisuudeksi. Kaiken lisäksi Puola oli ainakin jossain määrin meidän oma maamme. Mieluisaa oli kuunnella isän kertovan ystävistään, kahdesta ruotsalaisesta upseerista, jotka olivat Tanskan puolella ottaneet osaa Saksan ja Tanskan väliseen sotaan, tai muistella ranskalaisen opettajattaremme kertomuksia hänen maanmiestensä käymistä taisteluista, joiden tarkoituksena oli pysyttää Elsass-Lothringen Ranskan yhteydessä. Isän myötätunto oli silloin ollut kokonaan ranskalaisten puolella ja hän osasi tehdä tarkoin selkoa sodan kulusta. Sveitsin erikoislaatuinen asema pienten kansojen joukossa oli aihe, josta vuosikausia keskusteltiin isän pyöreän pöydän ääressä ja joka ei koskaan menettänyt mielenkiintoisuuttaan, sillä isän mielestä meidän maallamme oli paljon oppimista juuri Sveitsin historiasta ja kehityksestä.

Kun pilviä ilmestyi oman maamme taivaanrannalle, pohdiskeltiin Sveitsin asemaa ja puolustusvalmiutta yhä useammin iltapäiväkahvin ääressä, ja keskusteluun osallistui kaupungissa ollessaan myös Einar Borenius, milloin häneltä vain aikaa riitti. Nämä keskustelut, jotka yhä useammin koskettelivat sotahistoriallisia ja poliittisia aiheita, alkoivat vähitellen lähentää Eugenia ja isää toisiinsa, niin erilaisia kuin he muuten olivatkin.

EUGENIN TUNTEET HERÄÄVÄT

Eugen oli vähitellen tullut siihen ikään, jolloin nuori mies alkaa silloin tällöin huomata olevansa rakastunut. Mutta nämä enemmän tai vähemmän tilapäiset ihastukset eivät silloinkaan, kun hän itse uskoi olevansa vakavasti rakastunut, kyenneet tunkemaan syrjään hänen poliittisia ja sotilaallisia kysymyksiä kohtaan tuntemaansa kiinnostusta. Isän kanssa käyty keskustelu pysyi päivän kohokohtana. Rakastumisesta hän sai ensimmäisen aavistuksen isän lähetettyä hänet kerran joululoman aikana tanssikouluun. Eräs neitosista, vähän Eugenia vanhempi, tanssi muita paremmin ja oli hänen mielestään hauskannäköinen ja miellyttävä. Jos Eugen sitten oli joskus sattunut tapaamaan tytön kadulla ja saanut tilaisuuden saattaa tätä jonkin matkaa, hän kertoi siitä minulle ilosta säteillen. Myöhemmin talvella Eugen päätti kutsua ihastuksensa koulun toverikunnan tanssiaisiin. Eräänä iltapäivänä hän sitten laittautui hieman tavallista hienommaksi ja lähti tytön kotiin esittääkseen kutsunsa ja tullakseen esitellyksi tämän äidille. Hän istui hetken perheen olohuoneessa ja keskusteli vanhan rouvan kanssa, joka teki häneen miellyttävän vaikutuksen. Sitten hän palasi iloisena kotiin. Minun oli vaikea tuntea häntä entiseksen, hänestä oli tullut hieno herrasmies. Tämä ilmeni vielä selvemmin itse tanssiaispäivänä, jolloin hän koulusta palatessaan oli poikennut ostamaan parin glaseehansikkaita itselleen

ja kukkia tytölleen. Lisäksi hän oli tilannut ajurin viedäkseen ihastuksensa hyvissä ajoin tanssiaisiin. Kukkien hoivaamisen hän uskoi minun tehtäväkseni. Ne eivät saaneet olla sen paremmin kuihtuneita kuin paleltuneitakaan, kun hän ojentaisi ne daamilleen. Heti kun päivällisemme puoli viiden aikaan oli päättynyt, Eugen alkoi pukeutua juhlaan. Peseytyminen kesti kokonaisen iäisyyden, ja minun oli huolellisesti tarkastettava, ettei hänen vaatteissaan näkynyt tomuhiukkastakaan. Puvun oli istuttava moitteettomasti, kenkien kiillossa ei saanut olla toivomisen varaa. Lopulta olimme molemmat tyytyväisiä tulokseen, niin että Eugen juoksi nopeasti ulko-ovelle, missä ajuri jo odotti. Oli luonteenomaista Eugenille, että hän joko ei uhrannut ajatustakaan ulkoasulleen tai vaati sen äärimmäistä moitteettomuutta. Hän saattoi hävitä arkipäivän harmaaseen ihmismassaan tai erottautua muista kuin prinssi ylhäisessäkin seurassa.

Tälle tytölle, Elin Borgströmille, omistamissaan 'Muistelmissa' Eugen kirjoittaa, että tavatessaan ihastuksensa ensimmäisen kerran Pohjoissataman luistinradalla hän rakastui »ensi silmäyksellä». Hän kirjoittaa myös jo kauan sitten päättäneensä, että hänen tulevan vaimonsa nimen täytyi olla Elin, niin kuin äidin nimi oli ollut. Hän lisää olleensa vakuuttunut siitä, että hänen oma Elininsä kerran rakastaisi häntä yhtä paljon kuin äiti oli rakastanut miestään ja että hänen avioliitostaan tulisi yhtä onnellinen kuin vanhempiemmekin avioliitto oli ollut. Elin oli siihen aikaan kaksitoistavuotias ja Eugen oli täyttänyt seitsemäntoista. Kuollessaan Eugen jätti muistelmansa sekä joukon aikoinaan äidille kuuluneita esineitä juuri Elinille.

Nya svenska läroverketin pojilla ja viereisen Privata svenska flickskolanin tytöillä oli tapana kokoontua iltapäivisin luistinradalle, jossa leikittiin »rosvoa ja kiinniottajaa». Eugenin otettua ensimmäisen kerran osaa tähän leikkiin kysyin kotiin palattuamme uteliaisuuttani, mitä hän ajatteli tovereistani ja pitikö hän Elin B:stä. Vastaus oli lyhyt: »En, mutta Esther E. oli suloinen.» Ymmärsin häntä, sillä Elin vaikutti todellakin hieman kankealta ja kömpelöltä luistimilla. Mutta jonkin ajan kuluttua koko seurue päätti tehdä hiihtoretken läheiseen maataloon ja pitää siellä kahvikestit. Lähdin mukaan, ponnistelin suksillani niin pitkälle kuin jaksoin, mutta en päässyt koskaan perille. Sellainen urheilu oli minulle liikaa. Ehdin kuitenkin tarkkailla veljeäni jonkin aikaa. Hän hiihti Elinin rinnalla muutaman metrin päässä tästä, esiintyi kuin kavaljeeri ainakin, jutteli iloisesti ja näytti kiinnostuneelta. Elin oli suksilla kuin kotonaan ja kovasti edukseen. Tässä tilanteessa Eugen siis todella rakastui »ensi silmäyksellä», ja tämän jälkeen hän aina hakeutui Elinin seuraan luistinradalla.

Elin oli nuorin luokallaan — samalla luokalla oli hänen vanhempi sisarensakin —, mutta kuului silti sen kärkipäähän. Hän oli ahkera ja sangen kunnianhimoinen. Varsinkin kouluaikanaan hänellä oli poikien joukossa paljon innokkaita ihailijoita, jotka kernaasti neuvoivat, mistä kirjoista voi ammentaa lisätietoja oppikirjojen ulkopuolelta. Tällä keinoin he pääsivät hänen suosioonsa tai armoihinsa. Itse asiassa hän oli — aivan päinvastoin kuin Eugen kuvitteli — viileä tai suorastaan kylmä. Tämän vuoksi onkin luonnollista, että Eugenin rakkauden liekki paloi toisinaan pahasti lepattaen tai sammui välillä kokonaan. Hallussani on vielä kirje — valitetta-

vasti päiväämätön kuten hänen useimmat kirjeensä —, joka sisältää luettelon niistä tytöistä, jotka häntä sillä kertaa kiinnostivat. Luettelossa on kokonaista kahdeksan nimeä, Elin kuitenkin vielä ensimmäisenä. Toisessa kirjeessään Eugen mainitsee, ettei hän enää ole missään tekemisissä Elinin kanssa. Paljon myöhemmin hän taas uskoo minulle olevansa kiinnostunut Elinistä. — Eugen viihtyi hyvin Elinin kotiväen parissa. Perheen äiti oli lämminsydäminen ja viisas nainen, joka osasi luoda kotiinsa, sekä kaupungissa että maalla, luonnollisen ja iloisen ilmapiirin.

Tähän minun on katkaistava kertomukseni Eugenin ihastuksista, sillä ne saivat vähitellen vakavamman leiman. Hänen vastuuntuntonsa kehittyi syvälliseksi tietoisuudeksi velvollisuuksista, joita kavaljeerilla ja ennen kaikkea todellisella ritarilla on naista kohtaan, kuka tämä sitten olikin.

EUGENIN KAKSI VIIMEISTÄ KOULUVUOTTA

Eugen tosin kirjoittaa 'Muistelmissaan', että hän nyt Eliniä ajatellen oli alkanut lukea kahden edestä. Mutta minä luulen, että hän sanomalehtiä lukemalla ja isän mielipiteitä kuuntelemalla koetti tyydyttää voimakasta tarvetta laajentaa tietämystä, joka hänellä jo oli ajan tapahtumista ja omista mahdollisuuksistaan toimia, kun aika kerran koittaisi. Ylioppilastutkinto olisi ensimmäinen portti, joka avaisi hänelle tien vapaampaan toimintaan kuin koulupojalle oli mahdollista.

Kevättalvella 1894 isä sai eräänä päivänä kutsun kenraalikuvernööri kreivi Heidenin puheille. Tällöin hän sai kuulla, että Suomen sotaväen esikunta pian lakkautettaisiin ja että hänellä nyt oli tilaisuus valita joko hänelle varsin mairitteleva asema Venäjän armeijasta tai kenraali Järnefeltin jälkeen vapautuva Vaasan läänin kuvernöörin virka. Isähän oli aikoinaan jo Vannovskilta kuullut suunnitelmasta alistaa Suomen sotaväki kokonaan Venäjän armeijan alaisuuteen, mutta otaksui siitä pitkiksi ajoiksi luovutun. Nyt tuo suunnitelma oli siis kuitenkin otettu uudelleen esille. Uutinen koski isään kovasti, mutta hän ei uhrannut ajatustakaan sille mahdollisuudelle, että muuttaisi takaisin Venäjälle. Suomen osaksi tässä asiassa tullut suopeus oli siis lopultakin ollut vain tilapäistä. Hänellä ei ollut muuta mahdollisuutta kuin ottaa vastaan tarjottu ku-

vernöörinvirka. Mutta mitä niin vastuunalainen siviilihallinnollinen asema häneltä vaatisi? Isä tunsi itsensä epävarmemmaksi kuin koskaan. Riittäisivätkö hänen tietonsa ja taitonsa tuon viran hoitamiseen?

Kotiin palattuaan isä alkoi kävellä edestakaisin salissa. Päivällinen oli katettu, lapset seisoivat pöydän ääressä kukin tuolinsa takana, mutta ruoka sai jäähtyä isän jatkaessa kävelemistään lainkaan huomaamatta ajan kulumista. Vihdoin hän tuli pöytään ja söi nopeasti. Me lapset emme tällä kertaa saaneet kokoontua kahville hänen työhuoneeseensa, sillä hän halusi saattaa tapahtuneen ensin vaimonsa tietoon. Luullakseni hän kuitenkin nukkui seuraavan yön paremmin kuin kukaan muu koko talossa. Hänen ei ollut tapana katsoa taakseen, vaan ratkaisun tehtyään aina ryhtyä levollisesti suunnittelemaan tulevaisuutta. Tässä kohtaa hänen ensimmäisen avioliittonsa lapset poikkesivat kokonaan isästään. He elivät menneisyydessä ja seurasivat vain tapahtumien mukana. Seuraavana päivänä isä antoi kenraalikuvernöörille myöntävän vastauksen. Hän oli valmis siirtymään Vaasaan ja ryhtyi heti ottamaan selvää tulevista tehtävistään ja velvollisuuksistaan sekä täydentämään tietojaan missä aukkoja näytti ilmaantuvan. Puuhaa oli nyt paljon, sillä esikuntatyö oli myös saatettava päätökseen.

Mutta myös Eugen oli huolissaan. Jos kaikki olisi saanut jatkua entisellään, hän olisi voinut pyytää isältä apua milloin koulutehtävien suorittamisessa ilmeni vaikeuksia, mutta nyt se oli mahdotonta, sillä isällä ei ollut sellaiseen aikaa. Kaiken lisäksi Eugen ei ollut täysin terve. Jo edellisenä vuonna hän oli alkanut saada paiseita eri puolille ruumistaan ja kärsiä

kuumeesta. Lääkäri totesi sairauden »remittoivaksi kuumeeksi». Pojan oli pysyttävä vuoteessa. Hän makasi viikon toisensa jälkeen, eräs toveri kävi joka päivä ilmoittamassa hänelle läksyt ja tuomassa kotitehtävät, mutta opettajien opastuksesta hän tietysti jäi kokonaan osattomaksi. Lopulta hän otti kohtalonsa omiin käsiinsä, teki erinäisiä temppuja kuumemittarille ja sai luvan mennä kouluun. Jalat eivät tahtoneet kannattaa, mutta koulua hän kävi. Kevättodistus ei ollut kehuttava, mutta hän pääsi luokaltaan. Seuraavana syksynä isä muutti Vaasaan; muu perhe jäi vielä talveksi Helsinkiin. Keväällä Eugen sairastui taas kuumetautiinsa, mutta salasi sen. Hän näytti kuitenkin kalpealta ja heikolta.

Kahden ylimmän luokan välisen kesän Eugen vietti osaksi eräässä suomalaisessa maatalossa oppiakseen suomea, joka hänelle samoin kuin hänen sisaruksilleen aina oli ollut pahin kompastuskivi koulussa. Kun koulu syksyllä taas alkoi, hän huomasi heti suuria aukkoja tiedoissaan. Aikaisemmat laiminlyönnit oli pakko nyt korjata, jos mieli päästä ylioppilaaksi keväällä. Entinen laiska poika näytti muuttuneen todelliseksi tarmon pesäksi.

Ylioppilastutkinnossa Eugen reputti suomen kielessä. Vaikka asia vielä oli korjattavissa, hän oli epätoivoissaan ajatellessaan isän pettymystä. Hän sanoi ponnistaneensa voimansa äärimmilleen voidakseen ilahduttaa nimenomaan isää. Hän ei edes kyennyt itse kirjoittamaan isälle Vaasaan kertoakseen epäonnistumisestaan, minkä vuoksi tehtävä joutui minun niskoilleni. Kirjoitin ja korostin erikoisesti Eugenin vaikeata asemaa. Tällä kertaa isä ei saisi nuhdella poikaansa niin ankarasti kuin hänellä oli tapana. Vastaus tuli heti ja kuului:

»... Rakas poikani. Tuollaisesta alakuloisuudesta haluan varoittaa sinua. Jos [yliopistossa] menee huonosti, et saa suhtautua siihen liian raskaasti. On paljon parempi saada reput suomessa kuin jossakin muussa kirjallisessa kokeessa. Kaikki se työ, jonka joudut tekemään kohentaaksesi suomen kielen taitoasi, koituu tulevaisuudessa hyödyksesi, kun sitä vastoin muita aineita olisit joutunut lukemaan yksinomaan tutkintoa varten. Myönnän sinun tänä vuonna työskennelleen ahkerasti ja vakavasti. Tulit ehkä järkiisi vähän liian myöhään, mutta parempi myöhään kuin ei milloinkaan. Kun nyt kerran olet oivaltanut työnteon arvon, tulet epäilemättä jatkamaan samaan suuntaan. Niin ainakin toivon.»

Täyttäessään vähän myöhemmin 20 vuotta Eugen sai taas isältä kirjeen: »Parhain onnitteluni syntymäpäiväsi johdosta. Iältäsi olet siis jo täysi mies, ja olen iloinen voidessani sanoa, että mielestäni harkinta- ja arvostelukykysi on kehittynyt samassa suhteessa. Jatka vain samaan suuntaan, niin ajan oloon sinusta kyllä tulee täysipainoinen mies.»

Käsitykseni mukaan Eugen ei ole koskaan rakastanut ketään niin kuin omia vanhempiaan. Olen jo edellä kuvaillut, kuinka hän jumaloi äitiään, ja rakkaus isään johtui alussa äidin puolisoaan kohtaan osoittamasta luottamuksesta. Eugen oli aina vakuuttunut siitä, että hänen isänsä oli virheetön, minkä ajatuksen hän muuten toivoi voivansa istuttaa sisaruksiinsakin. Ankaruus, jota siihen aikaan osoitettiin varsinkin poikien kasvatuksessa, meni kuitenkin meidän perheessämme isän kiivaan luonteenlaadun vuoksi aivan liian pitkälle.

Läpäistyään suomen kielen kokeensa syksyllä 1895 Eugen kirjoittautui yliopiston lainopilliseen tiedekuntaan. Tämän

jälkeen hän kuitenkin heti matkusti Vaasaan ollakseen apuna uuden kotimme järjestelyssä. Minä jäin vielä Helsinkiin jatkamaan opintojani, ja Eugen kirjoittaa minulle kuvernöörin talon tornista avautuvasta näköalasta, vieraskutsuista, joita meillä ja muualla oli pidetty, monista uusista tuttavistaan ja kaupungin kauniista tytöistä, joita hän jo oli ehtinyt hakkailla. Kirjeistä ilmenee myös, että Eugen tunsi kiinnostusta isänsä toimintaa kohtaan, jossa oli aina persoonallinen leima ja joka varmaan monta kertaa tuotti läänin vanhoille virkamiehille yllätyksiä. Kun isä joitakin vuosia myöhemmin lahjoitti Vänrikki Stoolin tarinat jokaiselle silloin Pirttikylän kansakoulusta päästötodistuksen saaneelle oppilaalle, Eugen oli varmasti iloisempi kuin kukaan lahjan saajista. Paraskaan puhe ei hänen mielestään olisi ollut yhtä hyvä evästys eroaville oppilaille. Mutta niinpä olivatkin tuohon kirjaan kootut runot aina olleet hänelle itselleen vahvana tukena ja saaneet hänet yhä selvemmin tuntemaan velvollisuutensa isänmaata kohtaan.

Eugenin ylioppilasvuosien aikana jouduimme olemaan varsin paljon erossa toisistamme. Olimme tosin vilkkaassa kirjeenvaihdossa, mutta kirjeemme eivät sisältäneet paljoakaan arvokasta, vaan yksinomaan asioita, joita sisarukset, joilla lisäksi on yhteisiä tovereita, yleensä toisilleen uskovat. Useimmat näistä kirjeistä ovat joutuneet hukkaan ja erikoisesti kaipaan niistä yhtä. Siinä Eugen kuvasi osakunnassa saamaansa vastaanottoa. Hän kertoi, kuinka ystävällisiä vanhemmat osakuntalaiset olivat olleet, kuinka he olivat tarjoilleet hänelle monenlaisia hyvältä maistuvia juomia, joita hän ei edes kaikkia entuudestaan tuntenut, kuinka hän vähitellen oli tullut niistä sairaaksi ja ollut sitten monta päivää täysin työhön ky-

kenemätön. Kuvaus oli äärettömän realistinen, minkä vuoksi revinkin kirjeen heti pieniksi palasiksi, koska mielestäni oli parasta, ettei kukaan saisi sitä koskaan lukeakseen. Mutta Eugen oli nähtävästi turvautunut tuohon realismiin nimenomaan vapautuakseen ikävistä muistoista, sillä hän lopetti kirjeensä sanomalla, ettei enää milloinkaan elämässään halunnut olla mukana sellaisessa. Kuinka vilpittömästi hän sanansa todella tarkoitti, osoittaa toinen, joitakin vuosia myöhemmin sattunut tapaus. Perheemme oli silloin muuttanut jo takaisin Helsinkiin, joten meillä oli parempi tilaisuus seurata toistemme edesottamuksia. Hänellä oli tapana perjantaisin syödä yhteinen illallinen, ns. seksa, eräiden toveriensa seurassa. Mutta kerran hän palasi tällaiselta illalliselta tavallista aikaisemmin, ja huomasin heti, että jotain oli tapahtunut. Hän näytti niin murheelliselta, etten voinut olla kysymättä syytä siihen. Silloin hän kertoi jonkun tovereistaan nousseen kesken aterian seisomaan, kääntyneen hänen puoleensa ja sanoneen: »Joko juot niin kuin me muut tai lähdet seurastamme.» Eugen oli vastannut: »Siinä tapauksessa minun on pakko lähteä, sillä tahdon aina olla oma itseni.» — Tuon härkäpäisen toverinsa nimeä Eugen ei koskaan minulle maininnut.

Tämän ja tämäntapaisten välikohtausten vuoksi Eugenin toveripiiri supistui. Hän pelasi mielellään korttia, mutta ei halunnut pelata rahasta. Jos hänen joskus oli pakko, hän lahjoitti voittonsa hyväntekeväisyyteen. Hänen kirjanpidostaan olen huomannut, että hänellä oli tavallisesti onnea pelissä, joten köyhille suoritetut lahjoitukset eivät aina olleet niinkään vähäpätöisiä. Hän piti urheilusta, mutta ei kilpailuista. Silti hänen oli pakko itsekin järjestää kilpailuja ampumaharrastuk-

sen elvyttämiseksi. Yksilölle ei pidä osoittaa liikaa huomiota ja kunnioitusta, hän sanoi, mutta jokaisen on kehitettävä ampumataitoaan ollakseen valmiina siltä varalta, että häntä tarvitaan tärkeiden arvojen, ts. maan turvallisuuden, puolustamiseen. On helppo käsittää, ettei tällaisia periaatteita omaksunut mies säästynyt iskuilta, joihin hän ei luultavasti aina suhtautunut läheskään välinpitämättömästi. Kerran hän kirjoitti minulle Sveitsiin: »Et saa unohtaa ystäviäsi. Kirjoitat heille aivan liian harvoin. Sinun on syytä muistaa, että on vaikeata saada ystäviä ja usein vielä vaikeampaa saada pitää heidät.»

UUSIA HUOLIEN AIHEITA

Sveitsiläisestä täysihoitolasta matkustin Firenzeen. Sinne sain Eugenin kirjeen, jossa hän kertoi olleensa Helsingin asemalla saattamassa Pietariin lähtevää isää. Isä oli vaikuttanut kiihtyneeltä, sillä jälleen kerran hänen oli yritettävä pelastaa Suomen sotaväki joutumasta riippuvaisuuteen Venäjän armeijasta. Vähän myöhemmin sain kirjeen, jonka isä itse oli lähettänyt Pietarista maaliskuun 11. päivänä 1897: »Kuten näet, olen tällä hetkellä kaukana Vaasasta; olen ollut täällä jo maaliskuun 1. päivästä alkaen. Matka tuli minulle äärettömän epämiellyttävänä yllätyksenä. Olin maanmittaustarkastusmatkalla Kristiinankaupungissa saadessani vt. kenraalikuvernööriltä sähkösanoman ja käskyn kiirehtiä kotiin lähteäkseni viipymättä tänne Pietariin osallistumaan sen komitean työhön, josta jo neljä vuotta sitten oli kysymys ja jonka tehtävänä on tarkastaa Suomen asevelvollisuuslakia. Tehtävä on kuten sanottu äärettömän epämiellyttävä, sillä istun komiteassa yksin susien joukossa, ja epäkiitollisena tehtävänäni on koettaa puolustaa maamme lakeja ja oikeuksia. En vielä tiedä, kauanko tätä kestää, mutta luulen viipyväni täällä kauan.» — Toisen kerran hän kirjoittaa Vaasasta: »Saavuin kotiin lauantaina maaliskuun 27. päivänä vietettyäni sitä ennen viikon Helsingissä. Pietarissa viettämäni aika (lähes 3 viikkoa) oli tavattoman rasittava ja hermoille käypä. Uuvuin niin

työstä ja mielipahasta, etten enää olisi jaksanut viipyä siellä päivääkään, ja lähdinkin kotimatkalle oikeastaan ennen aikojani. En kuitenkaan saa jäädä kotiin pitkäksi aikaa, sillä minun on palattava joko Pietariin tai matkustettava Helsinkiin, jonne minut myös on määrätty erään komitean puheenjohtajaksi. Kaikki nämä komiteat käsittelevät sotilasasioita, joten kahden ja puolen vuoden väliajan jälkeen olen taas joutunut vanhalle alalleni.

Helsingissä viipyessäni vietin kaikki vapaahetkeni Eugenin seurassa, ja sillä aikaa kun kävin toimittamassa omia asioitani, Eugen istui hotellihuoneessani lukemassa. Hän sanoi terveytensä palanneen, mutta hänen kuulossaan ei ole kehumista.»

Tavattuaan isän tämän Pietarista palatessa Helsingissä Eugen ei kuukausimääriin kirjoittanut minulle riviäkään, vaan jätti sen isän huoleksi. Sitä useammin hän sen sijaan kirjoitti veljilleen, jotka olivat merillä: vanhempi heistä valmistautui suorittamaan kapteenin- ja nuorempi perämiehentutkintoa. Veljien täytyi saada tietää, mitä kotimaassa tapahtui, mutta minulle Eugenilta ei nyt riittänyt aikaa. Kirjeenvaihtomme ja keskustelumme oli suureksi osaksi kosketellut oman onnemme mahdollisuuksia, ja tämä aihe oli nyt menettänyt ajankohtaisuutensa. Eugen oli teoriassa oppinut ymmärtämään, missä määrin yksityisen ihmisen onnen mahdollisuudet riippuivat kansakunnan onnen mahdollisuuksista, mutta nyt hän oli saanut kysymykseen konkreettisemman kosketuksen kuunnellessaan isän kertomuksia tämän Pietarin-kokemuksista. Eugenin lämmin suhde isään oli myös auttanut häntä keksimään monia keinoja millä hetkeksi haihduttaa tämän raskaat ajatukset. Edellä mainitussa kirjeessään isä ker-

too, kuinka Eugen oli houkutellut hänet vierailulle serkkumme, Jenny Dunckerin, luo, joka hiukan aikaisemmin oli saanut ensimmäisen lapsensa. Eugen tiesi, ettei mikään lievittänyt isän pessimismiä enemmän kuin pienen lapsen jokellus. Isä piti mielellään lasta polvellaan, vieläpä kylvetti hänet, jos se vain sallittiin. Eugen itsekin piti lapsista, mutta leikki mieluummin vähän varttuneempien poikien kanssa. Ollessaan henkisen rentoutumisen tarpeessa hän ilahtui nuorimman velipuolensa Carl-Gustafin (synt. 1892) käynneistä. Carl-Gustaf, joka Eugenin kuollessa oli vastikään täyttänyt 12 vuotta, oli iloinen ja reipas poika, joka myöhemmin koneinsinööriksi valmistuttuaan siirtyi sotilasuralle. Everstin arvoisena tykistöupseerina hän osallistui talvisotaamme Karjalan kannaksella toimien II armeijakunnan tykistön komentajana ja kuoli siellä saamiinsa vammoihin toukokuussa 1940.

Niin, lapset vaikuttivat vapauttavasti sekä isään että Eugeniin. Eugeniin vaikutti kuitenkin luonto piristävämmin kuin mikään muu. Se auttoi häntä ratkaisemaan mutkikkaimmatkin pulmakysymykset.

Talvella 1898 isä jälleen kutsuttiin Dandevillen komiteaan, tällä kertaa yhdessä eversti Kasten Antellin kanssa. On itsestään selvää, etteivät nämä kaksi suomalaista voineet pienimmälläkään tavalla muuttaa venäläisten suunnitelmia. Pleve ja Kuporatkin olivat päättäneet jos mahdollista kokonaan murskata meidät, ja kenraali Bobrikov otti tehtäväkseen suunnitelman käytännöllisen toteuttamisen, tehtävän, johon kukaan kultivoidumpi korkea virkamies tai sotilashenkilö ei ollut suostunut. Koko tästä tapahtumasarjasta Bernhard Estlander on piirtänyt elävän kuvan teoksessaan *Elva årtionden*.

Seuraavana kesänä isältä kysyttiin, suostuisiko hän heti ottamaan vastaan senaatin sota-asiaintoimituskunnan päällikön viran. Kun hyökkäys kaikesta päättäen koskisi ensi sijassa sotaväkeämme, arveltiin isän, joka Dandevillen komitean jäsenenä oli oppinut tuntemaan venäläisten menettelytavat ja heidän todistelunsa, olevan pätevin mies hoitamaan puolustustamme. Isä ei elätellyt tässä asiassa suuriakaan toiveita, mutta hän katsoi joka tapauksessa, että hänen oli pakko suostua tarjoukseen.

Kuten tunnettua Bobrikovin nimitys ei tapahtunut laillisin muodoin. Vt. ministerivaltiosihteeri Procopé ei nimittäin ollut allekirjoituksellaan varmentanut hänen nimityskirjaansa, minkä vuoksi Helsingissä pohdittiinkin, kuinka nimitykseen oli suhtauduttava ja kuinka kotimaisen hallituksemme oli otettava vastaan maan uusi kenraalikuvernööri. Mutta nämä kysymykset merkitsivät tietysti kovin vähän pääongelman rinnalla: kuinka Bobrikov hoitaisi virkaansa ja kuinka pitkälle hän oli tsaarille luvannut mennä venäläistämistoimenpiteissään? Näihin aikoihin Eugen pysytteli kokonaan syrjässä kaikesta poliittisesta kannunvalannasta ja omistautui vain luvuilleen. Hän oli jakanut aikansa tarkoin ja vietti määrätunnit kirjojensa ääressä, toiset ulkoilmassa. Hän aloitti päivänsä kello seitsemän aamulla. Isän ja Eugenin keskustelut supistuivat vähiin, pääasiassa ehkä sen vuoksi, että niiden olisi ollut pakko perustua pelkkiin olettamuksiin ja molempien mielestä asioita kannatti pohtia vain varmojen tosiasioiden pohjalta.

BOBRIKOV TULEE HELSINKIIN

Lokakuun 8. päivänä 1898 Bobrikov saapui perheineen Helsinkiin. Kaikki keskustelu mahdollisista esittelytilaisuuksista sai pikaisen lopun, kun Bobrikov eräänä sunnuntaina muutamia päiviä saapumisensa jälkeen otti aloitteen käsiinsä käymällä puolisonsa, joka oli omaa sukua Staël von Holstein, ja täysikasvuisen tyttärensä seurassa niissä perheissä, joiden kanssa hän virkansa puolesta joutuisi kosketuksiin. Meille hän tuli myöhään illalla, olimme kiertokäynnin viimeisiä, minkä vuoksi hän lähettikin vain palvelijansa ylös portaita tuomaan välttämättömät kolme käyntikorttia. Isä oli käynyt hänen luonaan jossakin virka-asiassa Pietarin aikoinaan, ja jo silloin oli käynyt ilmi, etteivät nuo kaksi juuri tunteneet sympatiaa toisiaan kohtaan, minkä vuoksi isä nyt otaksuikin, että kenraalikuvernöörin välinpitämättömyys oli tarkoitettu muistuttamaan häntä siitä.

Meidän pakollinen vastavierailumme, jonka suoritimme seuraavana sunnuntaina, oli kaikkea muuta kuin miellyttävä. Vieraat ohjattiin kenraalikuvernöörin talon ylähalliin, jonka nurkkauksessa vastaanotto tapahtui. Meidän astuessamme huoneeseen rouva Bobrikov nyökkäsi pienelle ryhmälle, jonka kanssa hän oli keskustellut, kääntyi meitä kohti, hymyili ja puristi äitipuoleni kättä lausuen meidät tervetulleiksi. Äitipuoleni tietysti vastasi muutamalla sanalla ranskaksi, mihin

rouva Bobrikov heti huomautti tavanneensa täällä jo useita naisia, jotka puhuivat mainiosti saksaa. Tätä kieltä Venäjän virallisissa piireissä ei siihen aikaan tavallisesti käytetty eikä äitipuoleni hallinnut sitä. Hän tunsi olonsa sen vuoksi hieman kiusaantuneeksi. Isä kiirehtikin heti apuun ja kyseli emännältämme tämän kaupungistamme saamaa vaikutelmaa, hänen 5-vuotiaan tyttärensä vointia jne. Sillä välin minä puolestani olin koettanut kertoa neiti Bobrikoville talviurheilustamme ja kysellyt, oliko tällä ehkä tapana luistella. Hän vastasi varsin lyhyesti ja katseli koko ajan kiinteästi ulos ikkunasta aivan kuin olisi odottanut jotakuta. Viereisestä huoneesta kuului Bobrikovin kovaääninen puhe, mutta vaikka rouva lähetti hänelle sanan ja kerran toisensa jälkeen kääntyi katsomaan, eikö miestä jo kuulu, tämä näytti suhtautuvan asiaan kevyesti ja näyttäytyi vasta vähän ennen kuin meidän jo oli aika lähteä. Tuntematon nuori upseeri meni nopein askelin huoneen läpi — juuri hänen kanssaan kenraalikuvernööri ilmeisesti oli keskustellut — ja hänen perässään tuli Bobrikov sisään. Hän tervehti, heittäytyi sitten huolimattomasti tuoliin ja sanoi jotakin venäjäksi, luultavasti jotakin merkityksetöntä. Mutta nyt isä olikin saanut tarpeekseen tästä vastaanotosta, nousi tuolistaan ja antoi meille merkin lähteä.

Upseeriksi Bobrikov näytti perin yksinkertaiselta. Hän oli tosin käynyt sota-akatemian tovereinaan Venäjän ylhäisimpien perheiden poikia, mutta hän ei näyttänyt oppineen heiltä mitään. Hänen isänsä oli lääkäri, joka ei kuitenkaan harjoittanut lääkärinammattia, vaan oli lääkintöhallituksen korkea virkamies. Isoisä oli ollut poppa, venäläinen maalaispappi. Ehkäpä hän juuri isoisältään oli oppinut sen teeskentelemät-

tömän karkean käytöksen, joka näytti hänelle niin luontaiselta. Hän ei oikeastaan tuntunut pahalta ihmiseltä, vaan sivistymättömältä, mikä panee ajattelemaan, että valta miellytti häntä juuri sen takia, että se oli valtaa.

Pian tämän jälkeen isän oli pakko yksityishenkilönä hyväksyä vierailukutsu kenraalikuvernöörin luo. Tämä tapahtui vähän ennen kuin käsky helmikuun manifestin julkaisemisesta annettiin. Hän sai kutsun herrapäivällisille. Bobrikov halusi nähdä vierainaan senaattorit, joista kuitenkin vain harvat noudattivat kutsua. Isä oli kahden vaiheilla, mutta katsoi lopuksi, että hänen sotilaana oli pakko noudattaa kutsua, koska kenraalikuvernööri oli sotilasarvoltaan häntä korkeampi. Isä siis piti saamaansa kutsua lähinnä käskynä ja meni kenraalikuvernöörin luo mieli täynnä pahoja aavistuksia. Päivällinen tarjoiltiin alakerran ruokasalissa, jonka ikkunat olivat Fabianinkadulle päin. Huone oli kirkkaasti valaistu, ja kun ikkunoita ei ollut peitetty, näkivät ohikulkijat selvästi kaiken, mitä sisällä tapahtui. Bobrikov isäntänä istui pöydän päässä, häntä lähinnä senaatin varapuheenjohtaja Carl Tudeer, seuraavana isä ja hänen vieressään yksi suomenmielisistä senaattoreistamme (Eneberg). Koko tämä rivi istui kasvot ikkunoihin päin. Muiden vieraiden nimiä en enää muista, mutta isä kertoi, että mukana oli lukuisia adjutantteja, jotka luultavasti oli otettu pöytään täyttämään muuten tyhjiksi jääviä paikkoja. Isäntä toivotti ensin vieraansa tervetulleiksi, mutta vähän myöhemmin päivällisten aikana hän nousi paikaltaan, piti ylistyspuheen isälle, meni sitten ja suuteli isää kummallekin poskelle ja sanoi venäjäksi: »Vot umnyi tšelovek» (kas siinä järkevä mies). Lasit kohosivat isän kunniaksi,

ja kadulla tungeksivat ihmiset katselivat kiinnostuneina toimitusta. Heti tilaisuuden saatuaan isä lähti kotiin. Mutta Bobrikovin suudelmista riitti kaupungilla puhumista pitkäksi aikaa. Tällaisiin temppuihin Bobrikov turvautui. Olimme saaneet todella yksinkertaisen kenraalikuvernöörin.

EUGEN LUONNON KASVOJEN EDESSÄ

Saman vuoden (1898) jouluaattona sanomalehdissä oli maininta siitä, että Eugen oli hyväksytty ylemmän hallintotutkinnon kirjallisesta kokeesta. Hän oli iloinen. Nyt hänellä oli hyvä joululahja isälle, eikä loppututkintoonkaan ollut enää pitkälti. Hän pysyttäytyi edelleenkin syrjässä kaupungin poliittisista kannunvalannoista ja keskittyi yksinomaan työhönsä.

Eräänä aamuna helmikuun alussa kiiruhtaessani hieman myöhästyneenä Ateneumiin törmäsin ulkoportailla Eugeniin, joka siellä pyyhki suksistaan lunta. Hänen kasvoillaan oli outo ilme, jollaista en ollut koskaan ennen huomannut. Minun oli pakko pysähtyä. Keksin muutamia typeriä kysymyksiä saadakseni aikaa tarkkailla häntä. Hän vastasi kysymyksiini ystävällisesti, hänen katseensa oli kaunis, mutta harhaileva ja poissaoleva. Mitä oli tapahtunut? Hän oli tietysti vain hiihdellyt talvisessa maisemassa, metsässä, katsellut puiden oksilla leikkiviä oravia, kuunnellut lintujen liverrystä ja vaistonnut, miten huoleton elävä luonto oli tänä ihmeellisenä talviaamuna. Mutta epäilemättä Kaikkivaltias oli herättänyt hänessä turvallisuuden tunteen, saanut hänet oivaltamaan, että oli vain levollisesti odotettava oikeata hetkeä ja vasta sitten ryhdyttävä toimintaan oikeuden ja vapauden puolesta.

Kuinka kernaasti olisinkaan halunnut tarjota hänelle apuani, mutta en uskaltanut — niin kuin en ollut uskaltanut lohduttaa häntä äidin kuoltuakaan. Silloin hänen oli täytynyt saada olla yksin voidakseen antaa lupauksensa äidille, nyt hän tarvitsi oman rauhansa voidakseen antaa vielä vakavammat ja miehekkäämmät lupaukset maalleen ja kansalleen. Luonnon parissa, missä hän sai kosketuksen Kaikkivaltiaaseen, hän oli sisäisesti kasvanut. Tämän huomasi hänestä myöhemmin helposti. Hän tuli mieleltään aina levollisemmaksi ja rauhallisemmaksi.

Erik Krohn on luonnehtinut Eugenin virkamiehenominaisuuksia, ja otan vapauden lainata tähän osan hänen esityksestään. Hänen näkemyksensä Eugenin luonteesta ei luullakseni suurestikaan poikkea omastani, mutta hän antaa lukijalle ulkoisen kuvauksen toverista, kun taas minä koetan kuvailla näkymätöntä prosessia, joka tapahtui veljeni sisimmässä ja jonka ääriviivat kirkastuivat vasta hänen kuoltuaan. Krohn kirjoittaa: »Opintojen päättyminen ja virkamiesuralle astuminen aloittivat uuden ajanjakson hänen elämässään. Juuri hänen yhteiskunnassa saavuttamansa uusi asema ja riippumattomuus aiheuttivat hänen persoonallisuudessaan tapahtuneen varsinaisen murroksen. Virastoissa, joissa hän palveli, opittiin pian arvostamaan sekä hänen tietojaan ja taitojaan että hänen tunnollisuuttaan ja perusteellisuuttaan. Hän huomasi yhtäkkiä olevansa henkilö, jonka mielipiteeseen usein vedottiin ja jonka tietoja ja voimia tarvittiin. Tämä ei voinut olla vaikuttamatta edullisesti hänen mielentilaansa. Hänen mielensä silminnähtävästi tasaantui, koko hänen olemuksensa tuli vapaammaksi ja varmemmaksi. Hän oli saavuttanut mie-

huusikänsä ja tullut samalla tietoiseksi omasta voimastaan ja pystyvyydestään, saattoi luottaa omiin kykyihinsä ja omaan harkintaansa. Ne kyllä kestäisivät kovankin kokeen. Ei hänen luonteensa kuitenkaan kokonaan muuksi muuttunut. Hän pysyi edelleen vaatimattomana, vaikka vapautuikin ujoudestaan. Hän oli edelleen uskollinen ystävyydessään, ja hänessä oli sitä syvää, hillittyä herkkyyttä, joka juuri teki hänestä viehättävän ihmisen. Kun hän kerran oli saanut ystävän, hän sai varmasti myös ystävänsä pitää.»

HELMIKUUN MANIFESTI JULKAISTAAN

Aina siitä asti kun Bobrikov oli saapunut kaupunkiin ja joutunut täällä tekemisiin poliittisen elämämme johtomiesten kanssa, elettiin kiduttavan jännityksen aikaa. Bobrikov oli pian huomannut ajatustensa kohtaavan täällä laajojen piirien jyrkkää vastustusta. Mutta Helsingissä ymmärrettiin, että hänen vähitellen olisi pakko ryhtyä niihin toimenpiteisiin, joita suorittamaan hänet oli tänne lähetetty. Mitä silloin tapahtuisi? Mitä nuo toimenpiteet oikeastaan mahtoivat olla? Miten senaatti niihin suhtautuisi? Nöyrtyisikö se uhkan edessä vai muistaisiko se, mitä autonomisen maan arvo vaati? Tällaisia kysymyksiä kadun mies nyt itselleen teki.

Tähän aikaan opinnot vielä vaativat osakseen Eugenin koko huomion, mutta milloin suinkin mahdollista, hän oli isää vastassa senaatintalon ovella virka-ajan kello kolme päättyessä. Sitten he kävelivät milloin Kaivopuistoon, milloin Pohjoisrantaan. Eugen kiinnitti isän huomion sinisiin varjoihin, jotka antoivat eloa muuten niin yksitoikkoisille lumisille pinnoille. Toisinaan he pysähtyivät katselemaan vesille jätettyä, kiinni jäätynyttä soutuvenettä jne. Päivällisellä isällä oli hyvä ruokahalu, ja pöytäkeskustelu, joka useimmiten kosketteli miesten kävelyllään saamia vaikutelmia, oli teeskentelemätöntä ja iloista.

Helmikuun 15. päivänä senaatin varapuheenjohtaja Tudeer ja professori Söderhjelm saivat kutsun kenraalikuvernöörin puheille. Pietarista oli saapunut tänne julistuskirja, manifesti, joka oli kiireimmiten julkaistava ja saatettava voimaan Suomessa, koska se jo oli julkaistu Venäjän virallisessa lehdessä. Prokuraattori Söderhjelm saattoi kuitenkin heti huomauttaa, että asiakirja oli vain manifestin allekirjoittamaton jäljennös, joten sitä ei voinut ottaa käsiteltäväksi senaatissa. Bobrikov raivostui, mutta hänen oli pakko taipua ja tilata tänne alkuperäinen asiakirja, joka sitten helmikuun 18. päivänä saapuikin.

Manifestin sisältöä ei kyetty pitämään täysin salassa, vaan tietoja siitä pääsi vuotamaan kaupunkilaisten keskuuteen. Tiedettiin myös, että senaatissa oli toimitettu koeäänestys siitä, julkaistaanko manifesti vai ei. Kaupungilla sain kuulla huhun, että isä oli äänestänyt julkaisemisen puolesta. En voinut hillitä itseäni, vaan hiivin lopulta veljeni luo saadakseni tietää, mitä hän ehkä oli kuullut. Hän oli kuullut aivan samaa kuin minä, mutta, hän sanoi, se ei vielä merkinnyt mitään. »Mutta sinähän menet isää vastaan hänen poistuessaan senaatista. Eikö hän kerro sinulle mitään?» »Ei, enkä minäkään ota tätä asiaa puheeksi. Me kävelemme, sää on kaunis, raitis ilma tekee hänelle hyvää ja minun läsnäoloni estää muita ihmisiä puhuttelemasta häntä. Isän täytyy saada tehdä päätöksensä omin päin.» Sitten hän kääntyi kiivaasti minun puoleeni ja kielsi ankarasti minua häiritsemästä isää. — Lopullisessa äänestyksessä isä vastusti manifestin julkaisemista. Olimme onnellisia. Tahdittomuudessani ilmaisin hänelle iloni, mutta Eugen oli vain yhtä ystävällinen ja huomaavainen kuin aina muulloinkin.

Kuten tunnettua manifesti kaikesta huolimatta julkaistiin. Pelotustaktiikkaa käytettiin yhtä menestyksekkäästi silloin kuin nykypäivinäkin. Tapaus herätti kansalaisissa sekä surua että halveksuntaa. Naiset pukeutuivat mustiin ja kaikki julkiset juhlatilaisuudet peruutettiin. Eugenin näytti olevan vaikea keskittyä työhönsä. Lähinnä edeltäneitten päivien tapahtumia kosketeltiin kodissamme tuskin lainkaan. Nyt oli katsottava tulevaisuuteen. Perustuslailliset olivat toimeliaita, ja odotimme tietoja heidän suunnitelmistaan. Suuri kansalaisadressi oli ensimmäinen toimenpide. Rahaa hankittiin ja nimien kerääminen aloitettiin. Helsinkiläisiä varten listoja oli esillä silloisessa palokunnantalossa Keskuskadulla. Olin sopinut Eugenin kanssa tapaavamme siellä eräänä iltana minun palatessani Ateneumista. Hän oli paikalla jo ennen minua ja vaikutti iloisemmalta kuin muistin nähneeni hänet pitkiin aikoihin. Katselimme ensin vähän aikaa ympärillemme ja näimme paksut pinot täyteen kirjoitettuja paperiarkkeja. Niissä oli painokirjaimin tekstattuja nimiä, joista näki, ettei asianomainen ollut joutunut useinkaan kirjoittamaan, ja toisia, jotka olivat niin 'kulunutta' käsialaa, että nimestä tuskin sai selvää. Eugen valitsi joukosta keskeneräisen arkin, kirjoitin nimeni ja lähdimme kotiin. Hän työnsi käsivartensa kainalooni, ja äskeistäkin selvemmin huomasin, kuinka iloinen hän oli. Hän epäilemättä kuvitteli, että adressilla olisi tarkoitettu vaikutus tsaariin ja että kansamme ehkä piankin saisi jälleen hengittää vapaasti. Hän sanoi lähtevänsä hiihtäen kiertelemään itäisen Uudenmaan saaristoa ja kokoamaan sieltä nimikirjoituksia adressiin, jonka merkityksen hän ennen allekirjoittamista jokaiselle selittäisi. 'Muistelmissaan' Eugen

sitten kuvailee tätä retkeä. Östersundomin kartanon lähistöllä hän oli jäällä tavannut samoilla asioilla liikkuneen Elinin, taittanut hetken taivalta tämän reessä ja taas eronnut, mutta sattunut myöhemmin samana päivänä samaan taloon kuin Elin. Illan Eugen vietti Elinin kodissa, missä he keskustelivat kummankin tahollaan päivän mittaan saamista vaikutelmista.

Seuraavana päivänä Eugen palasi kotiin monia kokemuksia rikkaampana. Nyt hän siis oli työskennellyt Elinin kanssa yhdessä »isänmaan hyväksi», mistä hän jo koulupoikana oli uneksinut. Hän oli tavannut juuri sen Elinin, josta hän oli luistinradalla »rosvoa ja kiinniottajaa» leikkiessään haaveillut. Hän ei ollut erehtynyt, vaan Elin oli juuri »se oikea», jonka äitikin varmasti olisi hyväksynyt. Mutta Eugenin Eliniä kohtaan tunteman kiinnostuksen epävakaisuus antaa minulle aiheen uskoa, että hänen rakkautensa juuri nyt oli saavuttanut huippukohtansa. Hänen kiinnostustaan piti yllä etupäässä uskollisuus »ensi lempeä» kohtaan, ei niinkään Elinin olemukseen eläytyvä rakkaus tai ymmärtämys tämän persoonallisuutta kohtaan. Uskollisuus oli Eugenille luonteenomaista, siitä luopuminen merkitsi moraalista vajavuutta. Mutta noilla kahdella ei ollut yhteistä pohjaa mille rakentaa, he eivät koskaan olisi voineet suhtautua tapahtumiin samalla tavoin.

Suuri kansalaisadressi ei, kuten tunnettua, johtanut menestykseen. Pietariin matkustanut lähetystö ei edes päässyt keisarin puheille. Mutta se syvällinen ja kauniisti muotoiltu puhe, jonka konsuli Eugen Wolff piti ministerivaltiosihteerille tämän saattaessa keisarin kielteisen vastauksen lähetystön tietoon, käännettiin monille kielille ja julkaistiin maailman lehdistössä. Se ilmaisi meidän käsityksemme oikeasta ja vää-

rästä ja antoi kuvan poliittisesta asemastamme. Puheessaan Wolff sanoo mm: »Pyydämme teidän ylhäisyyttänne... kysymään hänen majesteetiltaan, onko hän valmis kaikkivaltiaan Jumalan ja historian tuomion edessä ottamaan kannettavakseen vastuun kokonaisen kansan siveellisestä tuhosta... Lapsistamme, joille olemme toivoneet voivamme jättää perinnöksi siveellisen ihanteen, korkeamman ja paremman kuin omamme, tulee, kun he näkevät valtiollisen olemassaolomme perustusten horjuvan, kenties vain joukko teeskentelijöitä, joiden sydämessä vilppi asustaa. Suomen kansan kuuluisasta uskollisuudesta ja rehellisyydestä on silloin ehkä vain taru jäljellä.» Yhtenä seurauksena tämän puheen levittämisestä oli ulkomaisten tiedemiesten yritys päästä keisarin puheille, mutta heidätkin käännytettiin ovelta takaisin. Huomattavasti tärkeämpänä suuren kansalaisadressin seurauksena on mainittava, että kansan siveellisen tahdon mahdollisen herpautumisen estämiseksi päätettiin kehottaa ylioppilaita pitämään yhteyttä maalaisväestöön. Pyrkimyksenä oli erilaisesta yhteiskunnallisesta asemasta ja muista erottavista tekijöistä riippumatta yhdistää kansa puolustamaan vapauttaan. Ikivanha demokratiamme, joka tosin ajoittain oli päässyt vaipumaan unohduksiin, mutta aina herännyt uudelleen henkiin, oli ollut tukenamme ja voimanamme Ruotsi-Suomessa. Miksei se olisi nytkin. Eugenin elämänkatsomuksen valossa tämä oli silloisessa tilanteessamme paras mahdollinen ratkaisu. Hän onnistuikin saamaan kirjeenvaihtotoverin, jolla oli vanha ruotsalainen vapauden perinne suorastaan verissään, Tammisaaren lähellä sijaitsevan Sällvikin kartanon torpparin Adolf Westerlundin. Tämän oli sit-

ten määrä saattaa kirjeiden sisältö naapuriensa ja ystäviensä tietoon, sillä kukaan ei saisi jäädä tietämättömäksi siitä, mitä maassa oli tapahtumassa. Westerlundin tuli myös varoittaa kaikkia »laukkuryssien» levittämistä valheellisista tiedoista ja levittää sen sijaan itse omalla paikkakunnallaan salaisesti *Fria Ord*-lehtisiä. Näiden kirjeenvaihtotoverusten välille syntyi vähitellen luottamuksellinen ystävyyssuhde. He aloittivat metsästämällä yhdessä peltopyitä, mutta kauan ei siihen riittänyt aikaa, sillä maaliinampumisharjoitukset valtasivat pian tärkeämmän sijan. Ennen pitkää koko seudun nuoriso osallistui innokkaasti näihin ampumaharjoituksiin. Maalitaulu, joka oli asetettu kallion rinteeseen tiheään metsään, oli paikallaan vielä pitkät ajat Eugenin kuoleman jälkeenkin todistuksena siitä, kuinka vakavasti näitä harjoituksia oli pidetty.

JÄLLEEN UUSI MANIFESTI

Kun kielimanifesti kesäkuun 20. päivänä 1900 annettiin, helsinkiläiset olivat jo muuttaneet maalle. Osa senaattoreistakin oli ehtinyt vetäytyä kesäisille kalavesilleen ja puutarhatilkuilleen. Muistaen vielä hyvin helmikuun manifestinsa koko sivistyneessä maailmassa aiheuttaman hälyn Venäjän hallitus oli tällä kertaa valinnut sopivamman ajankohdan uudelle hyökkäykselleen Suomea vastaan. Kysymyksessä oli nyt julistuskirja, jonka tarkoituksena oli saattaa venäjän kieli asteittain maamme ainoan virallisen kielen asemaan. Mutta eivät yksin kesälomat olleet houkutelleet ihmisiä lähtemään kaupungista, vaan nuorison kiinnostus oli tämän poliittisen kamppailun parhaillaan jatkuessa sitä paitsi keskittynyt suuriin kilpapurjehduksiin. Kun isä sota-asiaintoimituskunnan päällikkönä oli näinä aikoina erittäin tärkeänä pidettävän viran haltija, oli selvää, että hänet hälytettiin palaamaan vain pari päivää varhemmin alkaneelta lomaltaan kaupunkiin ja senaatin istuntoihin. Päinvastoin kuin vuonna 1899 hän nyt joutui oleskelemaan yksin kaupunkiasunnossamme. Kilpapurjehdusten valmisteluihin sitoutuneen Eugenin hän tapasi vain, jos nousi vuoteesta hyvin varhain aamulla, mutta kun se ei kuulunut hänen tapoihinsa, hän tunsi itsensä yksinäiseksi ja hylätyksi. Hänen oli vaikea löytää edes omaa itseään vallitsevasta tyhjyydestä. Olen toisinaan tuuminut,

menettelikö Eugen moitittavasti, mutta tullut kielteiseen tulokseen. Eugenin vakaumuksen mukaan jokaisen ihmisen oli itse päätettävä teoistaan; tämän periaatteen hän oli juuri isältään omaksunut, vaikka hän ei tullut ajatelleeksi, että ohje sopi vain kaikkein voimakkaimmille luonteille. Hänen päähänsä ei olisi milloinkaan pälkähtänyt antaa isälle neuvoja; riitti kun hän piti vaarin siitä, että isä hankki itselleen jännitystä laukaisevaa vaihtelua. Onnettomuutena täytyy kuitenkin pitää, että isä nautti aina päivällisensä August Ramsayn vieraana tämän kesähuvilalla Laajasalossa, sillä poliitikkona tuo lankomies ei ollut jämerimpiä. Turhaa on kuitenkin syyttää sivullisia omista erehdyksistä. Eugen oli oikeassa, jokaisen on itse arvosteltava tilanne ja tehtävä ratkaisunsa.

Tällä keraa isä äänesti käskykirjeen julkaisemisen puolesta. Kuinka kireällä hänen hermonsa olivat, näkyy selvästi kirjeistä, jotka hän osoitti Eugenille — tämä oleskeli kilpapurjehdusten päätyttyä Boreniuksen perheen vieraana Konkkalassa — ja minulle, joka siihen aikaan oleskelin Ahvenanmaalla. Vuonna 1924 Bernhard Estlanderille lähettämässään kirjeessä tohtori Borenius kuvailee kirjeen Eugeniin tekemää vaikutusta: »Muistan elävästi, kuinka epätoivoinen Eugen oli luettuaan heinäkuussa 1900 kodissamme oleskellessaan isältään saamansa kirjeen, jossa tämä kertoi äänestäneensä julkaisemisen puolesta ja selitti vaikuttimiaan.» Kirjeensä lopussa Borenius vielä sanoo: »Vasta myöhemmin minulle on selvinnyt, kuinka syvällä Suomen historiallisissa perinteissä Eugenin juuret olivat.»

Isän Eugenille lähettämän kirjeen sain lukeakseni parisen kuukautta myöhemmin. Istuimme yhdessä Eugenin huo-



Tällaiselta isä näytti minun silmissäni niihin aikoihin, jolloin muutimme Liisankadulle. Hän on väsynyt ja tuntuu katselevan taapäin eikä enää eteenpäin.

neessa, kun hän äkkiarvaamatta otti kirjeen taskustaan ja ojensi sen minulle. Tuntui siltä, että Eugen oli kuljettanut kirjettä mukanaan koko ajan ja kenties lakkaamatta ajatellut sitä, koettanut ymmärtää. »Lue», hän tokaisi. Luin kirjeen, pyysin saada lukea sen vielä toistamiseen ja hypähdin kiivastuneena tuoliltani työntäen kirjeen takaisin Eugenille. »En ymmärrä mitään», sanoin. »Mitä isä tarkoittaa?» Sanaakaan sanomatta Eugen pani kirjeen kuoreen ja takaisin povitaskuunsa. Sen koommin emme tästä asiasta puhuneet, ja minulla oli sellainen tunne, ettei hän enää voinut täysin vapaasti puhua kanssani poliittisista kysymyksistä. Pysyimme ystävinä, mutta joiltakin osin hän oli sulkenut minulta oven ajatus- ja elämysmaailmaansa — ja kaikilta muiltakin.

Eugen oli palannut kotiimme Sällvikiin päivää ennen minua. Koskaan en ole nähnyt hänen osoittavan suurempaa hellyyttä isää kohtaan kuin silloin. He kalastelivat yhdessä Eugenin jäljellä olevina lomapäivinä — Eugen oli valtiovaraintoimituskunnan ylimääräinen kopisti —, mutta en koskaan saanut sellaista käsitystä, että he olisivat puhuneet toisilleen jotakin siitä, mitä oli tapahtunut. Perheemme sitten muutettua Sällvikistä takaisin kaupunkiin Eugen kohteli isäänsä edelleen yhtä hellävaraisesti. Isä oli pyytänyt eroa senaatin jäsenyydestä ennen käskykirjeen julkaisemista, mutta hänelle ei sitä myönnetty, ennen kuin äänestys oli tapahtunut. Nyt hän siis oli kaiket päivät joutilaana, mutta jatkoi silti entiseen tapaan kävelymatkojaan. Eugen kiiruhti joka päivä kotiin virastostaan noutaakseen hänet näille kävelyille. Oli ilmeistä, että Eugen halusi suojella isää joutumasta ihmisten kanssa epämiellyttäviin keskusteluihin. Hän oli jo saanut

yhden nimettömän kirjeen ja sen mukana jäljennöksen Runebergin runosta 'Viapori'. Tällaisilta hyökkäyksiltä Eugen halusi isän säästyvän. Niin, Eugen, jolla muka ei ollut itsellläänkään luonnontunnetta, koetti nyt saada isän huomaamaan luonnon elävän ja parantavan voiman. Juuri luontohan pystyi vahvistamaan ihmisen tahtoa. Mutta isä tyypillisenä kirjoituspöydän ääressä istujana tuskin ymmärsi Eugenin tarkoitusta, vaikka hän nyttemmin viihtyikin paremmin poikansa kuin kenenkään muun seurassa. Tämä Eugenin ainainen huolenpito isästään johtui vilpittömästä pojanrakkaudesta, jota ajan poliittisten tapausten herättämä säälintunne vielä syvensi. Eugenille oli epäilemättä usein varsin vaikeata karkottaa ahdistavat huolet isän mielestä. Isän tavoin oli tietysti myös Eugen huolestunut maan tulevaisuudesta, mutta samalla kaikkien pienten kansojen kohtalosta, ennen kaikkea Puolan, Elsass-Lothringenin ja Schleswig-Holsteinin. Kansojen oikeus vapauteen ei saanut jäädä pelkäksi keskustelunaiheeksi, sillä kysymyksessähän oli mitä tärkein elämänarvo, jota ei saanut hetkeksikään syrjäyttää. Näin Eugen ajatteli ainakin lapsena, jolloin vielä pääsin osalliseksi hänen kaikista ajatuksistaan, ja olen aivan varma siitä, että hän ajatteli näin myös vuonna 1900. Lapsi oli kerran toivonut voivansa vapauttaa kaikki pienet kansat; nyt oli lapsesta tullut mies, joka tunsi vastuuta ensi sijassa Suomen vapaudesta. Tällaisella velvollisuuden käsitteellä hän kuten sanottu oli leikkinyt lapsena, mutta vuosien mukana tuo käsite kävi konkreettisemmaksi, yhä läheisemmäksi ja läheisemmäksi, eikä hänellä ollut mahdollisuutta paeta sitä. Olisiko hän sitten halunnut paeta? Olisi eikä kuitenkaan

olisi. Jokainen nuori terve ihminen haluaa elää, mutta jokainen oikea ritari kuolee mieluummin kuin pettää lupauksensa. Minulta on monet kerrat kysytty, milloin luulen Eugenin päättäneen surmata Bobrikovin. Kysymyksen ovat esittäneet monet uteliaat ja monet kynäilijät, mutta en voi vastata muuta kuin edellä olen sanonut. Päätöstä ei voi sijoittaa mihinkään tiettyyn päivään, ei edes mihinkään likimääräiseen ajankohtaan. Päivä lähestyi yhtä luonnollisesti ja loogisesti kuin koko hänen fysiikkansa, ymmärryksensä ja luonteensa kypsyi. Minulta on myös kysytty, eikö Eugen suunnitellut avioliittoa, eikö hän toivonut kerran voivansa mennä naimisiin. Tähän vastaan: epäilemättä, mutta tuon toiveen takana ei ollut vastaavaa tahtoa. Tytön saa omakseen vain se, jolla on voimakas omistamisen tahto, pelkät unelmat ja palvonta eivät riitä. Eugenin onnenhaaveiden takana ei koskaan ollut todellista tahtoa voittaa tyttö omakseen. Tämän perin vaikean sisäisen ristiriidan syynä oli tunne, että hänellä oli velvollisuuksia isänmaata kohtaan. Vuosi vuodelta tuo tunne tuli yhä selvemmäksi, samalla kun hänen onnentarpeensakin voimistui.

Olin aikonut sivuuttaa yhden Eugenin ylioppilasvuosien elämyksistä, josta hän itse on kirjoittanut 'Muistelmissaan', koska se tuntui minusta liian intiimiltä painettavaksi. Mutta kun se antaa erittäin selvän kuvan hänen pettämättömästä ritarillisuudestaan ja hänen naista kohtaan tuntemastaan kunnioituksesta puolustanee se sittenkin paikkaansa tässä kuvauksessa, jossa selvittelen veljeni luonnetta.

Eugen oli ollut ulkona iloisten toverien seurassa, kun eräs heistä äkkiarvaamatta ehdotti toisille, että Eugen olisi opetet-

tava tuntemaan »ilotalo». Hän kieltäytyi lähtemästä toisten mukaan. »Sinulla ei tule koskaan olemaan menestystä naismaailmassa, ellet hanki itsellesi kokemuksia», toverit vastasivat. Neljä poikaa kävi nyt lujasti käsiksi Eugeniin ja laahasi hänet puheena olleeseen taloon. Kun he olivat päässeet perille, Eugen oli näkevinään äitinsä hahmon seisovan portilla. Kunnioitus äitiä ja samalla yleensä naista kohtaan antoi hänelle nyt voimaa riistäytyä irti ja paeta paikalta. Hän tunsi, ettei voisi syyllistyä ainoankaan naisen halventamiseen. — Kun hän vuosia myöhemmin antoi uhrinsa isänmaalle, se oli kaikilta osin puhdas.

Eugen käyttäytyi naisia kohtaan, kuuluivatpa nämä mihin yhteiskuntaluokkaan tahansa, aina hienotunteisesti ja ritarillisesti. Jos talousapulainen kantoi vesisankoa, joka Eugenin mielestä oli tytölle liian raskas, hän riensi tarjoamaan apuaan. Omalla kesähuvilallamme hän piti huolen siitä, että vesisaavi oli aina täynnä.

Kun presidentti Svinhufvudin toimesta oli kiinnitetty marmorinen muistolaatta seinään paikalle, missä Eugen laukaukset ammuttuaan kuoli, ilmestyi laatan alle hänen kuolemansa jokaisena vuosipäivänä kaunis ruusu. Entinen siivoojattaremme, siihen aikaan vielä keskenkasvuinen tyttö, jonka hoiviin Eugen aina poissaolonsa ajaksi uskoi koiransa Lukaksen, ei koskaan unohtanut tuota vuosipäivää. Kuinka hyvin Eugen ymmärsi tuota maalta tullutta lasta, ilmenee siitäkin, että hän elämänsä viimeisenä jouluna antoi tytölle lahjaksi glaseehansikkaat, pullon eau de Colognea ja kauniin marmeladirasian. Tyttöä oli silloin ensimmäisen kerran kohdeltu täysikasvuisena naisena, eikä hän koskaan unohtanut tuota tapausta.

SUOMETTARELAISET YLIARVIOIVAT ITSENSÄ

Kun kielimanifesti oli julkaistu ja perustuslailliset senaattorit (useimmat ruotsalaisia) olivat pyytäneet eroa, Yrjö-Koskinen katsoi, että oli koittanut aika muodostaa suomenmielinen senaatti ja luoda suomenmielinen johtava virkamieskunta. Vain pieni ryhmä suomalaista sivistyneistöä hyväksyi alussa hänen ajatuksensa, mutta ei kestänyt kovin kauan, ennen kuin Uuden Suomettaren toimitus oli hänen kanssaan samoilla linjoilla. Nyt voitiin propagandaa tehdä täysin voimin, ja pian olikin osa vähemmän valistunutta maaseudun väestöä saatu asian puolelle. Edessä kangastelevan päämäärän, jonka tunnus kuului »Suomi suomalaisille», saavuttamiseksi oli Bobrikovin vaatimusten suhteen osoitettava myöntyväisyyttä, sillä muussa tapauksessa virkoihin olisi nimitetty venäläisiä. On pakko olettaa, etteivät sen paremmin suunnitelman tekijät kuin heidän myötäilijänsäkään olleet tehneet itselleen selväksi, kuinka pitkälle tässä oli mentävä. Heitä luultavasti pelotti ajatus, että he menettelyllään saattaisivat kavaltaa koko kansansa. Onneksi sivistyneiden suomenkielisten enemmistö asettui vastustamaan Yrjö-Koskisen suunnitelmaa. Nuorsuomalaiset, jotka kokoontuivat E. Erkon ja Päivälehden ympärille, olivat aitoja perustuslaillisia. Mutta näillä perustuslaillisilla, joihin siis kuului sekä suomen- että ruotsinkielisiä,

oli nyt entisen lisäksi uusikin vihollinen vastassaan. Tämä oli raskasta ja hämäännyttävää, koska uudet vastustajat olivat omia maanmiehiämme. Taistelu oli kuitenkin taisteltava. Puolueitten voimasuhteet paljastuivat useiden vuosien aikana asevelvollisuuskutsuntojen tuloksista. Heti aluksi perustuslailliset voittivat, kun nuoret miehet kieltäytyivät saapumasta kutsuntoihin. Venäläiset olivat toivoneet voivansa sirotella Suomen nuorukaiset venäläisiin joukko-osastoihin ja siten sulattaa suomalaiset venäläiseen ympäristöön. Näin he olisivat aivan verettömästi voineet anastaa haltuunsa koko maamme. On vaikea uskoa, että Yrjö-Koskisen kannattajat kehottaessaan nuorukaisia saapumaan kutsuntatilaisuuksiin olisivat ajatelleet asiaa loppuun asti ja täysin käsittäneet, mihin venäläiset todellisuudessa pyrkivät. Venäläiset eivät onneksi kyenneet toteuttamaan suunnitelmaansa.

Kuten sanottu: meidän oli nyt vahvistettava puolustustamme kahta vihollista vastaan. Yksi perustuslaillisten ryhmä, ns. kagaali, johon kuului etupäässä lakimiehiä, työskenteli itseään säästämättä tämän päämäärän hyväksi. *Vapaita Lehtisiä* ilmestyi molemmilla kielillä ja lisäksi useita muita, pienempiä julkaisuja ja lentolehtisiä, joiden kaikkien yhteisenä tarkoituksena oli tehdä väestölle selväksi, mitä maassa oikeastaan tapahtui, ja herättää se tietoisuuteen itse kunkin oikeuksista ja velvollisuuksista. Kagaali kiinnitti myös ulkomaiden huomiota venäläisten aloittamaan hyökkäykseen. Varsinkin Konni Zilliacus osoitti ihailtavaa valppautta, kun oli kysymyksessä kärjen taittaminen venäläisten aloitteilta.

Julistukset ja sanat eivät kuitenkaan ajan oloon osoittautuneet riittävän tehokkaiksi aseiksi jos mielittiin päästä tulok-

siin. En tiedä, kuka sai ajatuksen kytkeä vapautemme puolustamiseksi tapahtuvan toiminnan Venäjän vallankumoukselliseen liikkeeseen, enkä tiedä, oliko sellaista alun perin aiottukaan. Joka tapauksessa syntyi meilläkin vastustuspuolue, joka lopulta oli yhteistoiminnassa Venäjän vallankumouksellisten kanssa. Ryhmä oli harvalukuinen, sillä suurin osa perustuslaillisiammekin vastusti tuollaista yhteistoimintaa. Kaikesta huolimatta on jonkun kagaalin jäsenistä täytynyt sanoa: »No niin, ellei muu auta, ehkä tämä avaa mahdollisuuksia.» Valitettavasti meillä aivan liian harvat tunsivat venäläisen sananlaskun: »Ellet pysty pettämään ostajaa, et myöskään saa mitään myydyksi.» Se paljastaa tietyn puolen itämaisesta mentaliteetista, josta meikäläisetkin ns. kalmukin (Azevin) petoksen vuoksi saivat katkeria kokemuksia. Hänen kavaltaminaan monia suomalaisiakin vangittiin ja vietiin Siperiaan. Tämä tapahtui kuitenkin vasta Eugenin kuoleman jälkeen.

Tällainen oli Eugenin myöhemmän poliittisen kehityksen sekava tausta.

Meidän ei pidä unohtaa 65 vuotta sitten tehtyjä virheitä, ei nyt eikä myöhemminkään. Asetelma oli tosin silloin kokonaan toinen kuin tänään, sillä yhteinen hallitsija liitti meidät Venäjään, kun nyt sen sijaan olemme demokratia ja itsenäinen valtio. Tuntuu kuitenkin siltä, ettei tätä tosiasiaa vielä täysin käsitetä realiteetiksi meillä ja vielä vähemmän idässä.

EUGEN ETSII TIETÄÄN

Kesäkuussa 1901 muutimme Eteläiseltä Esplanadikadulta vaatimattomampaan asuntoon Liisankadulle. Uusi huoneistommekin oli siksi suuri, että Eugenille olisi voitu antaa oma huone. Mutta hän päätti erota meistä ja meni täysihoitoon Talouskouluun, joka sijaitsi nykyisen Snellmaninkadun varrella vastapäätä Säätytaloa. Tämä hämmästytti minua, sillä hänet oli vastikään nimitetty kouluhallituksen apukamreeriksi, josta virasta hän sai siksi hyvän palkan, että kun siihen vielä lisätään hänen valtiovaraintoimituskunnasta saamansa vähäiset tulot, hänen taloudellista asemaansa oli pidettävä hyvinkin tyydyttävänä. Olisin odottanut, että hän isän nyt ollessa taloudellisen tuen tarpeessa olisi mieluummin maksanut täysihoidosta kotiinsa. Tätä koskevaan kysymykseeni hän vastasi vain haluavansa itse opettaa setterinpentunsa Lukaksen, mikä ei käynyt päinsä hienosti kalustetussa huoneistossamme. Sellaista nimenomaan isän syrjäyttävää itsekkyyttä en ollut hänessä koskaan ennen huomannut, mutta unohdin pian koko asian nähdessäni hänen viettävän iltansa säännöllisesti isän huoneessa.

Muutto Liisankadulle oli yksi perheemme elämässä sattuneita suuria romahduksia. Yksinäisyydestä, jota isä luultavasti oli etsinyt kielimanifestin julkaisemisen ja eronpyyntönsä jälkeen, oli nyt tullut totta. Isä, joka oli epäonnistunut yrit-

täessään opettaa vanhempia lapsiaan aina katsomaan eteenpäin eikä koskaan taaksepäin, katseli nyt itsekin taakseen, kun taas lapset, jotka toivoivat voivansa keventää hänen taloudellista taakkaansa, käsittivät velvollisuudekseen hankkiutua hänen tuestaan riippumattomaan asemaan. Veljeni suorittivat nopeasti tutkintonsa. Minä en yrityksistäni huolimatta menestynyt tilastoapulaisena, minkä vuoksi ei jäänyt neuvoksi muuta kuin jatkaa maalaamista. Sain Eugenilta lainaksi rahaa voidakseni matkustaa Ahvenanmaalle ja jatkaa siellä omin neuvoin. Onnistuin saamaan eräitä töitäni Taiteilijaseuran syysnäyttelyyn. Olin paljon poissa kotoa, enimmäkseen enoni luona Porvoossa. Tämän vuoksi sain vain silloin tällöin tilaisuuden viettää hetken Eugenin seurassa, mutta hänen katseensa ilmaisi tuskaa, joka teki minut epätoivoiseksi ja johon en uskaltanut paneutua, koska pelkäsin, etten enää jaksaisi tehdä työtäni. Eugen oli muuten meistä ainoa, joka kulki vakaasti kerran viitoittamaansa tietä, tietä, jonka hän oli valinnut jo Radomissa kuunnellessaan äidin kertomuksia isänmaastamme.

Kotimaan ja suuren maailman tärkeistä tapahtumista keskustelu helposti siirtyi Venäjän oloihin ja venäläiseen mentaliteettiin. Isä oli nimittäin syntynytkin silloisella Kampin alueella sijainneessa venäläisessä kasarmissa, ja Haminan kadettikoulussa viettämiään seitsemää vuotta lukuun ottamatta hän oman perhepiirinsä ulkopuolella oli joutunut tekemisiin vain venäläisten kanssa ja tutustunut vain venäläisiin tapoihin ja venäläiseen elämänmuotoon. Hän oli jo 45-vuotias saadessaan ryhtyä työskentelemään suomalaisessa virassa. Laajan sivistyksensä ja korkean virka-asemansa ansiosta

hän oli aikaisemmin joutunut tekemisiin kaikkiin eri yhteiskuntaluokkiin kuuluvien venäläisten kanssa linjapataljoonien yksinkertaisista sotamiehistä alkaen ylhäisistä piireistä lähtöisin oleviin kuuluisiin sotapäällikköihin saakka. Näin hänellä olikin ollut tilaisuus oppia tuntemaan Venäjän kansan luonteenlaatu ja sivistystaso niin perusteellisesti kuin yleensä on mahdollista henkilölle, jonka omissa suonissa ei virtaa venäläistä verta. Isänsä kanssa keskustelemalla Eugen tämän vuoksi pääsikin syventymään venäläisten pyrkimyksiin, menettelytapoihin, aatemaailmaan jne. Isä ei ollut suinkaan mikään romantikko vaan täsmällinen ja asiallinen mies, joten ei ole ajateltavissakaan, että hän Eugenin kanssa keskustellessaan olisi sen paremmin liioitellut kuin aliarvioinutkaan venäläisten kanssa neuvoteltaessa esiintyviä vaikeuksia. Mutta hän tunsi keisari Nikolai II:n neuvonantajat ja katsoi, ettei meillä ollut heidän taholtaan mitään hyvää odotettavanamme. Isä aavisteli Eugenin pohtivan mielessään ratkaisua Suomen poliittisiin pulmiin ja oli sen vuoksi erittäin varovainen lausunnoissaan vastaillessaan hänen moniin kysymyksiinsä. Hän ei toivonut poikansa sotkeutuvan mihinkään salahankkeisiin. Tapaus, josta isä ja Eugen usein keskustelivat, oli vuonna 1902 tapahtunut sisäministeri Sipjaginin murha. Hänet oli ampunut nuori Balmašov-niminen ylioppilas, joka upseerin valepuvussa oli päässyt sisäministerin kotiin. Murhaaja oli sitten hirtetty, mutta Venäjän vapaamieliset pitivät häntä todellisena sankarina. Isä ja Eugen olivat yksimielisiä siitä, että oli halpamaista käyttää valepukua tällaiseen tarkoitukseen, mutta visaisempi oli kysymys siitä, oliko oikein vai väärin turvautua murhaan kansansa pelastamiseksi. Niin suuressa valta-

kunnassa kuin Venäjä ei yhden miehen raivaamisella voiteta mitään, sanoi isä. Murhatulle riittää kyllä tarvittaessa seuraajia. Teko ei siis vastannut tarkoitustaan ja oli sen vuoksi väärä.

Useammin kuin kerran isä kysyi minulta, arvelinko Eugenin ehkä suunnittelevan Bobrikovin murhaamista. Mutta siihen aikaan olin huolissani ensi sijassa veljeni levottomasta mielentilasta. Eniten minua pelotti se, että hän usein kertoi minulle kahden salaisen poliisin miehen varjostavan häntä. Nämä seurasivat häntä kaupungilla ja katselivat sisään hänen alakerrassa olevan huoneensa ikkunasta. Hänen oli pakko vetää ikkunaverhot eteen aina kotiin palattuaan. Onneksi hän tunsi Kruununhaan talot niin hyvin, että pystyi kenenkään huomaamatta hiipimään pihalta toiselle ja tulemaan kadulle vasta kaukana omasta asunnostaan. Toisinaan saatettiin vartioida pariakin ulospääsytietä, joita kuitenkin oli useita. Nämä Eugenin puheet tuntuivat minusta niin omituisilta, että aloin epäillä hänen hermojaan. En voinut puhua asiasta kenellekään. En hennonut tehdä isää levottomaksi, sillä hänellä oli muutenkin tarpeeksi raskaita huolia ja ajatuksia. Mutta minullekaan ei ollut helppoa kantaa yksin hirveiden epäilysteni taakkaa. Eugen, viisas ja harkitseva veljemme, johtajamme. Hänkö sairas? Ajatus oli kauhea.

Vähän myöhemmin syksyllä Paul tuli kotiin suorittaakseen perämiehentutkintonsa. Hän oli levollinen, hyvä, avulias ja vaitelias. Hänen kanssaan tiesin voivani puhua. Muutamien päivien kuluttua hän saattoikin rauhoittaa minua: Eugen ei ollut sairas, vaan oli puhunut täyttä totta. Kaksi vahvaa miestä todellakin varjosti häntä. Paul tiesi lisäksi kertoa, että

kiertävien laukkuryssien joukossa oli venäläisiä yleisesikunta-upseereitakin, joista joku epäilemättä oli pannut merkille, että Eugen puuhaili rahvaan keskuudessa. Tunsin suurta helpotusta, Genja oli siis sielullisesti terve. Mutta nyt minua alkoi sen sijaan kiusata huono omatunto. Olin siis aivan aiheettomasti epäillyt aina tasapainoista Eugenia sairaalloisista mielikuvista ja pitänyt parhaana lääkkeenä torua häntä niistä. Kun hän nimittäin jälleen oli kertonut minulle, että toinen hänen kahdesta poliisistaan oli koettanut vuokrata naapurihuoneen, olin sanonut: »Voitko tosissasi uskoa, että sinua varjostetaan? Luuletko, että sinun asemassasi olevaa vähäpätöistä virkamiestä pidetään niin vaarallisena maan turvallisuudelle, että häntä aletaan suorastaan vainota. Olet liikarasittunut, kun hoidat kahta niin erilaista virkaa, ja tarvitset lepoa. Älä sitä paitsi unohda, että käytät vapaa-aikasi urheiluun, puuhaan, jota jokaisen täytyy pitää luonnollisena nuorelle miehelle ja jota kuka tahansa voi helposti tarkkailla.» — En koskaan unohda hänen katsettaan. Se oli surullinen ja moittiva. Paulin paljastusten jälkeen ymmärsin olleeni huono sisar. En ollut vaivautunut syventymään hänen maailmaansa, joka hänen huonokuuloisuutensa vuoksi oli muutenkin raskas ja täynnä monenlaisia esteitä. En rohjennut edes odottaa, että aikaisempi keskinäinen luottamuksemme enää koskaan palaisi ennalleen. Mutta Eugen oli äärettömän suuripiirteinen luonne ja salli minun olla läsnä, jopa toivoikin minun olevan läsnä suorittaessaan viimeisen tekonsa valmisteluja. Minulle hän ei tietenkään silloin paljastanut aikomuksiaan — mutta siitä kerron myöhemmin.

Näihin aikoihin, kesällä 1901, Eugen kirjoitti ensimmäisen

testamenttinsa. Hän oli pyytänyt vanhan ystävänsä insinööri A. Åkermanin luokseen todistamaan asiakirjan ja ottamaan sen sitten haltuunsa. Vähäiset säästövaransa hän määräsi kolmelle sisarukselleen jatko-opintoihin käytettäviksi lukuun ottamatta pientä summaa, joka varattiin hautauskustannusten peittämiseen. Viimeksi mainittu erä oli kuitenkin niin vähäinen, että se hädin tuskin olisi riittänyt kaikkein vaatimattomimpaan hautaukseen. Surusaaton, puheet ja kukat hän kielsi ja määräsi, että hautaus oli toimitettava joko aamulla ennen kello kahdeksaa tai illalla jälkeen yhdentoista.

Testamentti osoittaa selvästi, että Eugen otaksui elämänsä jäävän perin lyhyeksi. Kun isä, kuten jo olen maininnut, kysyi minulta, luulinko ehkä Eugenin hautovan mielessään attentaattisuunnitelmia, hänen pelkonsa tuskin perustui pelkkiin epäilyksiin. Mutta kun hän vuotta ennen kuolemaansa lausui ystävälleen pormestari Adolf Aminoffille sen ajatuksen, että Eugen mahdollisesti oli suorittanut viimeisen tekonsa hänen vuokseen, hyvittääkseen hänen, isän, kielimanifestin julkaisemista koskevassa asiassa osoittamansa horjuvaisuuden, hän oli ehdottomasti väärässä. Eugenin mielestä isä teki aina oikein, silloinkin kun emme häntä ymmärtäneet. Isä ei suinkaan tarvinnut mitään hyvitystä, mutta hänen kansansa kunnia oli pelastettava.

Eugen vieraili kodissamme yhä harvemmin; isä sen sijaan kävi sitä useammin katsomassa poikaansa Talouskoululla. Syynä tähän Eugenin vierailujen päättymiseen oli osaksi se, että hänellä nyttemmin oli usein vaikeita ruoansulatushäiriöitä, osaksi se, että hän tiesi olevansa silmälläpidon alaisena eikä halunnut minkäänlaisten epäilysten kohdistuvan isään.

Sairautensa vuoksi Eugenin oli pakko turvautua lääkäriin. Tämä ei kuitenkaan todennut hänessä mitään orgaanista vikaa ja arveli vaivojen johtuvan hermostosta. Vaikeimmat vatsahäiriöt esiintyivätkin muuten tavallisesti aina silloin, kun saatiin uutisia Bobrikovin poliisin uusista pikku julkeuksista. Ajoittain Eugen ei ollut ainoastaan sairas, vaan myös masentunut ja tulevaisuuden suhteen toivoton. Luullakseni Lukas oli ainoa, joka joskus kykeni hetkeksi häntä piristämään.

Häikäilemättömimmin helsinkiläisiä kohdeltiin silloin, kun Bobrikov antoi Uudenmaan läänin venäläiselle kuvernöörille Kaigorodoville käskyn lähettää Orenburgin kasakat puhdistamaan kadut niistä väkijoukoista, jotka olivat kokoontuneet kaartin maneesin vaiheille seuraamaan vuoden asevelvollisuuskutsuntojen menoa. (Kaikkiaan 855 asevelvollisesta oli kutsuntatilaisuuteen saapunut 57 nuorukaista, joista heistäkin 19 yleisön suuttumuksen nähdessään tuli katumapäälle ja jäi pois lääkärintarkastuksesta. Venäläisten ja samalla myös suomettarelaisten propagandan uhreja oli siis lopulta vain 38.) Yleisö siirtyi sitten Senaatintorille, missä jotkut yksityiset henkilöt oma-aloitteisesti laskivat kukkia Nikolainkirkon edustalla olevan Aleksanteri II:n patsaan juurelle osoitukseksi kansan kiitollisuudesta tätä perustuslakejamme kunniassa pitänyttä hallitsijaa kohtaan. Yhtäkkiä kasakat ratsastivat torille muka »ylläpitämään järjestystä» ja hyökkäsivät väkijoukkoon hakaten ihmisiä nagaikoilla ja sapeleilla. Jotkut — joukossa oli naisiakin — saivat pahoja vammoja ja joutuivat kirurgiseen sairaalaan. Hyökkäys alkoi kello 16:n tienoissa ja jatkui kello 19:ään saakka, jolloin kasakat vihdoin poistuivat. Kaupunkilaiset olivat ilmoittaneet, etteivät suostuisi rauhoit-

tumaan, ennen kuin kasakat saisivat käskyn palata kasarmiinsa.

Heti mellakoiden alettua oli vielä alle 10-vuotias Carl-Gustaf, Eugenin nuorin velipuoli, koulusta palatessaan nähnyt, mitä kaduilla tapahtui, ja päättänyt noutaa ison veljensä ulos katsomaan näytelmää. Hän tapasikin Eugenin kadulla lähellä Talouskoulua. He lähtivät samaa matkaa ja olivat ehtineet nykyisen Snellmaninkadun ja Hallituskadun kulmaan, kun kasakat karauttivat jalkakäytävälle ja ruoskivat siinä ohikulkijoita. Eugen ehti parahiksi työntää veljensä silloisen kemian laboratorion porraskäytävään, kun hän sai päähänsä iskun kasakan lyijypäisestä nagaikasta. Tapausten myöhempää kulkua Erik Krohn kuvaa seuraavasti: »Mutta nyt seurasi näytelmä, jota katsojat eivät hevillä unohda. Schauman näytti yhtäkkiä kasvavan yliluonnollisiin mittoihin. Isku rintaan, ja kasakka kierähti koko komeudessaan kadulle. He olivat tasoissa.» Toisten kasakoiden ryhtyessä hoivaamaan pudonnutta toveriaan onnistui Eugeninkin pujahtaa laboratorion porraskäytävään.

Saatuaan Carl-Gustafilta selostuksen kemian laboratorion luona sattuneesta seikkailusta isä soitti Talouskoululle kuullakseen, miten Eugenin laita oli. Tämä lupasi seuraavana päivänä tulla tapaamaan isäänsä, mutta ei ollut halukas näyttäytymään heti. Kaiken lisäksi Eugen oli saanut pahan päänsäryn, jonka hän oletti aamuun mennessä helpottavan.

Seuraavana iltana Eugen lupauksensa mukaan tulikin tapaamaan isää. Olin jäänyt kotiin nähdäkseni hänet. Aluksi hän näytti häpeilevän. Hänen mielestään miehelle ei ollut kunniaksi saada kasakanpiiskasta. Hän oli kuitenkin lyönyt

kunnolla takaisin, vaikkei hänen puukossaan ollutkaan näkynyt edes jälkeä verestä. Tästä hän oli aluksi ollut pettynyt, mutta en päässyt selvyyteen siitä, mitä hän nyt, vuorokautta myöhemmin, asiasta ajatteli. Näin vain hänen marmorinvalkoisen, jalomuotoisen päänsä nojaavan valkoiseen kaakeliuuniin. Otsassa oli suuri sininen kuhmu, joka ei kuitenkaan kyennyt häiritsemään hänen kasvoillaan lepäävää rauhaa. Kreikkalainen veistos ei voi olla kauniimpi kuin hän oli. Kaikessa herkkyydessään hänen ryhtinsä ilmaisi jaloutta. Mutta mitä liikkui hänen mielessään? Hän lähti luotamme varsin pian, minkä jälkeen heräsin mietteistäni isän kysymykseen: »Luuletko hänen suunnittelevan jotakin? Ehkä attentaattia?»

»En tiedä muuta», vastasin, »kuin etten voi nähdä hänen kärsivän ja soisin hänen saavan kuolla sillä tavoin kuin hän itse toivoo.»

Toivottomuus ei kuitenkaan ollut Eugenin luonteen mukaista. Vähitellen hänen tarmonsa palasi, vaikka hänen vatsansa reagoikin aina, kun Bobrikov kiristi otettaan, ts. aina kun kenraalikuvernööri ryhtyi johonkin venäläistämistoimenpiteeseen ja sai sille oman hallituksemme kannatuksen. Erikoisesti Eugen puuhaili ylioppilaittemme jo aikaisemmin saaman tehtävän parissa: maalaisväestö oli pidettävä tietoisena siitä, mitä maassa tapahtui, ja kosketusta tuohon väestönosaan oli edelleen lujitettava. Mutta tähän aiheeseen palaan kerrottuani ensin, miltä Eugen näytti ihmisten silmissä.



Ylioppilaskuva

MILTÄ EUGEN NÄYTTI?

Eugenin ulkonäöstä ja esiintymistavasta on annettu monia toisistaan poikkeavia kuvauksia. Hyvä ystäväni, erään helsinkiläisen lääkärin puoliso S. K., joka oli laajalti matkustellut ja solminut ystävyyssuhteita useimpiin Euroopan maihin ja oman maamme hienoimpiin piireihin, soitti minulle nähtyään Eugenin Ruotsalaisessa teatterissa tämän viimeisenä Runebergin päivänä. »Miksi et ole esitellyt minulle veljeäsi», tuo ystäväni sanoi. »Hänhän on kaunein mies minkä olen koskaan nähnyt. Kun en ole sattunut tapaamaan häntä koskaan aikaisemmin, kysyin naapuriltani ja sain vastaukseksi, että hän on veljesi. Luulin häntä ylhäiseksi ulkomaalaiseksi.» Sanoin, että veljeni oli erakko, joka eleli omissa oloissaan ja omistautui työlleen, mutta ei sentään koskaan laiminlyönyt Runebergin päivää.

Esitelmässä, joka pidettiin sen johdosta, että Bobrikovin kuolemasta oli kulunut 50 vuotta, esitelmöitsijä kuvasi veljeni ulkoiselta olemukseltaan mitättömän näköiseksi mieheksi, jolla oli harittava punainen tukka. Esitelmöitsijä kertoi edelleen veljeni suorittaneen lähinnä alimman hallintotutkinnon, olleen vailla mainittavia harrastuksia ja menestyneen huonosti seuraelämässä. Puhuja teki tässä kuitenkin Eugenille vääryyttä, sillä tämän tukka ei harittanut muulloin kuin kylvystä noustessa, vaan oli aina juuri niin sileäksi kammattu kuin jo-

kainen voi valokuvista nähdä. Hänen viiksensä olivat tosin punaiset, mutta ei tukka, jossa oli vaalea pronssin vivahde. Hänen harrastuksensa eivät voineet olla muuta kuin alaltaan suppeita, koska tietty tehtävä vaati hänet kokonaan. Juridiikkaansa hän ei ainoastaan tuntenut, vaan myös ymmärsi. Hänen tutkintonsa, ylempi hallintotutkinto, oli tosin lähinnä alin, mutta samalla korkein lajissaan. Se päätti virkamiesuralle aikovien opinnot. Olen tässä ottanut puheeksi mainitun esitelmän vain sen vuoksi, että tuo kuvaus vastaa melko tarkoin eräissä porvarispiireissä siihen aikaan tavallista käsitystä Eugenista. Esitelmöitsijä oli yli seitsemän vuotta veljeäni nuorempi ja luultavasti koulupoika tämän nähdessään, joten hän ei mitenkään ole voinut silloin muodostaa omaa käsitystä Eugenista, vaan on lainannut sen niiltä perinteiltään materialistisilta varakkailta ja rikkailta perheiltä, joissa aikoinaan oli kuullut Eugenia arvosteltavan ja joiden piirissä nähtävästi on muutaman kerran Eugenin tavannutkin. On luonnollista, että nuo piirit väheksyivät kaikkea tuossa nuoressa miehessä, jonka arvostelemiseen persoonallisemmalta ja intiimimmältä kannalta heillä ei ollut minkäänlaisia mahdollisuuksia.

Eugenista on piirtänyt kuvan myös kirjailijatar Birgit Th. Sparre. Hänen Hemmets Veckotidningissä julkaistuun tutkielmaansa 'Där borta på gårdarna', joka oikeastaan käsittelee viehättävää kavaljeeria Carl Sundbeckia, sisältyy muistikuva kirjailijattaren varhaisesta lapsuudesta, luultavasti vuodelta 1903, jolloin Eugen oli mukana »gastina» Gustaf Estlanderin tehdessä purjehdusmatkan Ruotsiin. Birgit Sparre kertoo:

»Kerran Sjöredissä käydessään hänellä [Sundbeckilla] oli

seurassaan nuori suomalainen. Tapahtui sellainen ihme, että tästä suomalaisesta pidettiin suurempaa hälyä kuin Carl Sundbeckista itsestään. Äiti ja isä panivat toimeen suuret päivälliset, ja tuttavat eri kartanoista kutsuttiin tapaamaan suomalaista vierastamme. Sinä päivänä kannettiin kellarista monta tomun peittämää pulloa Chateau Yquemia. Päivällisen päätyttyä raivattiin lattialle runsaasti tilaa, jotta voitiin tanssia bostonia, uutta tanssia, joka parhaillaan valloitti maailmaa. Olin vielä niin nuori, etten voi muistaa, mitä tapahtui, mutta minulle on kerrottu, että vanha hoitajattareni Malin seisoi vieressäni ovella, josta katselimme tanssin aaltoilevassa rytmissä keinuvia ihmisiä. Äkkiä olin huomannut, että äitini tanssi suomalaisen vieraamme käsivarsilla, ja syystä tai toisesta jouduin hillittömän epätoivon valtaan. Itkin ja huusin. Minut tietysti vaiennettiin ja vietiin pois huoneesta. Mutta minun maatessani ja nyyhkyttäessäni huoneessani suomalainen tuli sisään, astui suoraan vuoteeni ääreen ja otti minut syliinsä. Vanha Malin on kertonut, että katsoin miestä pelokkain silmin itkun vielä vavahdellessa suupielissäni. Suomalainen silitti päätäni ja sanoi: 'Ethän ole pahoillasi siitä, että tanssin äitisi kanssa. Kun palaan takaisin Suomeen, en enää koskaan saa tanssia . . .'»

On ilmeistä, että Eugen oli valloittanut koko seurueen. Mutta niinpä hän tanssikin paremmin kuin Suomessa siihen aikaan oli tavallista, jos kohta hänen toveripiirissään tuskin kukaan osasi antaa täyttä arvoa hänen tanssitaidolleen ja hänen ritarilliselle tavalleen tanssittaa daamiaan, sillä kukaan heistä ei rakastanut tanssia tanssin itsensä vuoksi kuten Eugen.

Millaiselta veljeni sitten näytti minun silmissäni? Hän erosi

muista täkäläisistä ennen kaikkea siinä, että hänen ulkonäöstään puuttui se omalaatuisuus, joka on tunnusomaista useimmille maassamme. Sen sijaan hänellä oli runsaammin ja hienompia ilmaisumahdollisuuksia kuin heillä, mikä kenties johtui siitä, että hän koki kaiken omalla tavallaan intensiivisemmin kuin useimmat muut. Hän tunsi liikunnan iloa. Näytti siltä, ettei hän juostessaan edes koskettanut maata jaloillaan, vaan lensi ilmassa. Jos hän lepäsi nurmikolla, tuntui hänen kehonsa paino suorastaan lisääntyvän mielihyvän tunteesta, kirjoituspöydän ääressä sitä taas lisäsivät hänen ajatuksensa. Eugenilta ei puuttunut huumorin lahjaa, ja hän kertoi kokemuksistaan ja elämyksistään vähin sanoin, mutta ilmeikkäästi. Tällöin hän toisinaan toi kuulijan mieleen ilveilijän, ja silloin pidin hänen ulkonäöstään kaikkein vähimmin. Eniten sitä sen sijaan ihailin, kun hänen päänsä asento ilmaisi täydellistä mielenrauhaa, hänen kasvonsa olivat liikkumattomat ja katseensa poissaoleva ikään kuin hän olisi ajatuksissaan siirtynyt ajan ja paikan ulkopuolelle. Silloin hänen klassilliset piirteensä tulivat parhaiten esille. Korkea, valkoinen otsa, joka näytti imevän itseensä huoneen kaiken valon, korosti piirteiden, varsinkin leuan, haurasta kauneutta. Mutta kuten jo ennen olen sanonut, hän saattoi toisinaan myös kutistua mitäänsanomattomaksi harmaaksi massaksi, joka tuskin erottui tarkkailijan silmään muusta joukosta.

VIELÄ EUGENIN IHASTUKSISTA

Eugen oli saavuttanut sen iän, jolloin vakavien tunteiden aika oli koittanut, mutta minusta tuntui, että hän tässä kohtaa oli perin horjuva. Hän puhui milloin yhdestä, milloin toisesta sievästä tytöstä, jotka kuitenkaan eivät nähtävästi merkinneet hänelle mitään. Hän suhtautui näihin asioihin kuin koulupoika. Joku ehkä kysyy, piittasivatko nuoret naiset puolestaan Eugenista. Minulle on kerrottu, että monetkin olisivat mielihyvin suostuneet hänen kosintaansa. Mutta hän oli jo koulupoikana valinnut Elinin, jolle hänen mielestään oli pysyttävä uskollisena. Toistaiseksi tyttö ei osoittanut pienintäkään kiinnostusta Eugeniin, vaan ainoastaan omaan etevämmyyteensä.

Oleskellessani eräänä keväänä enoni perheessä Tukholmassa sain veljeltäni kirjeen, jossa tämä pyytää minua lähettämään kukkia Lisi Florinille. »On Lisin syntymäpäivä», Eugen kirjoittaa, »ja hän viettää sitä tänä vuonna Tukholmassa.» Tuo kiinnostus on valitettavasti vain ohimenevää, ajattelin. Sanon »valitettavasti», sillä pidin paljon Lisistä, joka muuten oli luokkatoverini. Pian unohdinkin koko tapauksen, mutta seuraavana vuonna Eugen kävi onnittelemassa Lisiä tämän syntymäpäivänä. Tyttö oli ollut kovin herttainen, mutta koko ajan monien vieraiden ympäröimä, minkä vuoksi Eugen oli keskustellut etupäässä Lisin isän kanssa, jota hän piti suuressa arvossa. 'Muistelmissaan' Eugen kertoo jo aikaisemmin mää-

ränneensä testamentissaan äitinsä kirjeen ja joukon äidille kuuluneita pikkuesineitä Elin Borgströmille ja panneensa ne kirjekuoreen. Nyt hän repäisi kuoren auki ja sulki sen sisällön uuteen kuoreen aikoen antaa sen Lisille, mutta katui heti aikomustaan. Olihan hän jo ajatuksissaan antanut kirjeen ja esineet Elinille, jolta hän ei niitä siis enää voinut riistää; niinpä hän kirjoitti Elinin nimen uuteenkin kuoreen.

Eugenin syntyessä isällä ei ollut riittävästi varoja korun ostamiseen, minkä vuoksi hän vasta minun syntymäni jälkeen antoi äidille sormuksen, johon sen sijaan nyt oli kiinnitetty kaksi briljanttia ja kaiverrettu molempien lasten syntymäpäivät. Äidin kuoltua sormus oli annettu minulle, ja nyt Eugen pyysi sitä lainaksi. Muistan hyvin, kuinka veitikkamaiselta hän näytti sormuksen saadessaan ja sanoessaan: »En tietenkään anna sormusta hänelle omaksi, mutta haluan koetella sitä hänen sormeensa.» En tiedä varmasti, ketä hän tarkoitti, mutta olipa tyttö kuka tahansa, otaksun Eugenin ajatelleen, että äidin täytyi tavalla tai toisella olla läsnä kihlauksessa. Luullakseni Eugen ajatteli silloin Lisiä, joka kuitenkin pian tämän jälkeen meni kihloihin Eugenin hyvän ystävän tohtori Erik Krohnin kanssa.

AMPUMASEURAHARRASTUS LEVIÄÄ

Luullakseni jo varsin pian helmikuun manifestin jälkeen ja keisarin kieltäydyttyä ottamasta vastaan kansalaisadressia Einar Borenius ja Eugen alkoivat ahkerasti keskustella isän kanssa Sveitsin puolustusjärjestelmästä. Eugen hankki Ruotsista paljon asiaa käsittelevää kirjallisuutta, ja isä teki kirjoihin poikia varten reunamerkintöjä siitä, mikä ehkä sopisi meidänkin oloihimme, mikä taas maiden erilaisen pinnanmuodostuksen vuoksi ei voisi täällä tulla kysymykseen. Mutta pienen ja köyhän kansan puolustautumismahdollisuudet perustunevatkin ensi sijassa vapaudentahtoon ja yksilöiden vastuuntuntoon, ja oli luotettava siihen, että suomalaiset tässä olisivat sveitsiläisten veroisia.

On helppo käsittää, että nuorukaiset aina isän kanssa näistä asioista keskusteltuaan olivat täynnä intoa ja toiveita. Lapsuusajan leikit olivat saaneet uuden luonteen, nyt oli tosi kysymyksessä. Eugen tuskin olisi jaksanut suorittaa niskoilleen ottamiaan raskaita tehtäviä ilman Einarin varauksetonta tukea. Ensimmäisenä tehtävänä oli kansan ampumataidon kohentaminen.

Vanhana sotilaana isä tunsi nuorten innostuksen tarttuvan itseensäkin. Eräänä iltana hän huvikseen laati suunnitelman Suomen puolustamiseksi kuvitellun idästä päin tulevan hyökkäyksen varalta. Mutta kun hän ei käsittänyt, että nuorten

ystävysten suunnitelmat tarkoittivat todellista tilannetta, vaan luuli heidän itsensä tavoin puuhailevan pelkkien kuvitelmien parissa, hän pian unohti koko laatimansa ja kirjalliseen muotoon pukemansa suunnitelman. Eugenin kuoleman jälkeen poliisit kuitenkin löysivät sen, ja se riitti myös syyksi isän vangitsemiseen. On selvää, että pojatkaan eivät olleet kuvitelleet suomalaisten nousevan kapinaan, mutta he olivat sen sijaan pitäneet mahdollisena, että venäläiset menisivät röyhkeydessään niin pitkälle, että suomalaisten olisi pakko turvautua puolustautumiseen. He olettivat kansassaan vielä olevan sen verran ylpeyttä jäljellä.

Mutta Einarillekaan Eugen ei maininnut, että hän katsoi velvollisuudekseen turvautua attentaattiin, yrittää sillä tavoin muuttaa maassamme vallitsevaa järjestelmää. Kansamme oli liian pieni pantavaksi vaaralle alttiiksi. Kapinasta seuraisi luultavasti verilöyly. Tämän vuoksi olikin viisainta, että yksi ainoa mies otti 'vallankumouksen' suorittaakseen. Olihan hän jo pienenä poikana äitiinsä nojaten Vänrikki Stoolin tarinoita kuunnellessaan uneksinut kerran pelastavansa isänmaan. Eikä kysymyksessä ollut pelkkä unelma, kysymyksessä oli lupaus. Mutta vaikkei Eugen voinutkaan ilmoittaa Einarille suunnitelmansa viimeistä rengasta, ei mikään estänyt heitä yhdessä pohtimasta väestön puolustautumismahdollisuuksia.

Tehtävän herättämä velvollisuudentunto epäilemättä palautti Eugenin työkyvyn, joskin hän ajoittain tunsi itsensä väsyneeksi ja sairaaksi. Mutta hänellähän oli apunaan Einar ja myöhemmin yhä useampia muita, sekä nuoria että vanhoja. En nyttemmin enää nähnyt häntä usein. Kun hän toisinaan tuli tapaamaan isää ja minä satuin avaamaan oven,

hän saattoi ohimennen syleillä minua, mutta useimmiten tapasimme toisemme vain kadulla tai hänen tullessaan noutamaan minua kotiin vieraisilta tai teatterista, jos sattui tietämään, missä olin. Jos nuhtelin häntä siitä, että hän oli vaivautunut vuokseni niin myöhäisenä ajankohtana, hän vastasi: »Minun oli joka tapauksessa lähdettävä ulkoiluttamaan Lukasta, ja ajattelin, että voin saman tien noutaa sinut, jottei mitään ikävää pääsisi tapahtumaan.» Hän osoitti nykyisin useammin kuin kasvuvuosinaan ujoa hellyyttä sisaruksiaan kohtaan. Koskaan hän ei kieltäytynyt antamasta meille pikku lainaa, mutta meidän oli aina maksettava velkamme, ja juuri samaiset rahat hän sitten saattoi testamentata meille opintorahoiksi. Muita varojahan hänellä ei ollut.

Mutta ampumaharjoituksiin palatakseni — hänellä oli jo opiskeluaikoinaan saamansa luotettava ja uskollinen ystävä Westerlund käytettävänään. Tämä kykenikin herättämään Tammisaaren seutujen väestössä harrastusta ampumaurheiluun. Mutta innostus oli saatava heräämään koko Suomessa eikä vähiten ylioppilaiden keskuudessa, sillä heidänhän toivottiin vuorostaan levittävän harrastusta kunkin kotiseudullaan. Suomen Metsästysyhdistyksellä oli oma ampumarata Oulunkylässä, ja Eugen oli yhdistyksen rahastonhoitaja. Niinpä hän tekikin kaikkensa yhdistyksen jäsenluvun lisäämiseksi ja siis samalla sen varojen kartuttamiseksi pitemmälle meneviä suunnitelmia silmällä pitäen. Yhdistyksen oli hänen mielestään perustettava alayhdistyksiä kautta maan, ja aseita oli myös hankittava. Maassa ei monikaan omistanut luodikkoa, joskin aikaisemmin sotapalveluksessa olleet osasivat ampua. Kivääreitä oli siis hankittava, mutta niitä oli hankittava

ulkomailta, sillä Suomessa niitä ei ollut ja hankinta oli sitä paitsi pidettävä salassa.

Sotilaskivääreitä ei kuitenkaan uskallettu hankkia, minkä vuoksi oli tyydyttävä metsästysluodikkoihin. Eugen kirjoitti ystävälleen insinööri Albert von Julinille, joka opiskeli Amerikassa, ja pyysi tätä ottamaan selvää sopivista aseista. Seurasi vilkas kirjeenvaihto, joka vielä tänä päivänäkin on tallella von Julinin perheen huostassa. Alkajaisiksi suunniteltiin 50 kiväärin ostamista. Tätä määrää Eugen piti niin suurena, että arveli sen oikeuttavan hinnanalennukseen. Kiväärit oli lähetettävä Hampuriin, mistä ne yksitellen toimitettaisiin Suomeen. Näin menetellen aseiden saanti oli varmempaa. Tuloksena oli, että von Julin lähettikin winchester-kiväärejä, joiden kantomatka oli 300 metriä ja lippaaseen sopi 15 panosta. Eugen oli aseisiin tyytyväinen ja jakoi ne halukkaille, etupäässä Uusmaalaisen osakunnan ylioppilaille. Mitään sotilaskivääreitä ne eivät siis olleet, ja tätä seikkaa asiantuntijat arvostelivatkin. Eugen ei henkilökohtaisesti pitänyt sitä suurenakaan puutteena. Hän luultavasti ajatteli, että attentaatin jälkeen alettaisiin etsiä rikoskumppaneita ja salaliittolaisia, jolloin epäilyksen alaisiksi joutuneiden ehkä tarpeen tullen oli kyettävä puolustamaan itseään ja kotiaan, ehkäpä kotikyläänsäkin. Tähän tarvittiin juuri kevyttä kivääriä, »jota voi kantaa mukanaan», kuten hänen omat sanansa kuuluivat. Tärkeintä oli osumatarkkuus, ei niinkään paljon kantomatka.

Kapinan nostattamiseen Eugen ei ainakaan toistaiseksi ollut halukas osallistumaan. Tästä olen vakuuttunut, vaikka hän mielellään puhuikin niistä kanuunoista, joiden puuttumista hänen rakuunaeversti-setänsä oli sadatellut haaveillessaan

siitä mahdollisuudesta, että me asevoimin vapautuisimme Venäjästä. Mielellään hän myös kuunteli puheita koko maan käsittävästä kansannoususta, mutta ei missään tapauksessa pitänyt sellaista vielä ajankohtaisena. Hän oli iloinen huomatessaan monien elättelevän sen tapaisia ajatuksia, mutta halusi ensin tehdä oman yrityksensä. Vähän myöhemmin hän kuitenkin kannatti siirtymistä winchestereistä Ruotsin armeijassa käytettyä mallia oleviin mauserkivääreihin, joita halukkaat sitten saivatkin häneltä 85—90 markan hinnasta kappaleelta.

Suomen Metsästysyhdistys oli soluttautunut varsin laajalle koko maahan, mutta paljon oli silti vielä tekemistä. Eugenin kirjeenvaihto paisuikin niin laajaksi, että hän piti lähetysten kuljettamisessa viisaimpana turvautua mahdollisimman suuressa määrin yksityisiin matkustavaisiin. Hänen kirjeenvaihtonsa ei saanut herättää viranomaisten huomiota. Kuten edellä jo on mainittu, hän piti tärkeimpänä ampumatarkkuuden kehittämistä. Juuri nyt hän lahjoittikin ennen mainittuja pieniä hopeapikareita palkinnoiksi ampumakilpailuihin. Viimeisenä keväänään hän eräänä sunnuntaina pyysi minut seurakseen Oulunkylään katselemaan ampumaharjoituksia. Siellä sain nähdä sekä savikiekko- että maaliinammuntaa ja kokeilla jälkimmäistä itsekin. Eugen oli varmaan toivonut voivansa kerskailla tovereilleen minun taidollani, mutta oudolla kiväärillä ampuessani epäonnistuin pahasti. Hänhän oli sitä paitsi kesäisin opettanut minua ampumaan etupäässä pistoolilla, jota otaksui naisen pikemminkin voivan käytännössä tarvita. Myöhemmin ymmärsin hänen vieneen minut Oulunkylään, jotta minulle jäisi hänestä muisto sieltäkin.

Varmaan jo vuonna 1899 Eugen ja Einar Borenius hahmottelivat keskusteluissaan Suomen puolustussuunnitelman isän kokemuksia ja neuvoja hyväkseen käyttäen. Samanlaisia suunnitelmia tehtiin monella muullakin taholla, mutta tuskin ainoatakaan yhtä selväpiirteistä. Monet niistä olivat ilmeisesti vain henkilökohtaisen toiminnantarpeen ilmauksia ja vielä siihen aikaan yleensä varsin epämääräisiä. Lennart Hohenthalin kehittelemä ohjelma olisi vaatinut varsin dramaattista ja kallista näyttämöllepanoa, ja minun on vaikea uskoa, että se miellytti Eugenia, vaikka hän katsoikin velvollisuudekseen luvata, että osallistuisi siihen — siinä tapauksessa, ettei voisi toteuttaa omaa suunnitelmaansa. Tuskin hän kuitenkaan otaksui todellisuudessa joutuvansa antamaan apua Hohenthalille, sillä hän ei koskaan epäillyt omaa onnistumistaan.

Vaikkei edes asioista perillä olevissa piireissä tiedetty, mihin lopputulokseen Eugen suunnitelmissaan oli päätynyt, vaan tunnettiin ainoastaan hänen metsästysyhdistyksessä suorittamansa työn ääriviivat, käännyttiin kuitenkin hänen puoleensa, kun tarvittiin neuvoja solutustyön suorittamiseen. Niinpä Eugen vuonna 1903 sai tätä tarkoittavan kirjeen Arvid Mörneltä. Tämä näytti ilmeisesti suunnitelleen yhteistä pääsiäisloman viettoa voidakseen silloin saada tarpeellista opastusta ampumaseurojen perustamisessa. Kirjeeseen Eugen vastasi: »Parahin veli. Kiitos kirjeestäsi. Tulisin kernaasti teille pääsiäiseksi voidakseni parhaan kykyni mukaan sanoin ja teoin auttaa ampumaseuran perustamisessa. Mutta Suomen Metsästysyhdistys on kutsunut maan kaikki metsästysyhdistykset yhteiseen kokoukseen huhtikuun 12. ja 13. päiväksi keskustelemaan tietyistä kysymyksistä. Suomen Metsästysyhdis-

tyksen johtokunnan jäsenenä minun on pakko olla näissä tilaisuuksissa saapuvilla. Pitkänäperjantaina, mikäli päivää pidetään sopivana, ja huhtikuun 19. päivänä olen käytettävissäsi. Toivon vastausta tähän kirjeeseeni.» Kuten huomaamme, Eugenilla oli vielä tuohon aikaan kädet täynnä monenmoisia organisaatiosuunnitelmia.

Kesti vielä kokonaisen vuoden, ennen kuin hän lopullisesti karisti niskoiltaan monet velvollisuutensa. Keväällä 1904 hän ilmoitti Suomen Metsästysyhdistykselle, että hänen oli pakko erota rahastonhoitajan toimestaan ja että hän halusi tehdä tilin haltuunsa uskotuista varoista. Hän pyysi myös eron senaatin ylimääräisen kopistin virasta ja piti ainoastaan kouluhallituksen apukamreerin viran.

Nyt hänellä oli aikaa enemmän kuin ennen. Luultavasti myös poliisi oli jättänyt hänet rauhaan, joten hän voi esiintyä luonnollisemmin ja vapaammin kuin pari kolme vuotta aikaisemmin. Juuri näihin aikoihin hänellä oli aikaa viedä minutkin Oulunkylään. Eräänä lämpimänä ja aurinkoisena myöhäiskevään päivänä hän pysäytti minut Esplanadilla ollessani kovalla kiireellä menossa kotiin päivälliselle. Täsmällisyys oli nimittäin kotimme laki, ja meidän lasten oli kaikkien seistävä kunkin oman tuolinsa takana isän tasan kello viisi astuessa ruokasaliin. Eugen oli tästä varsin hyvin selvillä eikä hän kotona asuessaan olisi millään hinnalla rikkonut tätä lakia, mutta nyt hän sanoi: »Ei, tule kanssani Lindebäckille. Isä antaa sinulle varmasti anteeksi, kun sanot meidän olleen yhdessä siellä.» Ja niin menimme yhdessä Lindebäckin liikkeeseen. Pettymykseni ei ollut vähäinen, kun Eugen pyysi vain tarkistamaan brovninkinsa ja täyttämään panoslippaan

antaen myyjälle ohjeet siitä, mihin järjestykseen eri panokset oli sijoitettava. Läheisessä lasikaapissa näin kauniin pienen revolverin. Katselin sitä ja sanoin: »Tuon saat antaa minulle lahjaksi ensi jouluna.» »Ensi jouluna et saa minulta lahjaa», Eugen vastasi. »Ja muuten on viisainta, että hankit paremman aseen kuin tuon pikku kapineen.» Palasimme kadulle, mutta hän ei lähtenytkään saattamaan minua kotiin, vaan tyytyi sanomaan: »Pidä nyt kiirettä päivälliselle.» Koin uuden pettymyksen enkä voinut käsittää, minkä vuoksi hän oli välttämättä tahtonut saada minut seurakseen vain käydäkseen Lindebäckillä. Mutta meidän oli jälleen kerran muutettava asuntoa, ja siinä puuhassa unohdin pian koko tapauksen. Minun ei kuitenkaan tarvinnut odottaa kauan, vain vajaa kuukausi, ennen kuin ymmärsin, ettei veljeni ollut halunnut olla aivan yksin ostaessaan nuo tappamiseen tarkoitetut panokset. Kirjoittihan hän itse, että tappaminen on kauheata.

EUGENIN VIIMEISET VIIKOT

Kaikki oli kunnossa attentaattia varten. Eugen oli laatinut keisarille osoitetun kirjeensä ja antanut sen kuoreen suljetun jäljennöksen Gunnar Castrénille. Kuori oli määrä avata vasta kun Eugenista kuuluisi jotain niin tärkeätä, että sinetin murtamiseen olisi aihetta. Eugen oli tarkastuttanut pistoolinsa kunnon ja varmistautunut siitä, että lippaassa oli kolmantena räjähdyspanoksen sisältävä luoti. Tätä en ollut ymmärtänyt Lindebäckin liikkeessä, mutta ymmärsin sen myöhemmin. Tuo pieni Eugenin myyjälle antamien ohjeitten yksityiskohta olisi kuitenkin voinut antaa minulle johtolangan hänen todellisten tarkoitusperiensä oivaltamiseen. Myymäläapulainen oli tietysti tottunut vain täyttämään asiakkaiden toivomukset eikä hänellä ollut mitään syytä ruveta tekemään niistä johtopäätöksiä. Asia pysyi Eugenin omana salaisuutena. Minun olisi sen sijaan pitänyt aavistaa Eugenin myyjälle antamien ohjeiden merkitys. Eräänä päivänä harhaillessani Kaisaniemessä etsimässä sopivaa maisemataulun aihetta olin nimittäin aivan odottamatta tavannut veljeni reippaampana ja iloisempana kuin tavallisesti. Hän oli vastikään nähnyt Japanin sodasta lomalla olevan Birger Runebergin, joka oli kertotonut sotimisen tosin olevan ankaraa puuhaa, mutta varsin opettavaista. Haavoittuneet paranivat kuulemma yleensä nopeasti, Eugen sanoi, mutta mies, joka oli saanut dumdum-

kuulan mahaansa, oli kyllä auttamattomasti mennyttä. Räjähtävä luoti repi rikki sisäelimet, ja kuolema seurasi pian. Nämä tiedot mielessään Eugen epäilemättä oli määrännyt oman pistoolinsa panosten keskinäisen järjestyksen. Hän oli toivonut onnistuvansa surmaamaan tyrannin kahdella ensimmäisellä sydämeen tähdätyllä laukauksella ja sitten varmistamaan oman kuolemansa kolmannella. Näin ei kuitenkaan käynyt, sillä ensimmäinen laukaus osui univormun nappiin ja muutti suuntaansa, toinen taas kimmahti jostakin kunniamerkistä ja haavoitti kenraalikuvernööriä kaulaan olematta kuitenkaan kuolettava. Tämän vuoksi Bobrikovin oli pakko kärsiä mahalaukkuun osuneen räjähtävän luodin aiheuttamat tuskat. Kuolinkamppailunsa aikana hänen kerrotaan lakkaamatta toistaneen sanaa 'potšemu' (miksi).

Ennen attentaattia Eugenilla oli kuitenkin ollut vielä muutamia velvollisuuksia täytettävänään. Muun ohella hän oli käynyt Steniuksen kukkakaupassa ja tilannut kolme kimppua tummanpunaisia ruusuja lähetettäviksi Östersundomiin neiti Elin Borgströmille tämän kolmena seuraavana syntymäpäivänä. Viimeinen näistä kukkavihoista lähetettiin sitten aikanaan jo rouva Elin Borgström-Florinille.

Oliko Eugen todella rakastunut Eliniin? Minun mielestäni ei. Hän itse kirjoitti Elinille päättäneensä mennä naimisiin vain sellaisen tytön kanssa, jolla oli hänen äitivainajansa nimi, Elin. Sillä tavoin hän arveli tulevansa yhtä onnelliseksi kuin isä oli ollut avioliitossaan äidin kanssa. Kuten jo ennen olen maininnut, Elin oli 12- ja Eugen 17-vuotias heidän ensi kerran tavatessaan ja Eugenin samalla rakastuessa »ensi silmäyksellä». Tätä ei voi selittää muulla tavoin, kuin että Eugen ensi



Viimeinen kuva Eugenista. Se otettiin hiukan ennen hänen kuolemaansa ja oli tarkoitettu ystäville, jotka ehkä tahtoivat sen muistoksi. Tässä hän vaikuttaa levolliselta ja vapautuneelta. Hän oli voittanut kaikki vaikeudet; nyt oli lähinnä kysymys siitä, että Lukas esiintyisi edukseen.

sijassa pyrki tyydyttämään itävää romantiikan kaipuutaan. Selitys tuntuu sitäkin uskottavammalta, kun muistaa, että hänellä myöhempinä kasvuvuosinaan oli montakin mielitiettyä ja että hän sen jälkeenkin kiintyi tyttöön, joka oli hienotunteinen, uhrautuvainen, viisas ja hyvä ja joka siis monin tavoin muistutti juuri Eugenin äitiä. Pahaksi onneksi tyttö oli jo silloin lupautunut yhdelle Eugenin parhaista ystävistä. Kaiken realistisuuden ohella Eugenissa kuitenkin oli edelleen aimo annos romantiikkaa, minkä vuoksi hän tarrautui vanhaan unelmaansa ja tahtoi entisajan ritarien tavoin kuollessaan palvoa naista ja kantaa tämän värejä. Vain uskollisuus ja velvollisuus määräsivät, kenen värit hän nyt valitsi. Mutta kun Eugen oli suorittanut asiansa kukkakaupassa, uskon isän kuvan vallanneen ensimmäisen sijan hänen ajatuksistaan. Tämä ilmenee selvästi myös hänen isälle jättämästään jäähyväiskirjeestä. Se ei ainoastaan paljasta hänen isää kohtaan tuntemaansa syvää rakkautta, vaan myös hänet itsensä ja hänen vertaansa vailla olevan velvollisuudentuntonsa. Kirje kuului seuraavasti:

Rakas, rakas isä.
Suo anteeksi.
Eugen

Kirjeessä ei todellakaan ollut paljon sanoja, mutta niiden koko merkityksen ymmärsivätkin vain isä itse ja ne läheiset, joilla oli ollut tilaisuus nähdä, kuinka suurta huolta Eugen tunsi isästä, joka kamppaili monien vaikeuksien kanssa. Näistä koruttomista sanoista ilmeni myös Eugenin horjumaton vakaumus, että maan etu oli asetettava kaiken muun edelle.

Kirjettä seurasi myös uusi jälkisäädös, joka kumosi aikaisemman. Eugenin sisarukset olivat jo ehtineet opintojensa loppuvaiheisiin, mutta isä luultavasti joutuisi hänen kuolemansa takia taloudellisen tuen tarpeeseen. Niinpä Eugen nyt määräsikin koko jäämistönsä isälle. Omasta puolestani olen taipuvainen pitämään testamenttia myös tunnustuksena siitä, että isä äidin kuoltua oli hänelle rakkain ihminen koko maailmassa.

Eugenilla ei ollut pitkiin aikoihin ollut niin paljon vapaa-aikaa kuin nykyisin. Hänellä oli aikaa kävelyretkiinkin, ja jos hän sattui tapaamaan jonkun vanhan ystävänsä, hän ei kiiruhtanut tämän ohi vaan, ellei silminnäkijöitä ollut, pysähtyi keskustelemaan ja puristamaan ystävän kättä. Talouskoululla hän oli iloinen ja puhelias. Johtajattarien huoneessa käydessään hän tutustui kirjastoon, vei sieltä muka lainaksi poliittisesti arveluttavia teoksia ja lehtiä ja vaihtoi huoneessa olevan Iston 'Hyökkäyksen' tilalle omistamansa vähemmän vaarallisen taulun. Se näytti paremmalta heidän seinällään, hän sanoi.

Elämänsä viimeistä edellisenä sunnuntaina hän meni Nyländska Jaktklubbeniin osallistuakseen gastina kilpapurjehdukseen. Hän halusi varmaankin vielä kerran tuntea suolaisen meren tuoksun ja puuskaisen tuulen, jota hän jo kouluikäisenä oli rakastanut ja joka oli opettanut hänet pysymään aina valppaana ja säilyttämään mielenmalttinsa. Tälläkin kerralla hän sai tilaisuuden antaa näytteen näistä avuistaan. Purjehduksen aikana huomattiin, että isonpuomin uloimmassa päässä jotakin oli mennyt epäkuntoon. Schauman seisoi, kertoo Bernhard Estlander, joka vuorostaan on kuullut tapauksesta sil-

minnäkijältä, aivan veneen partaalla, kun voimakas tuulenpuuska heitti puomin toiselle puolelle venettä. Mutta Eugen ei hellittänyt otettaan, vaan seurasi puomin mukana, kastui aalloissa, mutta pääsi sitten kiipeämään pitkin purjetta hieman ylemmäksi. Kun puomi sitten jo kolmannen kerran heilahti veneen yli, hän piti varansa ja pudottautui notkeasti veneeseen. Hän ei ollut vielä suorittanut viimeistä tekoaan, hän oli ottanut tehtäväkseen pelastaa maan, ja tämä tietoisuus auttoi häntä selviytymään tilanteesta.

Kesäänsä perhe vietti Sipoon saaristossa. Kun äitipuolemme oli matkustanut Itä-Suomeen tervehtimään kahta nuorinta sisartaan, isä tunsi itsensä yksinäiseksi ja kaipasi vanhimman poikansa seuraa. Hän kutsui tämän vuoksi pojan luokseen. Eugen tuli lauantaina kesäkuun 11:ntenä ja palasi kaupunkiin varhain maanantaiaamuna. Hänen lauantaina tullessaan olimme kaikki vastassa laivalaiturilla, Martha, Fredrik, Carl-Gustaf, isä ja minä. Mischa ja Paul purjehtivat laivoissaan maailman suurilla merillä. Eugen oli ottanut mukaansa Lukaksen, joka maihin päästyään näytti onnelliselta saadessaan temmeltää tuoreessa ruohikossa. Aluksi koira tosin pysytteli isäntänsä läheisyydessä, mutta ei aikaakaan kun »pikkupojat» (vanhempi 15-vuotias, nuorempi vastikään täyttänyt 12 vuotta) olivat saaneet sen kokonaan haltuunsa. Eugen näytti laihtuneelta ja kalpealta ja tavallistakin vaiteliaammalta. Häneen tuli kuitenkin enemmän eloa, kun hän pääsi kertomaan isälle, mitä oli kuullut edellisenä sunnuntaina Mäntymäellä pidetystä työväestön kokouksesta. Hän piti tätä tilaisuutta ilmauksena siitä, että maasta karkotettujen ja kagaalin kehotuksista, joiden mukaan oli noustava vasta-

rintaan, näytti olevan tuloksia. Eugen oli jo alkanut epäillä kansamme vapaudentahtoa, mutta nuori työläinen, joka oli esiintynyt kokouksessa ja selvin ja voimallisin sanoin kehottanut kansalaisia tottelemattomuuteen Bobrikovia ja myöntyväisyyssenaattiamme kohtaan, oli palauttanut hänen uskonsa tulevaisuuteen. »Rahvaamme on ehkä sittenkin parempaa kuin luulin», oli hänen loppupäätelmänsä. »Missä sitten itse olit viime sunnuntaina», kysyi isä. Eugen kertoi nyt vähän nolona »märästä seikkailustaan», mikä antoi isälle aiheen kysyä, oliko tapauksesta ehkä ollut jälkiseurauksia. Mutta Eugen vastasi olevansa täysin terve. Päivälliseksi isä tilasi hänelle dieettiruokaa. Hän kiitti vain lempeällä ja kauniilla hymyllään, mutta antoi myöhemmin keittäjälle täyden tunnustuksen hyvästä ruoasta. Aterian jälkeen me kolme täysikasvuista istahdimme tuulensuojaan mökin seinustalle. Panin merkille, ettei Genja tällä kertaa tehnyt mitään kysymyksiä, kuten hänellä yleensä oli tapana isän luona käydessään. Hän tyytyi vain vastailemaan isän kysymyksiin, ja lempeä hymy kirkasti koko ajan hänen kasvojaan. Silloin tällöin hän loi minuun hellän katseen, ja kun minä lopulta tapani mukaan kysyin: »Mistä on kysymys, Genja, haluaisitko sanoa jotakin», hän vastasi vain: »En, en. En halua yhtään mitään.» Mutta hän siirtyi vähän taemmaksi, niin että saattoi katsella meitä huomaamattomamammin.

Sunnuntaina olimme kaikki varhain jalkeilla. Näytti siltä, ettei kukaan ollut halukas menettämään mitään harvinaisesta vierailusta. Itse kunkin juotua kahvinsa tai teensä isä ehdotti, että tekisimme kävelyretken saaren ympäri. Olimme valmiita lähtemään, myös Lukas, jonka kanssa pikkupojat

leikkivät, kunnes Eugen kehotti näitä lopettamaan, jotta koira taas rauhoittuisi. Mutta nyt olimmekin saapuneet saaren pienen vuorenharjanteen juurelle, ja Eugen kääntyi minun puoleeni: »Tulethan kanssani tuonne ylös?» »Rinne on kovin jyrkkä», vastasin. »Autan sinua», Genja sanoi vuorostaan. Kiipesimme kukkulan laelle, missä Eugen kietoi käsivartensa vyötäisilleni ja osoitti merelle ja sen monille pikku saarille avautuvaa näköalaa. »Näetkö, kuinka kaunis Suomi onkaan», hän sanoi. »Tämä kaikki sinun pitäisi maalata.» »Siihen en pysty», vastasin vuorostani, »sillä maisema on liian yksitoikkoinen.» Sitten Eugen syleili ja suuteli minua. Työnsin hänet hellävaraisesti luotani, sillä vieraita ihmisiä liikkui tiellä, ja hehän saattaisivat helposti käsittää tilanteen väärin. Ehkä hänellä oli jotain muutakin sanottavaa minulle, ehkä jokin neuvo annettavanaan, olen myöhemmin ajatellut. Joka tapauksessa olin ollut oikeassa: meidät oli nähty. Mauritz Stiller kirjoitti myöhemmin kovin kauniisti näkemästään. Mutta vielä tänäkin päivänä saatan toisinaan tuntea itseni suorastaan onnettomaksi siitä, etten antanut Eugenin puhua. Hänessä oli selvänäkijää, mistä hänen ensimmäinen testamenttinsakin, se, missä hän puhuu omasta hautauksestaan, on osoituksena. — Maanantaiaamuna isä saattoi Eugenin laiturille, mutta minä olin kaikkien muuttopuuhiemme jälkeen niin väsynyt, etten jaksanut nousta vuoteesta enkä siis ollut edes näkemässä heidän jäähyväisiään.

Samana maanantaina äitipuolemme palasi matkaltaan. Eugen oli tavannut hänet asemalla, ottanut huostaansa hänen matkatavaransa ja kantanut ne laivaan. Satamassa hän oli äitipuolemme mukana lähettänyt Marthalle aikakausleh-

den, jonka hän otaksui ehkä kiinnostavan nuorta neitosta. Tämä olikin sitten Eugenin viimeinen tervehdys »pikkusiskolleen», jota hänellä ei ollut tilaisuutta lähtiessään hyvästellä.

Maanantai-iltana isä siis tapasi vaimonsa laivalaiturilla ja sai kuulla, kuinka virkistävän vierailun tämä oli tehnyt sisariensa luo, mutta jo seuraavana aamuna isä valmistautui tavallisiin puuhiinsa. Hän lähti kalastamaan ja otti pikkupojat soutajiksi. Hänellä oli huolestunut ilme kasvoillaan, mutta aavisteliko hän jotakin, siitä hän ei ainakaan minulle mitään maininnut. Illalla teepöydässä häneltä katkesi hammas. »Tämä on huono enne», hän sanoi. »Mitähän nyt tapahtuu.»

EUGENIN KIRJE KEISARILLE

Suurivaltaisin, kaikkein armollisin Keisari ja Suuriruhtinas.

Teidän Majesteettinne! Prokuraattorin ja Teidän Majesteettinne Suomen Senaatin tukemana, jotka lain ja oikeuden vaatimuksista piittaamatta tottelevat sokeasti kenraali Bobrikovin käskyjä, kenraalikuvernööri Bobrikovin on onnistunut saada aikaan täydellinen sekasorto ja luoda oikeudeton tila tähän maahan. Lain säännökset syrjäytetään ja niitä loukataan avoimesti. Valheisiin ja vääristelyihin turvautumalla kenraalikuvernööri ja ministerivaltiosihteeri v. Pleve ovat onnistuneet taivuttamaan Teidän Majesteettinne antamaan asetuksia ja ryhtymään toimenpiteisiin, jotka loukkaavat niitä lakeja, jotka Teidän Majesteettinne valtaistuimelle noustessaan on luvannut pysyttää vakaasti ja horjumattomasti täydessä voimassaan.

Maan lainkuuliaisia ja taitavimpia virkamiehiä erotetaan ilman laillista tutkintoa ja tuomiota, ja heidän tilalleen nimitetään kaikenlaisia taitamattomia onnenonkijoita ja rappiolle joutuneita olioita sekä henkilöitä, jotka eivät maan lakien mukaan ole oikeutettuja saamaan valtion virkaa. Älykkäimmät ja uskollisimmat kansalaiset vangitaan ja karkotetaan maasta. Kukaan ei voi olla varma henkilökohtaisesta vapaudestaan.

Kun ministerivaltiosihteeri, jonka tehtävänä on esitellä Teidän Majesteetillenne Suomen suuriruhtinaskuntaa koskevat asiat, ei ole syntyperäinen Suomen mies eikä tunne maan

lakeja ja tapoja ja kun hänellä on samat pyrkimykset kuin kenraali Bobrikovilla, Teidän Majesteettinne ei pääse näkemään todellista tilannetta eikä edes saa tietoonsa, mitä maan lait säätävät. Kun ei ole toiveitakaan siitä, että oikeat tiedot asiain todellisesta tilasta ainakaan pitkiin aikoihin voisivat päästä Teidän Majesteettinne kuuluviin ja että kenraalikuvernööri Bobrikov niiden perusteella kutsuttaisiin täältä pois, ei jää jäljelle muuta mahdollisuutta kuin turvautua hätävarjeluun ja tehdä hänet vaarattomaksi. Valitsemani keino on väkivaltainen, mutta ainoa mahdollinen.

Teidän Majesteettinne! Uhraan samalla oman henkeni oman käteni kautta osoittaakseni sitä vakuuttavammin Teidän Majesteetillenne, että suuret epäkohdat vallitsevat Suomen suuriruhtinaskunnassa samoin kuin Puolassa, Itämerenmaakunnissa ja koko Venäjän valtakunnassakin.

Päätökseni olen tehnyt kypsän harkinnan jälkeen ja yksin. Teidän Majesteettinne! Kuolema silmieni edessä vannon Jumalan kautta, ettei tekoni takana ole salaliittoa. Yksin olen päätökseni tehnyt ja yksin ryhdyn sitä toteuttamaan.

Tuntien Teidän Majesteettinne hyvän sydämen ja ylevät tarkoitusperät rukoilen Teidän Majesteettianne vain tutustumaan valtakunnan todelliseen tilaan — Suomi, Puola ja Itämerenmaakunnat mukaan luettuina.

Syvintä alamaista kunnioitustaan vakuuttaen Teidän keisarillisen Majesteettinne, suurivaltaisimman, kaikkein armollisimman Keisarin ja Suuriruhtinaan nöyrin ja uskollisin alamainen

Eugen Schauman

Kirjeensä Eugen oli laatinut hyvissä ajoin ennen attentaattia. Hän oli moneen kertaan harkinnut ja punninnut jokaisen sa-

nansa. Gunnar Castrénille osoittamassaan kirjeessä Eugen valittaa, kuinka vaikeata hänen on pukea ajatuksiaan kirjalliseen muotoon, ja kuitenkin tuntuu siltä, että hänen sanontansa selvyys kelpaisi esimerkiksi muillekin. On tietysti mahdollista, että minä, joka tunsin hänet läpikotaisin ja pystyin tulkitsemaan hänen ilmeensä ja äänensä jokaisen vivahduksen, erotan kirjeestäkin saman tunteiden rikkauden, jonka olin oppinut tuntemaan hänessä itsessään hänen kehitysvuosiensa aikana.

Tämä keisarille osoitettu kirjehän muodostaa päätepisteen hänen yrityksilleen pelastaa Suomelle kuuluvat oikeudet, ja siinä hän ilmaisi myös kärsimysten kirkastaman sielunsa yksinkertaisen suoruuden. Hän aloittaa puhumalla tyynesti ja asiallisesti siitä, mitä maassamme tapahtuu, viittaa keisarinkin lupauksellaan vahvistamaan oikeuteemme ja siihen lojaalisuuteen, jota jo lähes vuosisadan ajan olimme osoittaneet. Kuten näkyy, hän ei syyllisty minkäänlaiseen liioitteluun. Mutta kun hän sitten mainitsee tehneensä yksin ratkaisunsa ja vakuuttaa, ettei hänellä ole rikostovereita, hänen sanansa ovat jo enemmän kuin pelkkää asiallista selontekoa, ne sisältävät hartaan rukouksen kansan säästämisestä. Tässä tulevat mieleen sanat, jotka hän oli alleviivannut Vänrikki Stoolinsa 'Kuolevasta soturista': ». . . mut hauta vihan sovittaa.» Kertoman mukaan keisari merkitsi kirjeen reunaan vain sanan 'hullu'. Mutta eikö hän sittenkin antanut rukouksen vaikuttaa toimintaansa? Hänhän oli valmis sovintoon niin pitkälle kuin hänen valtansa riitti. Jos Eugenin kirjettä arvostellaan siltä kannalta kuin sitä minun mielestäni on arvosteltava, huomataan, että hän sanoillaan säästi maamme rangaistukselta, joka sitä luultavasti muuten olisi uhannut.

EUGENIN KUOLEMA

Oli torstai kun isä sai tiedon suuresta menetyksestään, poikansa kuolemasta. Mutta ennen kuin menen yksityiskohtiin ja kerron attentaattia seuranneista perhettämme koskevista tapauksista, jotka ovat säilyneet mielessäni sekavana ja epäyhtenäisenä vyyhtenä, haluan mainita niistä vaikutelmista, jotka Ernst Estlander Novgorodiin karkotettuna pani paperille jonkin aikaa ystävänsä kuoleman jälkeen. Nämä mietteet julkaistiin painoasussa vasta paljon myöhemmin, nimittäin Ylioppilaslehdessä toukokuussa 1925, jolloin Eugen olisi täyttänyt 50 vuotta.

»Muistan», Estlander kirjoittaa, »kuinka minä sille henkilölle, joka ensimmäisenä toi sanan Eugen Schaumanin teosta ja kuolemasta, lausuin alakuloisen epäilykseni siitä, riittäisivätkö teon seuraukset korvaamaan niin suuren uhrin. Niin suurelta menetykseltä minusta sillä hetkellä tuntui hänen kuolemansa ... Tärkeintä yhteiskunnallemme, joka parhaillaan taisteli elämästä ja kuolemasta ylivoimaiselta näyttävää vihollista vastaan, oli mielestäni oppia Eugen Schaumanin persoonallisuudesta tuntemaan ne piirteet, jotka tekivät hänet velvollisuudentunnon, uhrimielen ja itsensä unohtamisen esikuvaksi. Juuri näitä ominaisuuksia isänmaan puolustaminen ja tulevaisuus vaativat, vain niiden avulla saatoimme toivoa kestävämme taistelussa ... Tämä mieliala ... on jättänyt

jälkensä alla oleviin riveihin. Kirjoittamalla ne pyrin entistä paremmin syventymään persoonallisuuteen, jonka olin tuntenut, josta olin pitänyt ja jota kohtaan olin tuntenut sekä myötätuntoa että kunnioitusta olematta tosin tietoinen hänen todellisesta arvostaan.

Vuosikymmeniä on kulunut noista päivistä... Nyt ymmärrämme, että Eugen Schauman, hänen isänmaanrakkautensa, toimintatarmonsa ja sielunvoimansa, on ollut todellinen tulipatsas, joka kansamme edellä kulkien on loistollaan opastanut sitä oikealle tielle. 'Kringvärvd, innesluten såg Finlands här en väg till räddning bruten...'

Siinä [Eugen Schaumanin teossa] on erikoista loistoa ja suuruutta, ja ennen pitkää siitä tulee legenda, vapauden legenda koko ihmiskunnalle. Ja kuitenkin minusta tuntuu, että Eugen Schaumanilla on tarjottavanaan jälkimaailmalle jotakin vielä arvokkaampaa kuin muisto urotyöstään ja sen merkityksestä isänmaamme kohtalolle. Tarkoitan tällä hänen luonteensa puhtautta ja lujuutta, hänen pyrkimystensä vilpittömyyttä, hänen luottamustaan hyvään, hänen oikeuden- ja velvollisuudentuntonsa vakavuutta ja hänen horjumattomuuttaan velvollisuuden täyttämisessä. Ensi sijassa hänen toveripiirinsä velvollisuudeksi jää tuon muiston vaaliminen: se on välitettävä pyhänä perinteenä maamme nuorisolle. Siemen kypsyi kuoressaan hitaasti, mutta se tuleentui täydellisesti.

Oli olemassa kaksi voimaa, jotka kamppailivat hänen sielustaan ja elämästään, vapaudenrakkaus ja velvollisuudentunto. Hänen tunnontarkan luonteensa, hänen korkean oikeudentuntonsa oli saatettava nämä voimat keskinäiseen

sopusointuun, ja jo kauan aikaisemmin hän oli tietoisesti taistellut sen taistelun, joka vei hänet selvyyteen. Harvapuheinen kun oli, hän taisteli hiljaisuudessa. 'Surut', hän kirjoittaa, 'ovat syvällä, eikä niistä puhuta.' Ja hänen päätöksensä tuomitsi hänet yksinäisyyteen, jäähyväisistäkin hänen oli luovuttava.

Hänen vapaudenrakkautensa ei ollut ohjaksetonta haaveilua, se imi ravintonsa hänen isänmaanrakkaudestaan, joka kuvastuu hänen Vänrikki Stoolin tarinoista suorittamistaan poiminnoista. Velvollisuudentunto luullakseni viime kädessä määräsi hänen toimintaansa. Vain harvat kokevat velvollisuuden niin elävästi kuin hän. 'Emme ole vastuussa vain siitä, mitä teemme', hän kirjoittaa, 'vaan myös siitä, mitä jätämme tekemättä.' Itsetutkistelun tulessa hänen tahtonsa ja hänen päätöksensä karkaistuivat ja hänen vaikuttimensa puhdistuivat. Kun hänen omatuntonsa joutui kasvotusten hänen tekonsa kanssa, hän saattoi lausua nuo kauniit sanat, jotka sisältävät niin liikuttavan ja niin ylevän perustelun hänen teolleen: 'Eloa kosto tarkoittaa, mut hauta vihan sovittaa.' . . .

Eugen on poissa, ja nyt, kun taistelu on ohi, tuntuu niin luonnolliselta ja selvältä, että juuri hänen eikä kenenkään muun oli kestettävä ja voitettava tuo taistelu niin kuin hän sen kesti.»

Päivälaivalla torstaina kesäkuun 16. päivänä August Ramsay saapui kesäasunnollemme Simasaloon. Hän käveli nopein askelin mökille johtavaa polkua, mikä osoitti, että hän halusi ehtiä ensimmäisenä perille. Hänen sisarenpoikansa Fredrik ja Carl-Gustaf kuuluttivat kovalla äänellä hänen tulostaan heti kun näkivät hänet, joten isä ehti muutaman askelen

häntä vastaan. Kuulin Ramsayn matalalla äänellä sanovan, että hän oli tullut tuomaan huonoja uutisia. Isä nähtävästi otaksui, että uutiset koskivat äitipuolemme sukua, tarttui vaimonsa käsivarteen, lähetti viittauksellaan lapset ja minut pois ja ohjasi vieraansa parvekkeelle. Vierailu oli lyhyt, sillä tulija oli jo tilannut kotimatkaa varten moottoriveneen, joka samassa laskikin laituriin. Niinpä valtioneuvos Ramsay nousi ja meni sisarensa saattamana rantaan. Sillä välin isä kutsui luokseen lapset ja minut ja sanoi lyhyesti, että Eugen oli kuollut, ampunut ensin Bobrikovia ja sen jälkeen riistänyt itseltään hengen. Kenraalikuvernööri ei ainakaan vielä ollut kuollut. Isä ilmoitti vielä, että seuraavana aamuna lähtisimme kaikki kaupunkiin ottamaan selvää Eugenista.

Muistan, että minut sen jälkeen lähetettiin huolehtimaan joistakin pikkuasioista, mitä pidin raskaana, koska olisin tahtonut olla yksin. Martha ja minä asuimme samassa huoneessa, hän oli väsynyt ja nukahti pian. Yö oli valoisin mitä koskaan olen nähnyt, ei varjon häivääkään langennut huoneeseemme. Tässä valaistuksessa olin näkevinäni veljeni ja uskoin nyt tietäväni, mitä hän oli aikonut sanoa minulle retkellämme kukkulalla. Hän olisi halunnut varoittaa minua. Vähitellen alkoi kuulua lintujen laulua, aurinko nousi ylemmäksi ja ylemmäksi, mutta en uskaltanut nousta vuoteesta, koska pelkäsin herättäväni Marthan, joka tarvitsi unensa. Vihdoin alkoi keittiöstä kuulua kotiapulaisten puhetta, jolloin nousin hiljaa ylös.

Laivassa oli vaikea saada paikkaa, sillä ihmiset olivat jo kuulleet tapahtumasta ja kiiruhtivat nyt kaupunkiin saadakseen siitä tarkempia tietoja. Äitipuoleni onnistui kolmine lapsineen kuitenkin saamaan melko suojaisen paikan, ja isä ve-

täytyi savupiipun vierelle välttääkseen muiden huomiota. Minä pusertauduin hänen viereensä. Istuimme ääneti, ja vasta kaupunkia lähestyttäessä hän sanoi minulle: »Uskallan tuskin nostaa katsettani, koeta nähdä, ovatko liput puolitangossa.» Hetken kuluttua näin, että ne olivat, ja isältä pääsi helpotuksen huokaus. Nyt minäkin rohkenin puhua: »Isä, etsimme kaksistamme Eugenin käsiimme. Lupaa se.» Hän nyökkäsi myöntävästi. Ehdotukseni oli sikäli sopiva, että äitipuolemme oli huolehdittava monista asioista kaupunkiasunnossamme ja hän otti lapset mukaansa. Isä soitti läheisestä virvoitusjuomakioskista jonnekin saadakseen kuulla, missä Eugen oli. Minä jäin odottamaan ulkopuolelle. Onneksi ei ohikulkijoiden joukossa ollut ainoatakaan tuttavaani. Isäkin oli pian valmis. Hän oli saanut haluamansa tiedot, ja muistan, kuinka menimme Kauppatorin poikki Senaatintorille. Siellä isä kysyi, minne Eugen mielestäni oli haudattava. »Suurin kunnia mitä hän itse saattaisi toivoa olisi epäilemättä päästä äidin hautaan», vastasin. »Olet oikeassa», isä sanoi, »kaksi paikkaa on jäljellä, toinen minua itseäni, toinen toista vaimoani varten. On tosin raskasta luopua omastaan, mutta Eugenin on tietysti saatava se. Ja sitten suljemme haudan lopullisesti. Tämän jälkeen sinne ei saa enää haudata ketään.»

Olen muistavinani, että menimme raitiovaunulla Rautatientorilta Leppäsuon ruumishuoneelle. En tiedä, kuka avasi oven, mutta joka tapauksessa pääsimme sisälle. Siellä lepäsi isän poika ja sisarustensa johtaja hienona ja kauniina puettuna paitaan, jonka äitimme kerran oli somistanut koruompelein otaksuessaan isän joutuvan lähtemään sotaan. Poliisit olivat löytäneet paidan Eugenin laatikosta Talouskoululta, ja

niin hän sai mennä hautaan äitinsä ompeleman vaatekappaleen verhoamana.

Myöhemmin samana päivänä tai ehkä vasta seuraavana päivänä, kun isä oli hankkinut vaatimattoman mustan arkun ja Eugen oli laskettu siihen, muut perheenjäsenet kävivät Leppäsuolla katsomassa vainajaa ja koristelemassa kukkasin hänen leposijansa. Isän anoppi, paronitar Ramsay, luki rukouksia ja tilaisuus muodostui kuulemma sangen juhlalliseksi.

Kaupungilla mieliala oli vapautunut ja iloinen. Kertoman mukaan juotiin samppanjaa ja kohotettiin maljoja vapaudelle, missä vain oli mahdollista. Tiedän, että isä kävi tapaamassa prokuraattori Söderhjelmiä, jonka kanssa hän halusi keskustella. — Tätimme ja setämme, viimeksi mainittu perheineen, tulivat Turusta. Etsiviä tulvimalla tulvi asuntoomme, josta he löysivät sen isälle raskauttavan luonnoksen Suomen puolustussuunnitelmaksi, josta jo aikaisemmin olen kertonut. Meidät kutsuttiin kukin vuorollamme poliisikuulusteluun. Kukkalähetyksiä saapui, mutta en välittänyt ottaa selvää, keitä niiden lähettäjät olivat. Pariisin puolalaiset ylioppilaat lähettivät sähkeen: »Onnittelemme Teitä, jonka on suotu olla sankarin isä.» Muistan tuon tervehdyksen lapsuutemme maasta tuottaneen minulle iloa.

Meitä oli nyt paljon koolla, mutta emme voineet muuta kuin istua ja odottaa, mitä tapahtuisi. Tiesimmehän, että löydetty paperi saattoi isän huonoon valoon, ja olimme valmistautuneet siihen, että hänet pidätettäisiin ja vietäisiin venäläiseen vankilaan. Jos isän oli pakko mennä kadulle, oli poliiseita joka kulmassa pitämässä häntä silmällä ja antamassa toisilleen vihellysmerkkejä. Hän oli todella ankaran ja nauret-

tavan vartioinnin alaisena. Lähimmät neljä päivää tuntuivat minusta kokonaiselta kuukaudelta. Istuimme kaiken aikaa olohuoneessa tuntematta nälkää tai janoa. Silloin tällöin tuotiin tarjottimella hiukan ruokaa, mutta luullakseni siihen ei juuri koskettu. Bobrikovin sielumessu pidettiin kesäkuun 20. päivänä, ja hänen arkkuaan lähdettiin kuljettamaan Pietariin. Meillä oli nyt syytä odottaa, että isää tultaisiin noutamaan minä hetkenä tahansa. Hän jakeli vaimolleen ja lapsilleen ohjeita kaikkien mahdollisuuksien varalta, ja tädit olivat ilmeisen järkyttyneitä.

Isä oli aikonut järjestää niin, että Eugen haudattaisiin Porvoossa samaisen kesäkuun 20. päivän iltana, mutta jo iltapäivällä saimme tiedon, ettei lupaa ollut myönnetty. Kukaan ei ollut vielä mennyt levolle, kun etsivät ja poliisit kello 23 soittivat eteisen ovikelloa ja ilmoittivat, että Eugen haudattaisiin poliisin toimesta vielä samana yönä ja että vain lähimpien omaisten sallittiin olla toimituksessa saapuvilla. Isälle oli aikaisemmin kerrottu, että Eugenin ruumis oli attentaatin jälkeen jaloista vetäen laahattu alas portaita, jolloin hänen päänsä oli kolahtanut joka askelmaan, ja jätetty sitten niinimatolla peitettynä lojumaan pihamaalle. Myöhemmin samana iltana ruumis oli ns. rankkurin rattailla siirretty Leppäsuolle. Meillä oli täysi syy olettaa, että näytelmä nyt jatkuisi samaan tapaan. Mutta myöhäisten vieraiden tuoma tieto oli toisaalta meille myös suuri helpotus. Sehän merkitsi, että isä ainakin toistaiseksi oli vapaa. Hänet vangittiinkin sitten vasta muutamia päiviä myöhemmin Simasalossa.

Uusmaalaiset ylioppilaat olivat pelänneet, että poliisi veisi salaa Eugenin ruumiin Leppäsuolta, minkä vuoksi he vartioi-

vat ruumishuonetta yötä päivää. Poliisi tiesi tämän, ja onkin mahdotonta sanoa, johtuiko juuri siitä, ettei mitään tapahtunut. Hautaussaatto oli valmiina Leppäsuolla heti puolenyön jälkeen. Ragnar Furuhjelm oli pidätetty hetkistä aikaisemmin ja teljetty yöksi poliisikamarille. Georg Schauman oli seurassamme, mutta hän ei poliisin mielestä ollut kyllin läheinen sukulainen ja sai niin ikään viettää yönsä poliisin hoivissa. Seulonta tapahtui nähtävästi sitä silmällä pitäen, katsottiinko asianomainen vaaralliseksi vai vaarattomaksi poliisin puuhien tarkkailijaksi. Ilokseni äitipuoleni sisar Sofie Stenbäck vältti poliisin huomion. Hän oli enemmän kuin kukaan muu ollut Eugenin apuna levittämässä *Fria Ord* -lehtisiä Tammisaaren seudulle ja toimittamassa Eugenin antamia ohjeita torppari Adolf Westerlundille. Yhteiset pyrkimykset ja molemminpuolinen kunnioitus yhdistivät toisiinsa Sofie Stenbäckiä ja Eugenia.

Ennen pitkää seuraamme liittyi rovasti Bengelsdorff, ja puoli kahden aikaan ruumishuoneen ovet avattiin ja kaikista kukkakoristeistaan riisuttu arkku kannettiin ulos. Juna puuskutti aivan vieressämme, ja pian kiipesimme vaunuihin, joihin istuuduimme monien venäläisten ja suomalaisten poliisien vartioimina. Juna pysähtyi Malmille. Isä tunsi helpotusta. Eugen kätkettäisiin nähtävästi siunattuun maahan, rovasti kuiskasi hänen korvaansa. Arkku nostettiin hautausmaan rullavaunuun, ja santarmit ryhtyivät pitämään hauskaa. He aikoivat työntää vaunua niin kovalla vauhdilla, että saisivat nauraa paronitar Ramsayn yrityksille pysyä mukana. Tuo siihen aikaan jo yli 70-vuotias äitipuolemme äiti ei kuitenkaan antanut heille tilaisuutta. Onneksi riennettiin monien avo-

naisten hautojen ohi kirkkomaan syrjäisimpään nurkkaan, jonne kaivettiin varsin matala hauta iloisten santarmien kaiken aikaa rupatellessa ja naureskellessa nähtävästi meille. Kun työ oli valmis ja omaiset — isä, hänen veljensä, vainajan kaksi pientä velipuolta ja serkut — saivat luvan laskea arkun hautaan, poliisit käyttivät tilaisuutta hyväkseen heittääkseen vetensä vaivautumatta kuitenkaan sitä varten vetäytymään syrjemmälle, pois saattoväen näkyvistä. Sen jälkeen he loivat haudan umpeen antamatta minkään häiritä hilpeyttään.

Mutta aurinko oli jo ehtinyt korkealle taivaalle, lintujen orkesteri viritti kauneimmat sävelensä, lehtikään ei värähtänyt hiljaisessa aamussa ja pienen saattojoukon jokainen jäsen vaipui omiin ajatuksiinsa. Olimme nähneet kohtauksen tosielämän aidosta teatterista.

Joitakin vuosia sitten löysin paperin, jonka Eugen oli kirjoittanut kaikesta päättäen viimeisenä yönään. Siitä lukija näkee, mihin lopputuloksiin veljeni päätyi pohtiessaan, mitä vapaus merkitsee kansojen kehitykselle, ja avomielisyydessään luonnos samalla antaa kuvan hänen oman kehityksensä tuloksista. Kirjoitus suo lukijalle mahdollisuuden arvostella, missä määrin minä olen tullut oikeisiin johtopäätöksiin, minkä vuoksi liitän sen tähän tutkielmani loppuun.

S. S.

VAPAUS on itse oma päämääränsä.

Tietyin ja varsin pienin rajoituksin se on jokaisen ihmisen luovuttamaton etuoikeus, jota ei mikään ulkonainen mahti voi häneltä riistää. Ihmisellä ei ole oikeutta luopua siitä omalta osaltaan, vielä vähemmän lastensa puolesta. Vapaus on itsekunnioituksen perusta, ja ilman sitä suuri oppi ihmisen siveellisestä vastuusta olisi pelkkää valhetta ja petosta. Vapaus on pyhä asia ja vapaudenrakkaus sydämeemme syvään juurtunut luonnonvietti. Ja jos voitaisiin osoittaa, että tieteen edistyminen merkitsee vapauden vähenemistä ja rajoittamista, että kaiken sen mukana, mitä me kutsumme sivilisaatioksi, vapaudenrakkauden on pakko heikentyä ja ihmisten entistä harvemmin päästä nauttimaan vapaudesta; niin, jos kaikki tämä voitaisiin todeksi näyttää, toivoisin omasta puolestani, että ihmiskunnan kehitys pysähtyisi ja kansat alkaisivat askel askelelta kulkea takaisinpäin, sillä parempi olisi, että voitonmerkkimme, jopa suurtöittemme muistotkin, häviäisivät, kuin että ihmiset niiden loiston vuoksi menettäisivät oman henkilökohtaisen arvonsa tajun.

Isänmaanrakkauden edellytyksenä on korkeampi sivistystaso kuin se, jonka rahvaamme enemmistö on tähän mennessä saavuttanut.

Rakastatko maatasi? Hyvä, pidä siinä tapauksessa mielessäsi Ibsenin sanat: »Jos elämääsi vain et anna, tuot tyhjää vaikka kaikki kanna.»

Friheten är sitt eget ändamål.
Utom vissa och mycket obetydliga
skrankor är den (friheten) hvarenda menniskas
oförytterliga privilegium, som ingen omstän-
digheternas makt och ingen kraft kan be-
röfva henne. Man har ingen rätt att af-
yttra henne för sin egen person än mindre
för sina barn. Han är grunden för all själf-
aktning och utan henne skulle den stora läran
om den sedliga ansvarigheten sjunka ned till lögn
och bedrägeri. Han är en helig underpant, och
kärleken till henne en helig, i våra hjertan
djupt rotad naturdrift. Och kunde det be-
visas att vetenskapen i sitt framåtskridande
ginge ut på att minska och inskränka henne,
att under fortgången af hvad vi kalla civili-
sationen frihetskärleken nödvändigt måste
aftaga och frihetens utöfvande mera

sällan förekomma, om allt detta kunde ko-
visas, skulle jag för min del önska att mensk-
ligheten måtte stanna på sin bana och steg
för steg vända om så att trofeerna på själva
minnet af våra storverk försummades hellre
än att menniskorna för deras glans skulle
glömma känslan af sin personliga vär-
dighet.

Fosterlandskärlekens förutsättning är
en högre bildningsgrad än den, som ~~vårt~~
flertalet af vårt ~~folk~~ allmoge hittills för-
värfvat sig.

Älskar du ditt land? Nå väl, minns då
Ibsens ord: "Om allt du ger, men icke lifvet, så
är dock därmed intet gifvet"

EPILOGI

EUGENIN TOINEN HAUTAUS

Sen jälkeen kun Eugenin isä oli päässyt vapaaksi ensin venäläisestä ja sitten suomalaisesta vankilasta, hän katsoi ainoaksi tehtäväkseen siirtää poikansa tomun äidin hautaan Porvooseen. Malmilla oli haudan yli raivattu tie, jotta paikka siten kokonaan vaipuisi unhoon. Suomessa vallitsivat tuolloin hiukan vapaammat olot, ja syksyllä 1905 oli hienosti sivistynyt ja humaani salaneuvos Nikolai Gerard — kuten tunnettua — nimitetty kenraalikuvernööriksi. Isä pyysi nyt audienssia, joka hänelle suotiinkin, ja keskustelun kuluessa hänen onnistui saada lupa poikansa maallisten jäännösten siirtämiseen. Hän päätti, että uusi hautaus tapahtuisi 10. pnä toukokuuta 1906, Eugenin syntymäpäivänä. Omituista kyllä tämä päätös sai mitä lämpimimpien isänmaanystävien taholta osakseen paljon vastustusta. Katsottiin, ettei Eugenin tomu enää kuulunut isän päätösvaltaan. Sankari kuului koko isänmaalle, ja hänen hautansa oli sijaittava akateemisen nuorison opiskelukeskuksessa: hänen oli saatava leposijansa Helsingistä. Tehtiin suunnitelmia vanhalle hautausmaalle rakennettavasta mausoleumista; siihen voitaisiin kokoontua muistelemaan hänen toimintaansa ja vahvistamaan isänmaata palvelevien tahtoa. Isä vastasi, että mielipiteet Eugenin teon hyödyllisyydestä saattaisivat nopeasti muuttua — ja mitä silloin tehtäisiin? Eugenin oli epäilemättä turvallisinta levätä vaatimattomasti

samassa haudassa kuin äitinsä. Mutta jos maa kerran vapautuisi ja kansa kävisi yksimieliseksi ja jos silloin katsottaisiin, että Helsinki olisi haudalle soveliaampi paikka kuin Porvoo — silloin voitaisiin ruumis vielä kerran siirtää. Isä lupasi, että Eugenin enemmän tai vähemmän maatunut kirstu tätä varten sijoitettaisiin sinkkiarkkuun, joka laskettaisiin hautausmaan multaan äidin kirstun viereen.

Toukokuun kymmenes oli lämmin ja kirkas. Porvoon kaupunki oli tehnyt parhaansa virittääkseen juhlamieltä: talot oli liputettu ja hautausmaalle muodosti vapaaehtoinen palokunta kunniakujan. Mutta en aio tässä kirjoittaa kukista tai kaikkialta Suomesta tulleista lähetystöistä, vaan ainoastaan lainata puheita, joista toisen piti Gunnar Landtman Uusmaalaisen osakunnan puolesta ja toisen suomenkielisten perustuslaillisten ylioppilaitten puolesta maisteri Antti Kaasalainen. Landtman lausui:

»Kirvelevin mielin mutta ylpeinä Uudenmaan ylioppilaat seisovat tämän haudan ääressä, johon on kätketty kotiseutumme jaloimman pojan tomu. Kun hän kaatui ja viholliset kovakouraisesti ottivat haltuunsa vainajan, kukaan ei saanut suorittaa hänelle viimeisiä kunnianosoituksia. Ei muistokivi eikä -kirjoitus saanut merkitä paikkaa, jossa hän lepäsi, ei yksikään kukkavihko verhota kumpua — hänet jätettiin yksin kunniaansa.

Vainajan tomu on nyt saatu takaisin. Mies, joka kesti kokeen, joka teki mahdolliseksi, että itse kukin voi jälleen vapautuneesti hengähtäen ja ylpeänä ajatella suomalaisuuttaan, lepää tässä omaistensa keskellä kuin sotilas taistelun jälkeen.

Hän on päässyt kotiin. Seistessämme muistoinemme tämän kukkien peittämän kummun ääressä näemme herkeämättä edessämme vainajan velvoittavat kasvonpiirteet ja ajattelemme katkerina oman elämämme arkipäiväisyyttä. Hän on saanut voitonseppeleen taistelusta, jota hän kävi puolustaessaan äitiä ja morsianta, joiden puolesta hän kuoli. Lepää rauhassa haudassa, johon suomalaiset ovat sinut haudanneet.»

Kaasalaisen puhe kuului seuraavasti:

»Suomen perustuslaillisten ylioppilaitten puolesta laskemme tämän seppeleen Eugen Schaumanin haudalle. Se on syvimmän kunnioituksemme ilmaus.

Synkältä ja toivottomalta tuntui isänmaan tila, sillä maata ahdistivat monivuotiset talvijäät, jotka vyöryivät sen yli ja ehkäisivät vapaan kehityksen. Voimat olivat taistelussa uupuneet ja velvoittava esimerkki puuttui, sillä mitäpä merkitsivät aatteet ja tilapäiset uhraukset, kun väkivalta ja käskijöitten mahti yksin hallitsivat. — Silloin toi Eugen Schauman meille kevään, puhdassydämisenä ja mitä ylväimpien ajatusten elähdyttämänä. Padot, jotka oli rakennettu rajoittamaan kansan itsenäisyyttä ja vapautta, sortuivat ryskyen. Ympäri Suomea ja sen syrjäisimpiinkin kolkkiin kiiri sanoma, että kevät ja kesä oli koittanut isänmaalle.

Eugen Schauman suoritti isänmaalleen yhdellä ainoalla teolla suuremman palveluksen kuin tuhannet kykenevät suorittamaan koko elämänsä aikana. Tästä syystä hänen nimensä merkitäänkin ennen kaikkia muita nimiä Suomen historiaan. Aikakirjojen lehdille piirtyy teko, joka kuvastaa niin tahratonta uhrautuvaisuutta ja jaloa isänmaanrakkautta, että se kuuluu harvinaisuuksiin. Sen muisto elää velvoittavana suku-

polvesta sukupolveen ja täyttää ihmisten mielen isänmaanrakkauden kuunaan sammumattomalla pyhällä tulella. Isät ja äidit kertovat lapsilleen hänen suurtyöstään ja lisäävät: Hän kaatui uskollisena isänmaalleen.

Syvän ihailun ja teeskentelemättömän kiitollisuuden tunne täyttää niitten nuorten mielen, joiden puolesta laskemme tämän seppeleen ja joihin Eugen Schaumankin aikanaan kuului. Nämä nuoret ovat selvemmin kuin sanoin kykenevät ilmaisemaan tunteneet isänmaanrakkauden elähyttämien ajatusten säteilevän hänen sankarityöstään. Eugen Schaumanin nimi ja teko säilyvät alati nuorison mielessä pyhänä muistona; tämä teko, jota niin kauniisti kuvaavat runoilijan sanat: 'Dulce et decorum est pro patria mori.'»

Nämä viimeiset maisteri Kaasalaisen lainaamat sanat pätevät yhä. Mutta Eugenin isä oli silti oikeassa: ajat ja käsitykset muuttuvat. Sen vuoksi Eugen lepää turvallisimmin äitinsä vierellä Näsinmäellä pienessä Porvoossa.

SISÄLLYS

VENÄLÄINEN SORTOKAUSI SUOMESSA

Teos antaa objektiivisen kuvan sortovuosiemme historiasta. Tausta on laajempi kuin tätä aikaa käsittelevissä teoksissa yleensä. Asioita tarkastellaan näet myös Venäjän kannalta. Teoksen on toimittanut Päiviö Tommila. Kirjoittajina esiintyvät L. A. Puntila, O. Seitkari, Tuomo Polvinen, Uuno Tuominen, Einar W. Juva, Lauri Hyvämäki, Pirkko Rommi, Hannu Soikkanen, Matti Lauerma, Osmo A. Wiio ja Rafael Koskimies. — Historian Aitta XIV.

»*Sortokautta koskevan valtavan kirjallisuusaineiston kokoaminen asiantuntijain toimesta yhtenäisiksi esityksiksi on sinänsä mitä suurimmaksi hyödyksi. Teoksella on kumminkin merkitystä myös tutkimukselle, sillä monissa artikkeleissa on käytetty julkaisemattomia lähteitä. — Teos antaa monipuolisen yleiskuvan vuosisatamme alun murroskaudesta.*»

(Heikki Impola,
Historiall. Aikakauskirja)

»*Kirja tarjoaa suurelle yleisölle verraten yhtenäisen, elävän ja hauskan kuvan sortovuosista.*»

(Jaakko Suolahti, US)

Kesäkuun 16. päivänä 1904 ampui Eugen Schauman kenraalikuvernööri Nikolai Bobrikovin ja sen jälkeen itsensä. Tähän kuuden vuosikymmenen takaiseen tapahtumaan palaa nyt taiteilija Sigrid Schauman, joka tuona kohtalokkaana kesänä itse oli 27-vuotias, veljeään kaksi vuotta nuorempi.

Saamme seurata everstiluutnantti Fredrik Waldemar Schaumanin perheen vaiheita ensin Venäjällä, myöhemmin Puolassa ja vihdoin Suomessa, isän ja äidin kotimaassa. Kymmenvuotiaana Eugen lähetetään Suomeen, isovanhempien luo Porvooseen. Silloin tämä yliherkkä lapsi oli juuri menettänyt rakastetun äitinsä, jonka kanssa hän oli Harkovan rehevien kurkkuvainioiden ympäröimässä kodissaan uneksinut suomalaisesta merimaisemasta, suomalaisista sankarihahmoista, Vänrikki Stoolin sotilaista.

Eugen Schaumanin viimeiset kuukaudet, viimeiset viikot on kuvattu päiväkirjamaisen tarkasti. Mukana on sekin keväinen iltapäivä, jolloin veli pyysi sisartaan mukaansa asekauppaan. Kuukautta myöhemmin tämä vasta tiesi mitkä luodit silloin ostettiin...

»*Tämä muistokirja on monin tavoin ainoalaatuinen ja vaikuttava, varsinkin tekijän kuvatessa Eugen Schaumanin psykologista taustaa.*»

(Nya Pressen)

»*Tekijän taiteellisen otteen, pehmeän ja koruttoman kirjoitustavan ansiosta kirja on kiehtova ja liikuttava elämän- ja ihmiskuvaus.*»

(Hufvudstadsbladet)